

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOSOFICKÁ FAKULTA

Ústav světových dějin
Seminář nejnovějších dějin

Jan Koura
DIPLOMOVÁ PRÁCE

Kyperská otázka v zahraniční politice Spojených států amerických v letech
1960–1974

The Cyprus Question in the Foreign Policy of the United States of America
1960–1974

Praha 2008

Vedoucí diplomové práce
Doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, výhradně s použitím odborné literatury a pramenů, uvedených na konci práce.

V Praze dne 30. 4. 2008

Jan Koura

Tato práce by nikdy nevznikla bez pomoci, rad a připomínek doc. PhDr. Martina Kováře, Ph.D., kterému bych chtěl tímto způsobem vyjádřit svůj dík. Dále bych chtěl poděkovat dr. Sylvii Ellis z Northumbria University v Newcastle upon Tyne, zaměstnancům John F. Kennedy Institutu v Berlíně a rodičům, kteří mě v průběhu mého studia podporovali.

Obsah:

Úvod	7
1. Zahraničně-politické zájmy Spojených států amerických vůči východnímu Středomoří v letech 1947–1974	12
1.1 Stručná historie ostrova Kypr do roku 1960	12
1.2 Politika USA vůči východnímu Středomoří v letech 1947–1952	14
1.3 Americko-řecké vztahy v letech 1952–1974	17
1.4 Americko-turecké vztahy v letech 1952–1974	18
2. Americká zahraniční politika vůči kyperské otázce v 60. letech	20
2.1 Okolnosti vzniku Kyperské republiky	20
2.2 Počátky americké angažovanosti v kyperské otázce	22
2.3 Spojené státy americké přehodnocují své stanovisko ohledně ekonomické pomoci Kypru	25
2.4 Kennedyho administrativa	27
2.5 Kyperská krize roku 1964	30
2.5.1 První konflikty mezi kyperskými společenstvími a Makariových třináct návrhů na změnu ústavy	30
2.5.2 Vtažení USA do řešení kyperské krize roku 1964	32
2.5.3 Odmítnutí Ballova plánu a přesunutí kyperského problému na půdu OSN	35
2.5.4 Spojené státy formulují strategii k vyřešení kyperské otázky	39
2.5.5 Turecké rozhodnutí intervenovat na ostrově a zastavení Turecka dopisem prezidenta Johnsona	40
2.5.6 Směřování k novému řešení	43
2.5.7 Neúspěch návštěvy Papandrea a İnönüho v USA	44
2.5.8 Ženevské rozhovory a Achesonův plán	45
2.5.9 Pokus o odstranění Makaria	48
2.5.10 Poslední pokusy USA o řešení kyperské otázky během roku 1964	51

2.6 Kyperská otázka v kontextu politického vývoje v Řecku a Turecku v letech 1965-1967	53
2.7. Eskalace situace na Kypru během roku 1967	55
2.8. Mise bývalého náměstka ministra obrany Cyruse Vance	56
3. Americká zahraniční politika vůči kyperské otázce v 70. letech	59
3.1 Nixonova administrativa. Nový kurs americké zahraniční politiky	59
3.1.1 Postoj Nixonovy administrativy k Řecku, Turecku a Kyperské republice	59
3.1.2 Specifika diplomacie státního tajemníka Henryho Kissingera	62
3.2 Role Spojených států v kyperské krizi roku 1974	63
3.2.1 Odstranění prezidenta Makaria – bezprostřední příčina k propuknutí nové kyperské krize	64
3.2.2 Záměr, nebo selhání americké politiky v převratu na Kypru?	66
3.2.3 Reakce Spojených států na kyperský převrat – USA „balancují“ mezi Řeckem a Tureckem	71
3.2.4 Hrozící turecká intervence a americké diplomatické pokusy o urovnání krize	74
3.2.5 První turecká intervence – selhání Kissingerova konceptu rovnováhy moci	77
3.2.6 Druhá turecká intervence – definitivní rozdělení ostrova	78
3.2.7 Aféra Watergate – faktor ovlivňující politiku USA v kyperské krizi	79
3.3 Mezinárodní důsledky kyperské krize roku 1974	81
3.3.1 Řecko – pád junty a vystoupení z vojenské struktury NATO	81
3.3.2 Turecko – přerušení americké ekonomické pomoci a vyhlášení zbrojního embarga	83
3.3.3 USA – uzavření amerických vojenských zařízení v Turecku a oslabení pozic ve východním Středomoří	83
3.3.4 Kypr – rozdělení ostrova	84

Závěr	85
Summary	88
Prameny a literatura	89

Úvod

Výsledek druhé světové války a poválečné uspořádání Evropy přisoudily východnímu Středomoří roli jednoho z nejstrategičtějších regionů v tehdejší bipolárním uspořádání. Spojené státy americké (USA) si dobře uvědomovaly geostrategický význam Řecka a Turecka, a proto v roce 1947 poskytly oběma státům v rámci tzv. Trumanovy doktríny finanční pomoc, aby Řecko a Turecko byly schopny zastavit další pronikání Sovětského svazu do oblasti. Klíčovými spojenci Západu se Řecko a Turecko staly po svém přistoupení k Severoatlantické alianci (NATO) v roce 1952; oba státy poté zaujaly důležitou roli v bezpečnostních strategiích nejen západní Evropy, ale i Spojených států, které v Řecku a Turecku rozmístily své jaderné zbraně a monitorovací zařízení.

Spojené státy proto měly eminentní zájem na tom, aby v oblasti východního Středomoří panovala politická stabilita a aby se oba státy zřekly vzájemné nevráživosti, která již od 19. století ovlivňovala jejich vzájemné vztahy. Toto přání USA se ovšem nenaplnilo. Od padesátých let se situace ve východním Středomoří začala opět vyhrocovat a hlavním důvodem sváru mezi Řeckem a Tureckem byla tzv. kyperská otázka. Jisté uklidnění poměrů ve Středomoří měl přinést vznik samostatné Kyperské republiky v roce 1960, od něhož si Řekové i Turci slibovali vyřešení vzájemných problematických vztahů. Osamostatnění Kypru však situaci v oblasti ještě více vyhrotilo a v letech 1964 a 1974 se kvůli událostem na ostrově oba státy ocitly na pokraji válečného konfliktu. Spojené státy, jako vedoucí mocnost Západu, vzaly na sebe zodpovědnost za udržení míru ve východním Středomoří a zachování strategicky důležitého jihovýchodního křídla Severoatlantické aliance. Od konce padesátých let se Spojené státy začaly výraznějším způsobem zaměřovat na kyperskou otázku, a to především jako na faktor ovlivňující řecko-turecké vztahy.

Ve své diplomové práci *Kyperská otázka v zahraniční politice Spojených států amerických v letech 1960–1974* se zaměřím na analýzu přístupu USA vůči Kypru v době, kdy na středomořském ostrově existovala samostatná Kyperská republika; cílem mé práce tedy bude zhodnocení zahraniční politiky Spojených států amerických vůči tzv. kyperské otázce v letech 1960–1974.

Jádro mé práce bude tvořit analýza zahraniční politiky USA v kyperských krizích roku 1964 a 1974; pomocí komparativní metody se pokusím srovnat odlišný postoj k vyřešení krize, který v roce 1964 zvolila Johnsonova a v roce 1974 Nixonova administrativa. Jednotlivé kapitoly doplním stručnou charakteristikou zahraniční politiky jednotlivých amerických vlád (včetně jejich přístupu ke Kyperské republice) a politického vývoje v Řecku a Turecku během zmíněných let, neboť to byl jeden z dalších faktorů mající vliv na vývoj kyperské otázky.

Svou práci rozčlením do tří hlavních částí. V první kapitole se zaměřím na americké zahraničně-politické zájmy vůči východnímu Středomoří po druhé světové válce a pokusím se vystihnout faktory, které jsou zásadní k pochopení mocenského trojúhelníku Řecko-Turecko-Spojené státy během čtyřicátých, padesátých a šedesátých let. Rovněž neopomenu analyzovat roli obou zemí v bezpečnostní politice Západu a jejich zainteresovanost v kyperské otázce.

Druhou část své práce budu věnovat okolnostem vzniku Kyperské republiky a jejímu vývoji během let šedesátých. Popisu kyperských událostí nebudu věnovat přílišný prostor, neboť tato problematika by stačila na samostatnou práci, ale zaměřím se na počínající americkou angažovanost v kyperské otázce a na postoj zahraniční politiky USA vůči Kypru během šedesátých let. Největší prostor budu věnovat tzv. kyperské krizi roku 1964 a snaze Spojených států o její urovnání. Podobný přístup zvolím i v kapitole následující týkající se sedmdesátých let; mou pozornost opět upoutá především krize roku 1974 a přístup americké zahraniční politiky vůči ní. Pokusím se rovněž shrnout důvody neúspěchu Spojených států při jejím řešení a srovnat diplomatický přístup USA ke krizím roku 1964 a 1974.

Zdrojové prameny a literatura

Ještě dnes vyvolává kyperská otázka mnoho emocí, a proto bylo velmi důležité pohlížet na prameny a literaturu k dané problematice nestranným pohledem. Některé publikace jsou totiž psané velmi emotivně, a údaje v nich je třeba brát s jistou dávkou rezervovanosti.

V češtině dosud nevyšla práce, která by se přímo zaměřovala na kyperskou otázku. Základní informace o problematice Kypru a řecko-tureckých vztazích

najdeme pouze v díle Pavla Hradečného *Řekové a Turci: nepřátelé nebo spojenci?* (Praha: Lidové noviny 2000) a v knize *Dějiny Řecka* (Praha: Lidové noviny 1998) od kolektivu autorů. Přestože tyto publikace skutečně poskytují pouze primární údaje, lze je označit za nejvýznamnější, které byly ke kyperské otázce v češtině vydané.

Výzkum jsem podnikl i v *Archivu ministerstva zahraničních věcí České republiky*, ale fondy *Politické zprávy, Řecko 1954–1973; Politické zprávy, Kypr 1968–1972; Politické zprávy, Turecko 1959–1973 a Teritoriální odbory Kypr, Řecko, Turecko 1960–1973* poskytují sice zajímavé informace o situaci v daných zemích, o roli USA v kyperské otázce se však příliš nezmiňují.

Ze zahraniční literatury, která se vyskytuje v České republice, mi obecnější přehled umožnily práce Pavlose Tzermiase *Geschichte der Republik Zypern* (Tübingen: Francke 1998), Markidese Kyriacose *The Rise and Fall of the Cyprus Republic* (New Haven: Yale University Press 1977), Salahiho Sonyela *Cyprus: The Destruction of a Republic and its Aftermath. British Documents 1960–1974* (Lefkosa: CYREP 2003) či Pavlose Vanezise *Makarios: Pragmatism v. Idealism* (London: Abelard-Schuman 1971).

Základ mé práce však tvoří prameny a literatura, se kterými jsem měl možnost seznámit se během svých studijních a výzkumných pobytů v zahraničí – v londýnském *The National Archives of The United Kingdom*, na Northumbria University v Newcastle upon Tyne a v berlínském *John F. Kennedy Institut für Nordamerikastudien*.

Především archivní materiály z britského *National Archives* (fondy *Foreign Office 371* a *Ministry of Defence 11*) tvoří významnou část mé analýzy americké zahraniční politiky v kyperské krizi roku 1964. Britské zdroje totiž informují o záměrech a taktice USA při řešení dané krize, a v některých případech jsou dokonce detailnější a upřímnější než zdroje americké. Pokud je mi známo, jsem v českém prostředí první, kdo těchto archivních materiálů využívá.

Ve své práci budu rovněž používat známou edici amerických dokumentů *Foreign Relations of The United States* (FRUS), která poskytuje unikátní prameny týkající se americké zahraniční politiky vůči východnímu Středomoří. Ohledně role USA v kyperské krizi roku 1974 jsem měl možnost studovat i americký dobový tisk (*The New York Times*, *The Washington Post*).

Z literatury, kterou jsem měl v zahraničí k dispozici, mi zajímavý náhled na danou tematiku poskytla kniha ankarského profesora mezinárodních vztahů Suhy Bolukbasi *The Superpowers and the Third World: Turkish-American Relations and Cyprus* (Lanham: University Press of America 1988) a amerického žurnalisty Laurence Sterna *The wrong Horse. The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy* (Toronto: Fitzhenry & Whiteside 1977). Obě publikace jsou sice v některých názorech kontroverzní, přesto je lze označit za jedny z nejvýznamnějších, které byly k dané problematice napsány, a to z toho důvodu, že odkrývají řadu skutečností ohledně role USA v kyperské otázce mezi léty 1960–1974. Nejvíce mi ovšem posloužila kniha Clauda Nicoleta *United States Policy towards Cyprus 1954–1974* (Mannheim: Bibliopolis 2001), která patří k posledním význačným pracím k tomuto tématu, neboť důsledně analyzuje dokumenty z amerických archivů; cenné informace z posledních výzkumů rovněž obsahuje monografie Uslu Nasuha *The Cyprus Question as an Issue of Turkish Foreign Policy and Turkish-American Relations 1959–2003* (New York: Nova Science Publisher 2003). Opomenout nelze ani práce Theodora Couloumbise *The United States, Greece and Turkey. The Troubled Triangle* (New York: Praeger 1983), George Harrise *Troubled Alliance. Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945–1971* (Stanford: Stanford University 1972) či H. W. Brandse *The Wages of Globalism. Lyndon Johnson and the Limits of American Power* (Oxford: Oxford University Press 1995), které se zaměřují na vztahy Spojených států s Řeckem a Tureckem ve druhé polovině 20. století.

Zvláštní postavení při hodnocení literatury ke kyperské otázce zaujímají paměti. Jedná se sice o subjektivní pramen, na nějž jsem musel při hodnocení nahlížet kriticky, zároveň mi ovšem poskytl unikátní pohled na danou problematiku. Ve své práci využívám informačně velmi cenné memoáry bývalého amerického státního podtajemníka George Balla, který hrál jednu z nejdůležitějších rolí při amerických snahách o urovnání kyperské krize roku 1964 (*The Past has Another Pattern*. New York: Norton 1983) či bývalého náměstka ministra obrany Cyruse Vance (*Hard Choices: Critical Years in America's foreign policy*. New York: Simon and Schuster 1983), který se podílel na uklidnění kyperských událostí v roce 1967. Memoáry bývalého amerického státního tajemníka Henryho Kissingera *Roky obnovy* (Praha: BB art 2002) byly sice napsány 25 let po kyperských událostech roku 1974 a v určitých pasážích

jsou kontroverzní, přesto mi umožnily jedinečný náhled do myšlení člověka, který hrál v kyperské krizi roku 1974 jednu z klíčových rolí. Zajímavé jsou rovněž orální rozhovory s americkými diplomaty ohledně kyperských událostí, které se nacházejí na internetovém serveru *Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection of the Association for Diplomatic Studies and Training*, který je provozován knihovnou Kongresu Spojených států amerických.

Pro zpracování kapitol zabývajících se obecnými rysy americké zahraniční politiky jsem využíval prací Thomase Patersona *Kennedy's Quest For Victory. American Foreign Policy 1961–1963* (Oxford: Oxford University Press 1989), Stefana Guzziniho *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii* (Brno: Barrister & Principal 2004), Michaela Smithe *Realist Thought from Weber to Kissinger* (Baton Rouge: Louisiana State University Press 1986) či Gerta Blueminka *Kissingerian Realism in International Politics* (Leiden: Universiteit Leiden 2000). Při popisu specifík diplomacie amerického státního tajemníka Henryho Kissingera jsem čerpal z jeho vlastních prací *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi* (Praha: Prostor 1999), *Großmacht Diplomatie. Von der Staatskunst Castlereaghs und Metternichs* (Frankfurt am Main: Ullstein 1972) a rovněž z práce Johna Gaddise *Strategies of Containment. A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*. (New York: Oxford University Press 1982).

Ohledně bezpečnostní situace ve východním Středomoří od čtyřicátých do sedmdesátých letch jsem vycházel především z článků Ronalda Krebse *Perverse Institutionalism: NATO and the Greco-Turkish Conflict* (International Organization, Spring 1999, Vol. 53, No. 2), kolektivu autorů z CSIA European Security Working Group *Instability and Change on NATO's Southern Flank* (International Security, Winter 1978–1979, Vol. 3, No. 3) či Vana Coufoudakise *Greek-Turkish Relations: The View from Athens* (International Security, 1985, Vol. 9, No. 4).

1. Zahraničně-politické zájmy Spojených států amerických vůči východnímu Středomoří v letech 1947–1960

1.1 Stručná historie ostrova Kypr do roku 1960

Geostrategická poloha ostrova Kypr, ležícího mezi Evropou, Asií a Afrikou, zapříčinila, že se řada velmocí snažila v průběhu staletí o jeho podmanění. Již kolem roku 1400 př. n. l. tento třetí největší středomořský ostrov osídlili Řekové, kteří ho pojmenovali podle zdejších nalezišť mědi. Ještě během starověku se Kypr dostal pod nadvládu řady státních útvarů (Persie, Řím, Byzantská říše) a v letech 1192–1489 na něm křižáci vytvořili Kyperské království, jež nakonec bylo postoupeno Benátské republice. Ta nedokázala odolat osmanské invazi a o ostrov roku 1571 přišla. Během nadvlády Osmanské říše (1571–1878) začalo Kypr osidlovat turecké obyvatelstvo, jehož počet se po druhé světové válce ustálil a v polovině 20. století představoval přibližně 18 % z populace ostrova, přičemž 80 % nadále tvořili kyperští Řekové.¹

Od čtyřicátých let 19. století se stal Kypr cílem britských strategických plánů, které byly naplněny roku 1878. Na základě Berlínského kongresu získali ostrov Britové, přestože po formální stránce Kypr stále náležel k Osmanské říši. Pro Spojené království znamenal ostrov významný geostrategický bod, z něhož mohlo kontrolovat přístup k Suezmu a úžinám Bosporu a Dardanelů. Po vstupu Osmanské říše do první světové války na straně ústředních mocností se Velká Británie rozhodla Kypr anektovat (5. listopadu 1914) a roku 1925 ho prohlásila za svou korunní kolonii.²

Po druhé světové válce se začaly objevovat tendence k osamostatnění ostrova, ovšem jak řecké, tak i turecké etnikum, respektive Řecko a Turecko, měly o průběhu tohoto procesu rozdílné představy.

¹ Hadjipavlou-Trigeorgis, Maria; Trigeorgis, Lenos: Cyprus: An Evolutionary approach to conflict resolution. *Journal of conflict resolution*, 1993, Vol. 37, No. 2, s. 343.

² Nálevka, Vladimír: *Čas soumraku: rozpad koloniálních imperií po druhé světové válce*. Praha: Triton 2004, s. 100.

V lednu 1950 zorganizovala řecká ortodoxní církev mezi řecko-kyperskou komunitou plebiscit ohledně budoucnosti ostrova pod britskou koloniální nadvládou. Devadesát šest procent zúčastněných se vyslovilo pro její ukončení a pro sjednocení s Řeckem.³ Do čela osvobozovacího procesu se postavil nejvyšší představitel řecké ortodoxní církve na ostrově – arcibiskup Makarios III.,⁴ který pro své snahy našel pochopení u řecké veřejnosti, ale ne u athénské vlády, která v právě začínající studené válce nechtěla narušit své spojenecké vztahy s Velkou Británií a Tureckem. Změna v postupu Athén nastala po vstupu Řecka do Severoatlantické aliance (1952), díky němuž došlo k upevnění spojeneckých vazeb; řecká vláda si tak mohla dovolit začít jednat i o citlivějších tématech, například o kyperské otázce. V roce 1953 nabídl řecký premiér Alexandros Papagos Velké Británii zachování britských vojenských základen na Kypru a zřízení dalších přímo na řeckém území za zřeknutí se suverenity nad ostrovem. Tehdejší britský ministr zahraničí Anthony Eden však tuto nabídku důrazným způsobem odmítl s tvrzením, že „*britské impérium není na výprodej*“ a že pro Londýn „*neexistuje žádná kyperská otázka*“.⁵

Řecká vláda se tedy rozhodla postupovat jinou cestou a pokusila se prosadit dané téma na půdě Organizace spojených národů (OSN). Tento pokus se ale nezdařil, neboť většina států Severoatlantické aliance (včetně Spojených států amerických) se v otázce budoucnosti ostrova postavila na stranu Velké Británie. Londýn této situace využil k zainteresování Turecka do kyperské otázky, které

³ Hradečný, Pavel; Dostálová, Růžena; Hrochová, Věra; Oliva, Pavel; Vavřínek, Vladimír: *Dějiny Řecka*. Praha: NLN 1998, s. 488.

⁴ Makarios III. (1913–1977), občanským jménem Michail Christodoulos Mouskos, byl zvolen kyperským arcibiskupem v říjnu 1950. Záhy po svém zvolení se stal ústřední postavou osvobozenického boje proti britské nadvládě, za což byl roku 1955 deportován na Seychellské ostrovy. Rok poté Britové arcibiskupa z internace propustili a po uzavření dohod z Curychu a Londýna byl zvolen prvním prezidentem nově vzniklé Kyperské republiky. Tuto funkci vykonával až do své smrti v roce 1977. (Více Mayes, Stanley: *Makarios. A Biography*. London: Macmillan 1981.)

⁵ Davis, Thomas W.: The Role of The United States in the Cyprus Dispute Past and Present. In: Komoulides, John T. A. (ed.): *Greece in Transition: Essays in the History of Modern Greece 1821–1974*. London: nakladatelství 1977, op. cit, s. 260–261.

vyzval, aby důrazněji prosazovalo zájmy své menšiny na ostrově a bránilo se případným snahám o připojení Kypru k Řecku.⁶

Neúspěšné snahy řecké vlády našly odezvu na samotném ostrově. Na jaře roku 1955 vzniklo tajné ultranacionalistické řecko-kyperské seskupení Národní organizace kyperských bojovníků EOKA (*Ethniki organosi Kyprion agoniston*), které s vědomím Papagosovy vlády a pod vedením plukovníka Georgia Grivase začalo podnikat teroristické útoky proti britským koloniálním úřadům a příslušníkům turecké komunity. Turecké etnikum na násilnosti odpovědělo vybudováním vlastního tajného hnutí VOLKAN, jež používalo podobných metod jako EOKA.⁷

Konflikt mezi řeckým a tureckým obyvatelstvem se začal vyhrcovat, stejně jako velmi dobré poválečné řecko-turecké vztahy. Tento fakt neunikl pozornosti Spojených států, pro které východní Středomoří bylo jednou z nejstrategičtějších oblastí v Evropě; v kontextu studené války měly USA trvalý zájem na tom, aby v této části „starého kontinentu“ panoval klid. Počátek amerického zájmu o kyperskou otázku spadá tedy do konce padesátých let; americké geostrategické zájmy o východní Středomoří se však objevují již o desetiletí dříve.

1.2 Politika USA vůči východnímu Středomoří v letech 1947–1960

Východní Středomoří a Blízký východ patřily již od 17. století zejména do sféry vlivu Velké Británie. Situace v této oblasti se radikálně změnila těsně po druhé světové válce. Na počátku roku 1947 vláda válkou zdecimované a ekonomicky vyčerpané Británie ohlásila, že není nadále schopna hrát velmocenskou roli v této oblasti. Prvním krokem k opuštění pozic ve Středomoří bylo oznámení Londýna, že není nadále ochoten finančně podporovat řecké síly, které v občanské válce bojovaly proti komunistům. Premiér Attlee s poukazem na hospodářské problémy země prohlásil: „*Musíme si šít kabát podle toho, kolik na*

⁶ Hradečný, Pavel: *Řekové a Turci: nepřátelé nebo spojenci?* Praha: NLN 2000, s. 73.

⁷ Volkan, Vamik D.; Itzkowitz, Norman: *Turks and Greeks. Neighbours in Conflict.* Huntington: The Eothen Press 1994, s. 137.

to máme látky.“⁸ Začátkem roku 1947 sdělil Londýn Washingtonu, že definitivně přerušuje veškerou pomoc Řecku a Turecku.

Američané si velice dobře uvědomovali strategický význam obou států a nechtěli připustit sovětské proniknutí do východního Středomoří.⁹ Na základě Trumanovy doktríny se rozhodli na jaře 1947 poskytnout Řecku a Turecku finanční pomoc ve výši 400 milionů dolarů. Tato podpora umožnila řecké a turecké vládě zkonsolidovat vojenské jednotky a nepřipustit další vměšování Sovětského svazu do vnitřních záležitostí obou států. Důsledkem ovšem bylo, že se oba státy staly závislými jak na americké vojenské pomoci, tak na politice USA v této oblasti.

Definitivní zakotvení Řecka a Turecka v západním bezpečnostním systému měl přinést rok 1952, kdy byly oba státy přijaty za členy Severoatlantické aliance. Některé výzkumy nám ale ukazují, že členství obou států v NATO paradoxně vedlo ke zhoršení bezpečnostní situace v oblasti jihovýchodního Středomoří.¹⁰ Já s tímto názorem souhlasím a domnívám se, že přistoupením k Severoatlantické alianci přestalo být Řecko a Turecko vystaveno bezprostřední hrozbě ze strany Sovětského svazu a jeho satelitů, což způsobilo, že dřívější závislost na Spojených státech v mezinárodně-politické i ekonomické oblasti se začala zmenšovat. Tuto skutečnost si uvědomovali i ve Washingtonu. Například ve zprávě ze zasedání Národní bezpečnostní rady (*National Security Council*, NSC) ze srpna 1957 se uvádí, že „*obnovení řecké ekonomiky umožnilo výrazné snížení americké finanční pomoci a vedlo k posílení touhy po samostatnosti.*“¹¹

Oba státy, jisté si svou bezpečností, věnovaly větší pozornost vlastním mocenským zájmům v regionu. Řecko-turecké vztahy začala opět ovlivňovat vzájemná nevraživost a mocenská rivalita v oblasti, která měla kořeny hluboko

⁸ Durman, Karel: *Popely ještě žhavé I.: Světová válka a nukleární mír*. Praha: Karolinum 2004, op. cit., s. 180.

⁹ Durman (2004), s. 180.

¹⁰ Např. CSIA European Security Working Group: Instability and Change on NATO's Southern Flank. *International Security*, 1978–1979, Vol. 3, No. 3, s. 150–177; Krebs, Ronald R.: Perverse Institutionalism: NATO and the Greco-Turkish Conflict. *International Organization*, 1999, Vol. 53, No. 2, s. 343–377.

¹¹ *Foreign Relations of The United States* (FRUS), 1955–57, sv. 24. Washington 1989 s. 587.

v minulosti.¹² Jednou z nejvýznamnějších „třecích ploch“ se opětovně stal středomořský ostrov Kypr, který byl nakonec v roce 1974 tou hlavní příčinou zhroucení jihovýchodního křídla NATO a konfrontace mezi Řeckem a Tureckem.

Po přistoupení Řecka a Turecka k NATO nebyla role Spojených států v oblasti jednoduchá. Washington musel ve vztazích k oběma zemím počítat se zvyšující se nevraživostí. Řecko například velmi nelibě neslo fakt, že Turecko je v rámci NATO vyzbrojováno více. Řecký premiér Konstantinos Karamanlis v roce 1955 prohlásil, že „mnoho Řeků pohlíží s obavou na důležitější roli Turecka ve vojenských a politických plánech Západu.“¹³ Turecko skutečně zastávalo pozici strategicky důležitějšího partnera než Řecko¹⁴ a bylo vyzbrojováno na základě toho, že v případném konfliktu bude čelit přímému sovětskému útoku; Řecku podle vojenských expertů stačila taková vojenská síla, která by zpomalila ozbrojené síly sovětských satelitů, než dorazí vojska NATO.¹⁵ V letech 1952-1959 obdrželo Turecko od Spojených států dvakrát více vojenské pomoci než Řecko (1,36 miliardy dolarů oproti 673,9 milionům dolarů) a tento trend pokračoval i v letech šedesátých.¹⁶ Řecko bylo znevýhodněno zvláště v letectvu a námořních silách. Důsledkem byla vojenská nerovnováha mezi Řeckem a Tureckem, na jejímž vzniku se podílela Severoatlantická aliance, zvláště pak Spojené státy.

Představitelé i veřejnost v obou zemích vnímali možnost, že by jeden ze států získal ve vojenské oblasti převahu, velmi negativně. Z tohoto důvodu bych vztahy mezi Řeckem a Tureckem od padesátých do sedmdesátých let označil z bezpečnostního hlediska za nejisté. Tato nejistota¹⁷ se ve východním Středomoří

¹² Více o řecko-tureckých vztazích např. Volkan, Vamik D.; Itzkowitz, Norman (1994); Hradečný (2000); Brown, James: *Delicately Poised Allies: Greece and Turkey*. London: Brassey's 1990; Bahcheli, Tozun: *Greek-Turkish Relations since 1955*. Boulder: Westview 1990.

¹³ FRUS 1955–57, sv. 24, s. 547-549.

¹⁴ Více: Coufoudakis, Van: Greek-Turkish Relations: The View from Athens. *International Security*, 1985, Vol. 9, No. 4, s. 185–217.

¹⁵ Krebs (1999), s. 364.

¹⁶ Krebs (1999), s. 364.

¹⁷ V terminologii mezinárodních vztahů by se tato „nejistota“ dala přirovnat k situaci označované jako tzv. bezpečnostní dilema. Za exemplární příklad bezpečnostního dilematu jsou uváděny vztahy mezi Indií a Pákistánem ve druhé polovině 20. století; podle mého názoru se řecko-turecké vztahy od padesátých do sedmdesátých let vyznačovaly podobnou charakteristikou.

projevovala zhoršováním řecko-tureckých vztahů a vzájemnou nevraživostí, jejíž vyústění přišlo především v podobě kyperských krizí roku 1964 a 1974. Domnívám se, že tato „bezpečnostní nejistota“ byla jedním z rozhodujících faktorů, které ovlivňovaly kyperskou otázku v letech 1960–1974.

1.3 Americko-řecké vztahy v letech 1952–1960

Těsně po přistoupení Řecka k Severoatlantické alianci můžeme řecko-americké vztahy označit za velmi dobré. V roce 1953 byl podepsán dokument, na jehož základě došlo ke zřízení amerických vojenských základen v Řecku, a roku 1959 byl rozšířen o možnost umisťovat zde i americké jaderné zbraně.¹⁸ Athény rovněž odmítly v letech 1957–1959 nátlak ze zemí „východního bloku“ na vytvoření bezjaderného pásma na Balkáně a v jadranské oblasti a ve své zahraniční politice se orientovaly především na Spojené státy.

Zhoršení vztahu obou zemí můžeme sledovat od roku 1955. Podíl na něm mělo nejen zvýhodňování Turecka ve vojenských dodávkách, ale i dopis státního tajemníka Johna Fostera Dullese z roku 1955.¹⁹ Ten byl řeckou stranou interpretován jako zrada ze strany Spojených států a Řecko přivedl k názoru, že spojenci, zvláště USA, favorizují Turecko právě na úkor Řecka.²⁰

Tyto faktory způsobily, že Athény začaly sledovat nezávislejší zahraniční politiku; zvětšoval se rovněž řecký strach z růstu turecké vojenské síly. V kyperské otázce se to bezprostředně projevilo tím, že zintenzivněly teroristické aktivity na ostrově směřující k sjednocení Kypru s Řeckem.

¹⁸ Hradečný, Pavel a kol. (1998), s. 487.

¹⁹ Dne 5. září 1955 vybuchla v zahradě tureckého generálního konzulátu v Soluni nálož. Řecko bylo tehdy Dullesem důrazně upozorněno, aby se takovýto čin vyvarovalo, ovšem až o několik měsíců později se zjistilo, že za atentátem nestáli Řekové, ale turecký premiér Menderes, který chtěl tímto činem vyvolat protirecké nálady ve své zemi. Řecko se právem cítilo dotčené Dullesovým dopisem a obviněním.

²⁰ Krebs (1999), s. 367.

1.4 Americko-turecké vztahy v letech 1952–1960

Po druhé světové válce zaujalo Turecko ve středomořské a blízkovýchodní politice Spojených států klíčovou pozici, a to z toho důvodu, že poloha Turecka byla vysoce strategická. Zvláště přístup k úžinám Bospor a Dardanely činil z Turecka významného aktéra světové politiky.

Již prezident Harry S. Truman si uvědomoval geopolitický význam Turecka a rozhodl, že Spojené státy musí tuto zemi chránit před sovětskou agresí, a to i za cenu použití vojenských prostředků.²¹ Eisenhowerova administrativa v tomto přístupu pokračovala a Turecku byla každý rok poskytována americká vojenská pomoc ve výši 200 milionů dolarů.²² Po vstupu Turecka do Severoatlantické aliance v lednu 1952 Spojené státy v tomto trendu pokračovaly a pomoc dodávaly i v rámci této organizace.

Turecko bylo důležitým partnerem i v diplomatické oblasti. V plánech amerického státního tajemníka Johna Fostera Dullese zaujímala Ankara zásadní roli ve vznikajících blízkovýchodních aliancích proti Sovětskému svazu.²³ Po neúspěšné snaze Američanů o utvoření turecko-egyptské aliance vznikl v roce 1955 tzv. Bagdádský pakt, který pod garancí USA sdružoval Turecko, Irák, Írán, Pákistán a Velkou Británii. Po odstoupení Iráku od této dohody byl pakt v roce 1960 přetvořen v *Central Treaty Organization* (CENTO), jehož součástí byly již i Spojené státy. Turecko hrálo v CENTO velmi důležitou roli, neboť tvořilo jakýsi spojovník mezi NATO a blízkovýchodními spojenci USA. Turecko se postupně začalo stávat součástí obranného systému Západu a představovalo klíčového partnera proti šíření sovětského vlivu ve Středomoří a na Blízkém východě.

Americko-turecké vztahy po druhé světové válce upravovala řada bilaterálních dohod. V roce 1954 byla podepsána smlouva o vojenských zařízeních, která Američanům umožňovala zřizovat na území Turecka vojenské základny. Od roku 1959 bylo Spojeným státům povoleno, aby v těchto

²¹ Mastny, Vojtech; Kation, Craig R. Boulder (ed.): *Turkey between East and West: New Challenges for a Rising Regional Power*. Místo: Westview Press 1996, s. 46.

²² Mastny, Vojtech; Kation, Craig R. Boulder (1996), s. 51.

²³ Zürcher, Erik J.: *Turkey. A Modern History*. London: I. B. Tauris 2003, s. 246.

vojenských zařízeních rozmisťovaly jaderné rakety Jupiter.²⁴ Jejich instalace se ovšem zpozdila, takže rakety byly v Turecku umístěny pouze rok, než byly na základě americko-sovětské dohody (po tzv. karibské krizi v roce 1962) odstraněny.

²⁴ Mastny, Vojtech; Kation, Craig R. Boulder (1996), s. 51.

2. Americká zahraniční politika vůči kyperské otázce v 60. letech

2.1 Okolnosti vzniku Kyperské republiky

Kvůli tlaku spojenců z NATO a zvyšujícím se teroristickým aktivitám na ostrově souhlasilo Řecko a Turecko s bilaterálními jednáními ohledně kyperské otázky, které se uskutečnily od 5. do 11. února 1959 v Curychu. Hlavním cílem tohoto zasedání bylo definitivní vyřešení statusu Kypru a uklidnění řecko-tureckých vztahů. Ministerští předsedové obou zemí Konstantinos Karamanlis a Adnan Menderes navázali na jednání svých ministrů zahraničních věcí z prosince předešlého roku a po sedmidenním jednání uzavřeli dohodu, která počítala se vznikem nezávislé Kyperské republiky. Dne 19. února 1959 byla tzv. curyšská ujednání stvrzena v Londýně a podepsána britským ministerským předsedou, zástupci Řecka, Turecka a vůdci obou znesvářených kyperských komunit – arcibiskupem Makariem III. za Řeky a Fazilem Küçükem za Turky.²⁵

Curyško-londýnské dohody tvořily tři hlavní smlouvy. Smlouva o ustanovení (*Treaty of Establishment*), podepsaná mezi Velkou Británií, Kyperskou republikou, Řeckem a Tureckem, zaručovala vznik nezávislé Kyperské republiky na území celého ostrova s výjimkou dvou vojenských základen Akrotiri a Dhekalia na jižním pobřeží, které nadále zůstaly pod britskou suverenitou.²⁶ Smlouva o spojení (*Treaty of Alliance*) mezi Řeckem, Tureckem a Kyperskou republikou umožňovala Řekům a Turkům udržovat na ostrově omezený vojenský kontingent v počtu 950, respektive 650, mužů, který měl zabránit jakékoli agresi či útoku proti nezávislosti a teritoriální integritě Kypru.²⁷

²⁵ Uslu, Nasuh: *The Cyprus Question as an Issue of Turkish Foreign Policy and Turkish-American Relations, 1959–2003*. New York: Nova Science Publisher 2003, s. 11–12.

²⁶ Stephens, Robert: *Cyprus: A Place of Arms*. London: Pall Mall Press 1966, s. 160.

²⁷ Polyviou, Polyvios G.: *Cyprus. Conflict and Negotiation 1960–1980*. London: Duckworth 1980, s. 15.

V poslední ze tří hlavních smluv, Smlouvě o zárukách (*Treaty of Guarantee*), Řecko, Turecko a Velká Británie zaručovaly nezávislost, územní integritu a bezpečnost Kyperské republiky. Smlouva zakazovala, aby se Kypr stal součástí nějaké politické či ekonomické organizace, jejímiž členy by nebyly všechny garanční mocnosti. Jednou z nejdůležitějších částí *Treaty of Guarantee* byl článek IV, jenž obsahoval ustanovení, že „v případě porušení ustanovení Smlouvy [curyšsko-londýnské], Řecko, Turecko a Velká Británie mají společně posoudit další postup, aby zajistily dodržení smlouvy. Pokud by společná akce nebyla možná, každá ze tří garančních mocností si vyhrazuje právo podniknout samostatnou akci, která by obnovila stav věcí, vytvořený smlouvou.“²⁸ Tento článek nabyl na významu v roce 1974, kdy ho Turecko využilo ke zdůvodnění vojenské intervence na ostrov při červencové kyperské krizi.

Na základě výše zmíněných smluv a dalších ujednání řečtí, turečtí a švýcarští právníci vypracovali Ústavu Kyperské republiky, která byla přijata 6. července 1960; 16. srpna téhož roku byla oficiálně vyhlášena nezávislá Kyperská republika.²⁹

Kyperská ústava ovšem nebyla vypracována dobře a stala se jedním z důvodů další eskalace etnických problémů na ostrově. Někteří experti ji dokonce označovali za nejrigidnější, nejdetailnější a nejkomplikovanější na světě.³⁰

Výkonnou moc v zemi představovali prezident (kyperský Řek), viceprezident (kyperský Turek) a Rada ministrů, kterou tvořilo sedm řeckých a tři turečtí ministři.³¹ Legislativu zastupovala jednak padesátičlenná Sněmovna reprezentantů (*House of Representatives*), ve které zasedalo 35 Řeků a 15 Turků, a tzv. Komunální komory (*Communal Chambers*), které reprezentovaly jednotlivé národní komunity. Každé společenství zároveň volilo své zástupce odděleně a mělo „*autonomii v záležitostech souvisejících s náboženstvím, kulturou a vzděláním.*“³² K přijetí každého zákona bylo potřeba absolutní většiny hlasů

²⁸ Uslu (2003), op. cit., s. 12.

²⁹ Uslu (2003), s. 12.

³⁰ Polyviou (1980), s. 21.

³¹ Nedjatigil, Zaim M.: *The Cyprus conflict – A Lawyer's view*. Nicosia: A-Z Publications 1981, s. 5–6.

³² Nedjatigil (1981), s. 6.

řeckých i tureckých zástupců.³³ Ve státní správě a bezpečnostních složkách platil stejný národnostní klíč jako ve Sněmovně reprezentantů a ve vládě, tedy 7:3 ve prospěch kyperských Řeků. Pouze v armádě se národnostní poměr zvyšoval a Turkům připadlo 40 % míst.³⁴

Není pochyb o tom, že ústava přiřkla nadměrné pravomoci turecké komunitě. Viceprezident, podle ústavy vždy kyperský Turek, měl právo vetovat jakékoli rozhodnutí exekutivy a mohl vrátit návrh zákona sněmovně zpět k posouzení. Turci měli zastoupení v exekutivě, legislativě i státní správě 3:7 (v armádě dokonce 4:6), přestože tvořili pouze 18 % obyvatelstva ostrova.

Rigidní a až příliš uměle vytvořená ústava se těžko vyrovnávala s konfliktem mezi dvěma kyperskými společenstvími a podle mého názoru její komplikovaná struktura neumožňovala pružné řešení etnického napětí na ostrově. Podle P. G. Polyvia kyperská ústava neobsahovala stimuly pro spolupráci mezi jednotlivými společenstvími. Výkonná moc nebyla koncipována tak, aby měla zájem na vytvoření kompromisu, ale jako statické splnutí jednotlivých „brzd a protivah“. Státní správa byla komplikovaná a obsahovala příliš mnoho orgánů, které neplnily svou funkci. Celá ústava, podle Polyvia, vycházela z mylného předpokladu, že neutralizace moci většinové skupiny zajistí bezpečnost menšině.³⁵

2.2 Počátky americké angažovanosti v kyperské otázce

Bezprostředně po podpisu dohod v Curychu a Londýně ohledně nezávislosti Kypru navázaly USA s ostrovním státem diplomatické vztahy. Jedny z prvních jednání, která na oficiální úrovni proběhla, se týkala americké ekonomické a vojenské pomoci. Již v únoru 1959 americký konzul na Kypru Taylor G. Belcher informoval, že stáhnutí dvou třetin britské armády a většiny jejího civilního sektoru z ostrova způsobí velké problémy ekonomice nově vznikajícího

³³ Hradečný (2000), s. 81.

³⁴ Polyviou (1980), s. 18.

³⁵ Polyviou (1980), s. 23.

státu.³⁶ Belcher proto navrhoval, aby Washington poskytl strategicky důležitému Kypru ekonomickou pomoc a pomohl mu problémy překonat. S tímto řešením příliš nesouhlasil americký ambasador ve Velké Británii Whitney, který upozornil, že by případná výrazná ekonomická podpora ze strany Spojených států mohla zabránit začlenění Kypru do *Commonwealthu* (jehož rozvoj a stabilitu Washington podporoval), neboť v Nikósii by si mohli myslet, že mají alternativní zdroj pomoci. Ministerstvo zahraničních věcí se nakonec přiklonilo k Whitneymu návrhu a rozhodlo, že USA budou nově vznikající Kyperskou republiku ekonomicky podporovat pouze skromně.³⁷

Podobné problémy nastaly i ohledně vojenské pomoci. Britové i Američané podporovali vyzbrojení kyperské armády podobným materiálem, jaký používaly řecké a turecké síly (tedy především americkým); otázkou ovšem bylo, do jaké míry se mají Spojené státy na vyzbrojení Kypřanů podílet. V říjnu 1959 arcibiskup Makarios podal americkému konzulovi na Kypru Belcherovi oficiální žádost o pomoc při vyzbrojování kyperské armády. Svůj požadavek zdůvodnil následovně: „*Jak jste jistě informován, článek 14 curyšské dohody zaručuje Kyperské republice armádu o počtu 2000 mužů. Vyzbrojení a vybavení takovéto armády je velmi drahý projekt a bude jistě zcela nad finanční možnosti Kypru. Proto bych chtěl požádat, zda by toto vyzbrojení a vybavení mohlo být kyperské armádě poskytnuto USG [vládou Spojených států amerických].*”³⁸ Washington na Makariovu výzvu nereagoval a zaujal vyčkávací pozici; o poskytnutí či neposkytnutí pomoci chtěly USA rozhodnout v souvislosti s tím, zda se Kypr stane členem Severoatlantické aliance.

Po dlouhém rozhodování ve Washingtonu schválili memorandum, které nedoporučovalo, aby se Kypr stal členem NATO, a tudíž mu neposkytli přímou vojenskou pomoc. Přestože byl Kypr geostrategicky důležitým ostrovem, proti jeho přistoupení k NATO působila obava, že by mohl vetovat vojenské plány Aliance a že by Velké Británii mohlo být znemožněno využívat vojenské základny na ostrově; v neposlední míře by kyperská vláda získala přístup k dokumentům NATO, které by mohla zneužít kyperská komunistická strana, jež

³⁶ Nicolet, Claude: *United States Policy towards Cyprus 1954–1974*. Mannheim: Bibliopolis 2001, s. 158.

³⁷ Nicolet (2001), s. 158.

³⁸ *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 1958–1960, sv. 10, část 1. Washington 1993 s. 798.

měla na politické scéně výrazný vliv; v budoucnosti nebylo možné vyloučit ani její případný podíl na vládě.³⁹

Ve výše zmiňovaném memorandu skupiny náčelníků generálního štábu (*Joint Chiefs of Staff, JCS*)⁴⁰ z 6. listopadu 1959 se uvádělo: „*Nejdůležitější vojenský zájem Spojených států na Kypru spočívá v tom, aby Kypr nebyl Sovětským svazem považován za vojenskou základnu a aby mohlo být nadále využíváno britských vojenských základen stejně jako amerických zařízení na ostrově. Plánovaná dvoutisícová kyperská armáda se nebude podílet ničím na těchto amerických zájmech. [...] Vlády Řecka, Turecka a Velké Británie jsou navíc zavázány Londýnskou smlouvou z února 1959 dodržovat teritoriální integritu a nezávislost Kypru. Závěr tedy zní, že neexistuje důvod, proč by se Spojené státy měly podílet na přímé vojenské pomoci Kypru.*“⁴¹

Podle mého názoru bylo toto rozhodnutí chybným krokem, neboť prezident Makarios po zamítnutí vojenské pomoci ze Západu začal hledat oporu u Řecka, nezříkal se podpory kyperské komunistické strany, teroristické organizace EOKA a Kypr postupně začleňoval do bloku tzv. nezúčastněných států.

Americké cíle vůči Kypru na konci padesátých a na počátku šedesátých let byly definovány ve zprávě Národní bezpečnostní rady (*National Security Council, NSC*) ze dne 9. února 1960: „*Kypr byl pro Spojené státy důležitý zejména kvůli sporům o jeho budoucí status, který zhoršoval řecko-turecké a řecko-britské vztahy a narušoval spolupráci v rámci NATO ve východním Středomoří.*“⁴² Ve zprávě se dále uvádí, že zhroucení kyperského uspořádání by mohlo mít katastrofální důsledky pro současnou prozápadní řeckou a tureckou vládu a mohlo by narušit řecko-turecké vztahy.⁴³ Vůči Kypru byly definovány čtyři hlavní cíle Spojených států:

³⁹ Nicolet (2001) s. 162.

⁴⁰ Joint Chiefs of Staff je zvláštní akční skupina sdružující velitele nejdůležitějších složek americké armády.

⁴¹ Memorandum předsedy JCS generála Nathana F. Twininga pro ministerstvo obrany ze dne 6. listopadu 1959. White House Office – Policy toward Cyprus, box. 28, doc. 5, *Dwight D. Eisenhower Library*; cit. dle Nicolet (2001), s. 161.

⁴² FRUS, 1958–1960, sv. 10, část 1, s. 819.

⁴³ FRUS, 1958–1960, sv. 10, část. 1, s. 819–820.

- 1) Politicky stabilní Kypr spojující Řecko, Turecko a Velkou Británii ve vzájemné spolupráci a ochotě čelit komunistické podvratné činnosti
- 2) Pokračující dostupnost britských vojenských základen na ostrově pro potřeby Západu
- 3) Pokračující a neomezené používání amerických komunikačních zařízení⁴⁴ na Kypru
- 4) Rozvíjející se kyperská ekonomika napomáhající udržení politické stability, prozápadní orientace a svobodných demokratických institucí⁴⁵

2.3 Spojené státy americké přehodnocují své stanovisko ohledně ekonomické pomoci Kypru

V květnu 1960 americký konzul na Kypru Belcher informoval vládu, že americká pomoc ostrovnímu státu je příliš malá a pomalá, a kritizoval její neadekvátnost vzhledem k tomu, jaké mají USA na ostrově zájmy týkající se radiových a monitorovacích zařízení.⁴⁶

Poté, co Kypr získal 16. srpna oficiálně nezávislost, byl prvním americkým velvyslancem na Kypru jmenován Fraser Wilkins, který měl vystřídat kritického Belchera. Wilkins ovšem hned po příjezdu na Kypr pokračoval v kritice vlády; zvláště upozornil, že Sověti dovážejí na ostrov obilí, a Spojené státy by tudíž měly jednat dříve, než Sověti dorazí s více dary.⁴⁷

Ve změnu politiky vůči Kypru doufal Wilkins po inauguraci nového prezidenta Johna F. Kennedyho. Při prvním výročí vzniku Kyperské republiky ministerstvo zahraničí zveřejnilo hodnotící zprávu ohledně americké politiky na středomořském ostrově. Zpráva víceméně připustila selhání Washingtonu ve vztahu k Nikósii. *„Řecko a Turecko byly schopny poskytnout pouze symbolickou pomoc svým vlastním komunitám. [...] Velká Británie, se svými ekonomickými problémy, hrála méně aktivní roli, než jsme doufali. [...] Je nezbytná změna*

⁴⁴ Spojené státy měly od konce padesátých let na britských vojenských základnách svá monitorovací zařízení sledující situaci ve východním Středomoří

⁴⁵ FRUS, 1958–1960, sv. 10, část 1, s. 825.

⁴⁶ Nicolet (2001), s. 163–164.

⁴⁷ Nicolet (2001), s. 164.

*v naší politice, která spoléhala na garanční mocnosti tím, že by nesly tíhu odpovědnosti na ostrově.*⁴⁸

Především prezident J. F. Kennedy si začal uvědomovat, že současná situace na Kypru není uspokojivá, a obával se, že by mohla vést k růstu moci kyperské komunistické strany. Dne 23. srpna 1961 inicioval proto vznik Národně bezpečnostního akčního memoranda (*National Security Action Memorandum*, NSAM), ve kterém žádal státního tajemníka Deana Ruska o radu, jak by Spojené státy mohly vylepšit svoji politiku a zaručit své zájmy na Kypru. Odpověď z ministerstva zahraničí dorazila k prezidentovi 7. září a doporučovala dodat Kypru větší ekonomickou pomoc tím, že by USA financovaly jeden ze tří největších projektů zahraniční pomoci v kyperském pětiletém plánu, zatímco Velká Británie a ostatní by mohly být přitlačeni k podpoření ostatních důležitých projektů.⁴⁹

Prezident Kennedy daný návrh schválil v podobě memoranda NSAM 98: *„Spojené státy by měly převzít aktivnější roli na Kypru, než tomu bylo doposud, a přejí si, aby byl tento program proveden rázně až do konce. Zároveň bude obsahovat zřejmá a, kde je to proveditelné, skrytá opatření k potlačení a omezení moci komunistické strany.“*⁵⁰

Hrozba vzestupu kyperské komunistické strany AKEL byla hlavní příčinou zvýšené americké ekonomické pomoci. Washington s obavou monitoroval počínání a vzestup AKELu již od konce padesátých let. Například ve zprávě Národní bezpečnostní rady (NSC) z února 1960 byli kyperští komunisté označováni za nejvážnější hrozbu budoucnosti nezávislého Kypru. *„Komunistická strana AKEL je v současnosti jedinou dobře organizovanou stranou na ostrově. Sdružuje okolo 6–12 000 kyperských Řeků. [...] V dnešní době je schopna kontrolovat asi 30 % hlasů kyperských Řeků a je možné, že způsobí vážné*

⁴⁸ Zpráva ohledně situace na Kypru vysokého úředníka ministerstva zahraničních věcí Lucia D. Battla poradci pro národní bezpečnost McGeorgi Bundymu ze dne 18. srpna 1961. Kennedy, John F.: National Security Files, Cyprus 1961, box. 65, doc. 5a, *John Fitzgerald Kennedy Library*; cit. dle: Nicolet (2001), s. 165–166.

⁴⁹ Nicolet, s. 166.

⁵⁰ More Active U.S. Role in Cyprus, Coordination with Guarantor Powers, 3. října 1961, doc. 611.80a/10-361, *National Archives and Records Administration (NARA)*, Washington D.C.; cit. dle: Nicolet, s. 166–167.

*problémy nově vzniklému státu, zvláště v otázkách nezaměstnanosti či při finančních a politických chybách, kterých se mohou dopustit nezkušení nacionalisté.*⁵¹

Americký pohled na komunistickou stranu AKEL vycházel z širšího pojetí americké zahraniční politiky po druhé světové válce, která se zaměřovala na tzv. strategii zadržování. Jejím významným představitelem byl i americký prezident John Fitzgerald Kennedy, který do úřadu nastupoval pár měsíců po vyhlášení Kyperské republiky.

2.4 Kennedyho administrativa

Americké prezidentské volby roku 1960 přivedly opět po osmi letech do úřadu kandidáta demokratické strany. John Fitzgerald Kennedy (1917–1963) byl do té doby nejmladším zvoleným prezidentem USA; jeho charisma, inteligence, mediální přitažlivost a mladiství entusiasmus naznačovaly změny v politice Bílého domu, možná trochu překvapivě se však jeho zahraniční politika vyznačovala výraznými konzervativními rysy.

Generace Johna F. Kennedyho byla ovlivněna druhou světovou válkou a počátky studené války. Samotný Kennedy začal svoji politickou kariéru zvolením do Kongresu Spojených států v roce 1946, pár měsíců před vyhlášením Trumanovy doktríny, která s tezí o zadržování komunismu slavila v následujících letech úspěch v Íránu, Řecku, Turecku, při bloádě Berlína či založení NATO nebo při zavedení Marshallova plánu. Trumanově administrativě se ovšem nepodařilo odvrátit vítězství Mao Ce-tungových komunistů v Číně a za nevydařený výsledek války v Koreji byla, stejně jako předtím Rooseveltova vláda ve čtyřicátých letech, obviňována z toho, že demokraté jsou vůči komunismu příliš mírní.⁵²

⁵¹ FRUS, 1958–1960, sv. 10, část 1, s. 822–823.

⁵² Paterson, Thomas G.: Introduction: John F. Kennedy's Quest for Victory and Global Crisis. In: Paterson, Thomas G. (ed.): *Kennedy's Quest for Victory. American Foreign Policy, 1961–1963*. Oxford: Oxford University Press 1989, s. 10.

V této atmosféře začínali John F. Kennedy a jeho budoucí ministři a poradci politickou kariéru. Tato mladá generace nechtěla opakovat chyby předchozích dvou demokratických vlád, a proto byl vyhraněný antikomunismus jedním z rysů, které charakterizovaly Kennedyho zahraniční politiku. „*Plížící se komunismus je větší nepřítel než plížící se inflace*“,⁵³ prohlásil ještě senátor Kennedy na konci padesátých let. V této době rovněž sympatizoval s antikomunistickou kampaní Josepha McCartyho, který se stal dokonce i rodinným přítelem Kennedyů.⁵⁴

V prezidentské kampani v roce 1960 obviňoval budoucí prezident republikány ze ztráty Kuby, z neúspěšného „zápasu“ o „třetí svět“ a za zpoždění ve vývoji balistických raket. „*To byl čas, kdy se komunistická přílivová vlna rozlila*,“⁵⁵ prohlašoval na předvolebních mítincích. V jiné předvolební řeči nastínil budoucí směřování své zahraniční politiky: „*Nepřítelem je komunistický systém sám o sobě – nesmiřitelný, neutuchající ve své tendenci po světové dominanci. Z tohoto důvodu nejde jen o zápas o nadvládu ve zbrojení – je to rovněž boj o nadvládu dvou ideologií: svobody ve znamení Boha proti nelítostné, bezbožné tyranii*.“⁵⁶

Kennedy byl v zahraniční politice zastáncem „teorie domina“ (zvláště v jihovýchodní Asii) a na tehdejší mezinárodní systém nahlížel jako na tzv. „hru s nulovým součtem“ (vítězství jedné strany je automaticky prohrou strany druhé).⁵⁷ Domníval se, že teorii zadržování lze uplatnit univerzálně; komunismus byl pro něho všeobecnou hrozbou, a konfrontace s ním tedy byla nutná kdekoliv a za každé situace. Podobně jako před ním prezidenti Truman či Eisenhower pohlížel i Kennedy na svět jako na vzájemný střet mezi svobodou a totalitarismem. Spojené státy se tudíž staly jakýmsi „světovým četníkem“, který si dal za úkol podporovat svobodu v jakékoli části světa.⁵⁸

⁵³ Paterson (1989), op. cit., s. 10.

⁵⁴ Giglio, James N.: *The Presidency of John F. Kennedy*. Lawrence: Kansas University Press 1991, s. 11.

⁵⁵ New York Times, 25. srpna 1960; cit. dle: Paterson (1989), s. 12.

⁵⁶ Walton, Richard J.: *Cold War and Counter Revolution: Foreign Policy of John F. Kennedy*. New York: Viking Press 1972, s. 9; cit. dle: Patterson (1989), s. 12.

⁵⁷ Paterson (1989), s. 11.

⁵⁸ Guzzini, Stefano: *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*. Brno: Barrister & Principal 2004, s. 76.

Tato strategie se podle mého názoru projevila i v politice Spojených států vůči Kypru. Washington si sice dobře uvědomoval strategický význam ostrova, kvůli rostoucímu vlivu komunistické strany však nechtěl Kypr příliš vojensky a ekonomicky podporovat. Bílý dům podle mě chybně předpokládal, že největším problémem Kypru je rostoucí vliv AKELu, kterému se snažil za každou cenu zabránit. Před možnou spoluprací s kyperskou komunistickou stranou varoval prezident Kennedy Makaria při jeho návštěvě ve Spojených státech v červnu 1962,⁵⁹ v podobném duchu se vyjádřil i viceprezident Johnson při cestě na Kypr na konci téhož roku, když naléhal na kyperské představitele, aby zabránili dalšímu růstu komunistické strany.⁶⁰

Blízkovýchodní expert Bílého domu Robert Komer byl ve vládě USA jedním z mála, který si uvědomoval, že komunismus není tím největším problémem Kypru a že největší nebezpečí spočívá v etnické nesnášenlivosti obou kyperských komunit.⁶¹ Podle mého názoru Kennedyho administrativa podcenila problém soužití dvou znesvářených společenství a její politika vůči Kypru se v prvé řadě zaměřovala na zamezení rostoucího vlivu komunismu na ostrově. Tento přístup odvrátil pozornost od počínání nacionalistických politiků, především prezidenta Makaria, kteří začali téměř bez povšimnutí USA připravovat revizi kyperské ústavy, která způsobila eskalaci napětí na etnicky heterogenním ostrově během roku 1964.

Kennedy sice rozhodl o navýšení ekonomické pomoci ostrovu, ale stále nebyla na takové úrovni, jakou by si představovali vedoucí představitelé Kypru.⁶² Americký státní tajemník Rusk byl zaskočen, když mu Makarios při návštěvě v USA v červu 1962 oznámil, že usiluje o to, aby byl Kypr vojensky

⁵⁹ Bolukbasi, Suha: *The Superpowers and the Third World: Turkish American Relations and Cyprus*. Lanham: University Press of America 1988, s. 54.

⁶⁰ Adams, T. W.; Cottrell, Alvin: *Cyprus between East and West*. Baltimore: The Johns Hopkins Press 1968, s. 60.

⁶¹ Nicolet (2001), s. 178.

⁶² Kypru byla Spojenými státy v letech 1960–1963 poskytnuta prostřednictvím půjček, grantů a Mírového potravinového programu (*Food for Peace Program*) ekonomická pomoc ve výši 20 milionů dolarů (Adams, T. W.; Cottrell, Alvin (1968), s. 60). Při porovnání s prvotní pomocí Řecku a Turecku, která v roce 1947 v rámci Trumanovy doktríny činila 400 milionů dolarů, se opravdu nejedná o částku významnou. Po krizi v roce 1964 byla její výše snížena na minimum a v roce 1966 definitivně zastavena.

nezúčastněný a neutrální.⁶³ Nelze se proto divit, že když Kypr necítil dostatečnou podporu ze „západního bloku“, vyhlásil neutralitu, postupně se začal angažovat v Hnutí nezúčastněných států a nebránil se ani podpoře z „východního bloku“.

2.5 Kyperská krize roku 1964

2.5.1 První konflikty mezi kyperskými společenstvími a Makariových třináct návrhů na změnu ústavy

K prvním rozporům mezi dvěma kyperskými společenstvími došlo již během roku 1961, neboť Turci neobdrželi ústavou slibovaných 30 % míst ve státní správě, a znemožnili proto přijetí dvou nových daňových zákonů.⁶⁴ Podobně tomu bylo i v případě kyperské armády, která měla být obsazena z 60 % Řeky; ústava ovšem nespécifikovala, zda mají být kontingenty obou národností oddělené, či mají tvořit společnou armádu. Kyperští Turci se vyslovili pro vznik separátních oddílů z důvodů náboženských i jazykových, řecká většina ve vládě však tento návrh zamítla a schválila vznik společných jednotek. Turecký viceprezident Küçük využil práva veta a dané ujednání zamítl. Prezident Makarios se tedy rozhodl, že nebude existovat armáda žádná.⁶⁵ Důsledkem tohoto rozhodnutí bylo vytváření nelegálních vojenských skupin v rámci obou společenství a jejich tajné vyzbrojování. Situace na Kypru začala opět směřovat k vzájemnému konfliktu.

Během června roku 1963 dorazilo do Washingtonu varování, že se konflikt na středomořském ostrově vyhrocuje. Americký ambasador Fraser Wilkins ve své depeši Washington informoval, že při rozhovoru s Makariem o běžných ekonomických záležitostech arcibiskup zmínil odhodlání revidovat kyperskou

⁶³ Adams, T. W.; Cottrell, Alvin (1968), s. 59.

⁶⁴ Hradečný (2000), s. 88.

⁶⁵ Hradečný (2000) s. 88.

ústavu, jen se prý ještě nerozhodl, jakým způsobem by to bylo nejlepší a v jakou dobu nejvhodnější.⁶⁶

Reakce ze strany USA na možnou eskalaci kyperského problému přišla během podzimu. Prezident Kennedy požádal 17. října pomocí Národně bezpečnostního akčního memoranda (NSAM) číslo 266 o doporučení ohledně situace na ostrově; ve stejné době na podobné analýze pracovali i Britové. Zatímco Velká Británie chtěla zahájit za pomoci garančních mocností nová jednání mezi kyperskými komunitami ohledně řeckých návrhů na změnu ústavy a přesvědčení Turků s akceptováním těchto změn,⁶⁷ americký plán se zdál být racionálnější. Washington v NSAM č. 266 navrhoval, aby Makarios potvrdil svoji podporu curyšsko-londýnským dohodám a kyperské ústavě, na oplátku by garanční mocnosti souhlasily s případnou revizí dohod tím, „že by obě kyperská společenství mohla využívat pozměňovacích návrhů k těm částem Ústavy, které byly velmi sporné“.⁶⁸ Američané chtěli přinutit Makaria, aby akceptoval oddělená kyperská společenství, za což by garanční mocnosti souhlasily s určitými ústavními změnami.

Americká i britská iniciativa však přišla pozdě. Dne 30. listopadu 1963 předložil prezident Makarios viceprezidentu Küçükovi memorandum označované jako „třináct návrhů na změnu kyperské ústavy“. Arcibiskupův návrh směřoval k výrazné unifikaci kyperského státu – obsahoval například zrušení viceprezidentova veta, oddělení poslanců obou komunit ve Sněmovně reprezentantů, sjednocení justice a bezpečnostních složek a rovněž přerozdělení míst ve státní správě podle skutečného národnostního klíče na ostrově, tedy v poměru 80:18 ve prospěch kyperských Řeků. Až později bylo zjištěno, že toto memorandum doplňoval tzv. plán *Akritas*, který měl připravované změny v ústavě v případě odmítavého stanoviska Turků prosadit ozbrojenou cestou.⁶⁹

Viceprezident Küçük dané memorandum okamžitě odsoudil, neboť řada kyperských Turků v něm viděla iniciativu za zničení komunální struktury Kyperské republiky a anulování Smlouvy o zárukách.⁷⁰ Küçük neměl příležitost

⁶⁶ *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 1961–63, sv. 16. Washington 1994 s. 564.

⁶⁷ FRUS, 1961–1963, sv. 16, s. 580.

⁶⁸ FRUS, 1961–1963, sv. 16, s. 580.

⁶⁹ Hradečný (2000) s. 89.

⁷⁰ Uslu (2003) s. 20.

formulovat vlastní návrh, neboť již 3. prosince vybuchly v Nikósii první bomby a celou zemi zachvátila vlna násilí, pro kterou bylo charakteristické, že se z jejího vyvolání navzájem obviňovaly obě kyperské komunity. Během Vánoc řecká policie a tajné vojenské oddíly začaly útočit na turecké pozice v oblasti Nikósie. Údaje o počtu mrtvých se výrazně liší. Podle některých zdrojů bylo během těchto útoků zničeno 103 tureckých vesnic, 25 tisíc kyperských Turků uteklo ze svých domovů a 92 jich bylo zabito;⁷¹ jiní autoři uvádějí, že zemřelo okolo 1000 Turků a asi 200 Řeků.⁷² Ozbrojené střety začaly nabírat na intenzitě a hrozilo, že by se do nich mohly zapojit i vojenské kontingenty Řecka a Turecka, které byly na ostrově legálně podle dohod z roku 1959. Situace na Kypru směřovala ke konfliktu mezi dvěma spojenci v NATO – Řeckem a Tureckem. Tzv. kyperská krize roku 1964 začala naplno propuknout.

2.5.2 Vtažení USA do řešení kyperské krize roku 1964

Prioritním americkým zájmem na konci roku 1963 a počátkem následujícího roku bylo zabránit vojenskému střetnutí mezi dvěma členy Severoatlantické aliance a udržet stabilitu jejího jihovýchodní křídla. Z tohoto důvodu 23. prosince americký státní tajemník Rusk požádal velvyslance Spojených států v Řecku, Turecku a na Kypru, aby naléhali na vlády všech tří zemí, aby v kyperské záležitosti zachovaly maximální zdrženlivost; Athény a Ankara byly navíc varovány, že jakékoli použití vojenské výzbroje a výstroje z amerického Vojenského asistenčního programu (*Military Assistance Program*, MAP) na Kypru bez souhlasu USA by znamenalo porušení dohody o tomto programu.⁷³

Zmírnění násilností se podařilo dosáhnout ještě před koncem roku 1963, kdy za asistence britských jednotek byla v hlavním městě Nikósii vytvořena neutrální zóna (tzv. zelená linie), která měla oddělit obě znesvářené komunity.⁷⁴ Během Vánoc roku 1963 Velká Británie nabídla kyperské vládě možnost vyřešit situaci na Kypru pomocí konference v Londýně, které by se účastnily garanční mocnosti

⁷¹ Uslu (2003) s. 21.

⁷² Tzermias, Pavlos: *Geschichte der Republik Zypern*. Tübingen: Francke 1998, s. 302.

⁷³ Bolukbasi (1988), s. 58.

⁷⁴ Hradečný (2000), s. 91.

a obě kyperské komunity. Prezident Makarios počátkem ledna souhlasil s jejím konáním a dne 15. ledna konference skutečně začala. Přestože jednání trvala téměř dva týdny, jejich neúspěch byl předpověditelný již po prvním setkání kyperských komunit, neboť obě zastávaly naprosto opačné stanovisko. Kyperští Řekové trvali na vytvoření unitárního státu, zatímco Turci požadovali alespoň dva geograficky oddělené okrsky, v nichž by byla koncentrována většina kyperských Turků.⁷⁵

Vláda Velká Británie neměla na řešení krize přílišný zájem a chtěla se vyhnout odpovědnosti garanční mocnosti. Jako jeden z důvodů uváděla, že se ve volebním roce nechce dostat do stejné situace jako v letech 1956–1959. Americký velvyslanec ve Velké Británii David Bruce 10. ledna informoval Washington, že Britové uvažují, jak se vojensky a politicky vymanit ze záležitostí Kypru.⁷⁶ Britská vláda dokonce naznačila, že pokud by jednání v Londýně neskončila úspěchem, raději přenechá celou záležitost Organizaci spojených národů (OSN), jejímž členem byla Kyperská republika od svého vzniku v srpnu 1960. Toto řešení však bylo naprosto nepřijatelné pro Spojené státy, které nechtěly, aby do kyperských záležitostí zasahovaly jiné země, především z „východního bloku“ či „třetího světa“, což by se na půdě OSN jistě stalo.

Dne 24. ledna zaslali Britové vládě USA nótu, podle níž chtěli co nejdříve vědět, jestli Washington preferuje řešení kyperské situace vysláním mírových sil OSN, nebo ozbrojených oddílů z členských států NATO, které by ovšem neměly statut oficiálního kontingentu Severoatlantické aliance; Velká Británie zamýšlela vyslat na Kypr okolo 10 000 vojáků.⁷⁷ Americký státní tajemník Dean Rusk nebyl schopný dát okamžitou odpověď, připustil ovšem, že kontingent koncipovaný z členských států Severoatlantické aliance (jakési „mírové síly NATO“) by byl zřejmě lepším řešením. V každém případě však odmítl americký podíl na takovém kontingentu; američtí vojáci by se totiž mohli dostat do situace, kdy by museli střílet na Turky, což by mohlo ohrozit 17 000 amerických vojáků

⁷⁵ Tzermias (1998), s. 324–325.

⁷⁶ Nicolet (2001), s. 195.

⁷⁷ Adams, T. W.; Cottrell, Alvin (1968), s. 61.

lokalizovaných v Turecku. Podle Ruska by nejlepším řešením bylo, pokud by se situace rychle zhoršila, vyslat na ostrov britské jednotky.⁷⁸

Dalším jednáním v této záležitosti byl přímo prezidentem Lyndonem B. Johnsonem pověřen státní podtajemník George Ball, který nakonec sehrál jednu z nejdůležitějších rolí při pokusu o řešení krize. Ball o svém pověření od prezidenta v orálním interview v roce 1971 řekl: „Dostal jsem od něho znamenitou podporu ve všem, co s tím bylo spojené. Nechal mě se tím zabývat. Když jsem požádal o letadlo, dostal jsem ho.“⁷⁹

Ball se po seznámí s kyperskou agendou rozhodl, že daná situace je natolik komplikovaná, že si žádá větší zainteresovanost prezidenta, který do té doby nebyl do celé záležitosti příliš zatahován, neboť měl mnoho starostí, jež vznikly v souvislosti se smrtí jeho předchůdce Johna F. Kennedyho. Lyndon B. Johnson se s Ballem setkal 25. ledna 1964 a vyjádřil se v tom smyslu, že pro něj je vyslání sil OSN nepřijatelné; nedokázal ovšem odpovědět na otázku, jak významnou roli by v dané záležitosti a v případném vojenském kontingentu, složeném z vojsk členů NATO, Spojené státy měly hrát.⁸⁰

Na setkání se zástupci ministerstva zahraničí a obrany téhož dne odpoledne Ball navrhl, aby USA utvořily symbolický kontingent o síle 1 200 mužů, zatímco hlavní počet vojáků by dodala Velká Británie. Johnson na daném zasedání rozhodl, aby byl do Ankary a Athén vyslán vrchní velitel ozbrojených sil v Evropě (SACEUR) generál Lyman Lemnitzer, který měl v obou zemích uklidnit situaci, odradit je od případné samostatné vojenské intervence na ostrově a případného střetnutí mezi dvěma členy Aliance.⁸¹

Angažování amerických vojenských sil na zažehnutí kyperské krize se začalo s přibývajícím dnem stávat téměř nevyhnutelným, a proto 28. ledna rozhodl Ball o vytvoření akčního plánu pro řešení kyperské situace, který byl nazýván tzv. Ballovým plánem. Vycházel již z výše zmiňovaného předpokladu, že Spojené

⁷⁸ Nicolet (2001), s. 196.

⁷⁹ Orální interview s Georgem Ballem z 8. července 1971. The Foreign Affairs Oral History Collection of the Association for Diplomatic Studies and Training (http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/D?mfddip:1:/temp/~ammem_1zLx, 15. 3. 2008), server je provozován knihovnou Kongresu Spojených států amerických.

⁸⁰ Nicolet (2001), s. 197.

⁸¹ Uslu (2003) s. 28.

státy do kyperského kontingentu přispějí pouze symbolickým počtem vojáků, a kladl si tři podmínky: 1) daná operace nebude trvat déle než tři měsíce; 2) Řecko a Turecko se zaručí, že v této době nebudou jednat jednostranně; 3) bude zvolen prostředník, kterým nebudou ani Spojené státy ani nikdo z garančních mocností, jehož úkolem bude najít řešení krize během těchto tří měsíců.⁸²

Ball o návrhu informoval ještě tentýž den prezidenta Johnsona, který na něj reagoval slovy: „*Jen nenechte ty zatracené Brity, jak mají ve zvyku, nás do toho zatáhnout.*“⁸³ Druhý den ráno Johnson rozhodl, že Ballův plán má vstoupit v platnost. Ball v pamětech uvádí, že turecký ministerský předseda İnönü 28. ledna řekl americkému velvyslanci v Turecku Haremu, že Turecko by mohlo na Kypru zasáhnout, pokud nedostane od Spojených států nějaké stanovisko během čtyřadvaceti hodin.⁸⁴ Je pravděpodobné, že toto varování urychlilo Johnsonovo rozhodnutí o přijetí Ballova plánu.

2.5.3 Odmítnutí Ballova plánu a přesunutí kyperského problému na půdu OSN

Přestože Turci nebyli Ballovým plánem příliš nadšeni, stejně jako Řekové ho na začátku února 1964 akceptovali. K jeho definitivnímu přijetí zbýval tedy pouze souhlas Kypru, především prezidenta Makaria; ten ovšem stále trval na svém a chtěl danou otázku přenést na půdu Organizace spojených národů, čímž se chtěl vyhnout tomu, aby o řešení krize rozhodovaly pouze Spojené státy a Velká Británie.

Napětí na ostrově se vystupňovalo poté, co před americkou ambasádou v Nikósii 4. února vybuchla bomba. Prezident Johnson se rozhodl o vyslání státního podtajemníka Balla do oblasti, aby se pokusil Makaria přimět k akceptování plánu a uklidnění situace na ostrově. Před odjezdem do Středomoří Balla upozornil americký vyslanec při OSN Adlai Stevenson, že z vlastní zkušenosti ze setkání s Makariem z počátku šedesátých let ví, že jednání

⁸² Uslu (2003), s. 28.

⁸³ Ball Papers, box 2, doc. 36, *Lyndon B. Johnson Library*; cit. dle: Nicolet (2001), s. 200.

⁸⁴ Ball, George: *The Past has Another Pattern*. New York: Norton 1983, s. 341.

s arcibiskupem jsou obtížná a že jedinou možností, jak s ním vyjednávat, je „poslat starého mizeru k čertu.“⁸⁵

Ball po krátké zastávce v Athénách a Ankaře zamířil do Nikósie, kde se 12. února setkal s arcibiskupem. Státní podtajemník později v pamětech napsal, že Makarios byl nepoddajný, cynický a mnohem více připomínal vojenského velitele než duchovního vůdce.⁸⁶ Makarios se snažil Balla přesvědčit, že problémy sužující Kypr nejsou ničím neobvyklým, neboť Řekové a Turci žijí na ostrově již dva tisíce let, a podle arcibiskupa se vždy vyskytovaly občasné konflikty.⁸⁷ Ball s tímto názorem nesouhlasil a argumentoval ve prospěch svého návrhu; Makariova odpověď však s definitivní platností zněla „ne“. Ballova mise skončila nezdarem.

Státní podtajemník se po návratu do Washingtonu snažil situaci řešit pozměněním svého plánu tak, že by na ostrov byly vyslány pouze kontingenty Velké Británie, Řecka a Turecka. Vojáci těchto tří zemí by tvořili tříčlenné skupiny, které by hlídkovaly ve vojenských džípech. Zároveň měl být ustanoven zprostředkovatel (Ball navrhoval bývalého prezidenta Eisenhowera), který by se snažil najít řešení krize. Tento „revidovaný Ballův plán“ však narazil na nesouhlas Velké Británie, která nechtěla být v kyperských záležitostech zainteresována sama.⁸⁸

Situace na ostrově se začala opět vyhrocovat a především v oblasti Limassolu došlo ke krvavým střetům mezi oběma etniky. Turečtí politici začínali stále častěji mluvit o možnosti turecké intervence na ostrov. Ball při jednom ze setkání s prezidentem Johnsonem řekl, že pravděpodobnost řecko-turecké války je padesátiprocentní, a situaci na středomořském ostrově popsal jako „nejvážnější konfrontaci od Karibské krize.“⁸⁹

Situace na Kypru ovlivňovala i politický vývoj v Řecku a Turecku. Československý velvyslanec v Athénách M. Kadlec dne 15. února zaslal do Prahy telegram, ve kterém popisoval narůstající protizápadní nálady v zemi: „Řecko se

⁸⁵ Brands, H. W.: *The Wages of Globalism. Lyndon Johnson and the Limits of American Power.* Oxford: Oxford University Press 1995, op. cit., s. 70.

⁸⁶ Ball (1983), s. 344.

⁸⁷ Brands (1995), s. 71.

⁸⁸ Brands (1995), s. 72–73.

⁸⁹ Brands (1995), op. cit., s. 73.

*v současné době stává velmi labilním článkem NATO. Při správném usměrňování by se velmi silným politickým činitelem v Řecku mohly stát neutralistické tendence.*⁹⁰

Washingtonu nezbývalo tedy jiné řešení, jak zabránit válce svých dvou spojenců a rozpadu jihovýchodního křídla NATO, než svolit s přesunutím kyperské problematiky na půdu OSN. Na schůzi Rady bezpečnosti Organizace spojených národů⁹¹, svolané na 18. února, vystoupily Spojené státy s plánem na obnovení takových podmínek na Kypru, ve kterých by bylo možné najít politické řešení výhodné pro všechny strany. Americký vyslanec při OSN Adlai Stevenson na zasedání řekl, že USA podporují platnost dohod z Curychu a Londýna, a zdůraznil, že tyto smlouvy, stejně jako jakékoliv jiné mezinárodní dohody, nemůžou být zrušeny či pozměněny Radou bezpečnosti.⁹² Z tohoto vyjádření bylo patrné, že USA se přikláněly spíše k podpoře kyperských Turků a jejich práv, tak jak byly smlouveny v dohodách z roku 1959.

S napětím se vyčkávalo na reakci sovětské delegace, která zaujala protizápadní stanovisko a odmítala jakoukoli cizí intervenci do domácích záležitostí Kypru, podobné stanovisko zastávalo i Československo.⁹³

Jako výsledek dlouhých debat v Radě bezpečnosti byla jednomyslně přijata rezoluce číslo 186⁹⁴ ze 4. března, která vyzývala k ukončení násilí na Kypru, nevměšování jiných států do jeho záležitostí a uznávala legitimitu Makariovy vlády.⁹⁵ Rezoluce navíc doporučovala ustanovení mírových sil Organizace

⁹⁰ *Archiv ministerstva zahraničních věcí České republiky (AMZV), Teritoriální odbory 1960–1964, Řecko; Tajná zpráva velvyslance M. Kadlece z 15. 2. 1964, s. 4.*

⁹¹ Tehdejšími nestálými členy Rady bezpečnosti OSN byly: Bolívie, Brazílie, Pobřeží Slonoviny, Československo, Maroko a Norsko (Seznam členů Rady bezpečnosti OSN v roce 1964 je k dispozici na http://www.un.org/sc/list_eng5.asp, 8. 4. 2008; server je provozován Organizací spojených národů).

⁹² Uslu (2003), s. 37.

⁹³ Uslu (2003), s. 37.

⁹⁴ Plné znění rezoluce Rady bezpečnosti č. 186 se nachází na: <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/211/44/IMG/NR021144.pdf?OpenElement>, (8. 4. 2008; server je provozován Organizací spojených národů).

⁹⁵ Rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 186 (<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/211/44/IMG/NR021144.pdf?OpenElement>, (8. 4. 2008; server je provozován Organizací spojených národů).

spojených národů (UNFICYP), které spadaly pod přímou kontrolu generálního tajemníka OSN U-Thanta.⁹⁶ Mírové síly měly být připraveny k nasazení 27. března; tvořily je vojenské kontingenty o síle 7000 mužů z Rakouska, Velké Británie, Kanady, Švédska, Finska a Irska, přičemž největší počet sil (2400) měla dodat Velká Británie.⁹⁷ Dne 24. března U-Thant jmenoval zprostředkovatelem OSN pro kyperské záležitosti finského diplomata a bývalého ministerského předsedu Sakariho Tuomioje.⁹⁸

Rezoluce Rady bezpečnosti ze 4. března podle mého názoru znamenala vítězství pro kyperské Řeky, především prezidenta Makaria, neboť nevyzývala k obnovení curyšsko-londýnských dohod a tehdejší kyperskou vládu označila za legitimní. Turci výsledek jednání akceptovaly víceméně pouze z toho důvodu, že rezoluce č. 186 nerušila jejich právo intervenovat na ostrově podle článku 4 Smlouvy o zárukách. Rezoluce OSN znamenala výraznou prohru pro Spojené státy, které nezabránilo tomu, aby se do kyperských záležitostí, a tím pádem do sporu mezi dvěma důležitými členy Severoatlantické aliance, nezačaly vměšovat jiné státy, především Sovětský svaz. Republikánská strana začala, stejně jako některá média ve Spojených státech, Johnsonovu administrativu obviňovat z neschopnosti prosadit cíle USA v krizových situacích.⁹⁹ Podobná kritika přicházela i z Turecka. Tamní ministerský předseda v rozhovoru pro magazín *Time* v polovině dubna řekl, že Turecko udělalo vše, aby udrželo své spojenecké závazky vůči Západu, ten se však k Turecku nezachoval, jak by měl. İnönü dodal, že věřil ve vedoucí roli USA v rámci západního bloku, o to víc jej však zklamal jejich postoj.¹⁰⁰

O situaci v Turecku během dubna a května 1964 zajímavým způsobem informuje československý velvyslanec v Turecku. Potvrzuje, že téměř veškerá

⁹⁶ Coufoudakis, Van: United Nations Peacekeeping and Peacemaking and the Cyprus Question. *The Western Political Quarterly*, září 1976, Vol. 29, No. 3, s. 464.

⁹⁷ Bolukbasi, Suha: The Cyprus dispute and the United Nations: Peaceful Non-Settlement between 1954–1996. *International Journal of Middle East Studies*, srpen 1998, Vol. 30, No. 3, s. 418.

⁹⁸ Stephens (1966), s. 191.

⁹⁹ Známý je například článek Jamese Burnahama z *National Review* z 10. března 1964 s názvem *Does Johnson Have a Foreign Policy?* nebo George Wellera v *Detroit Free Press* z 13. března 1964 *Will Cyprus Be Johnson's Bay of Pigs?*

¹⁰⁰ Uslu (2003) s. 43.

média v zemi se tehdy vyslovovala proti dalšímu úzkému spolenectví se Západem. Velvyslanec však jedním dechem doplňuje, že i kdyby Turecko mělo dobrou vůli revidovat své vztahy k USA, tak si to nemohlo dovolit, neboť jeho ekonomická závislost na Spojených státech byla příliš vysoká. „*V tom je kus tragédie současného Turecka, jehož totální hospodářská závislost mu nedovoluje svobodně jednat.*“¹⁰¹

2.5.4 Spojené státy formulují strategii k vyřešení kyperské otázky

Přestože byla 4. března přijata rezoluce Rady bezpečnosti OSN, vyzývající k zastavení veškerého násilí na Kypru, ozbrojené střety mezi Řeky a Turky na ostrově nepolevovaly. Již 13. března se proto Rada znovu sešla a rozhodla o okamžitém nasazení mírových sil OSN. První jednotky pod vlajkou Společnosti národů se na Kypru objevily již následující den,¹⁰² tedy o třináct dní dříve, než bylo původně plánováno.

Kvůli neuklidňujícímu se stavu na ostrově a pod vlnou kritiky, která se snesla na Spojené státy, se Washington rozhodl k formulování nové taktiky vůči tzv. kyperské otázce. Možnost vzniku federativního uspořádání na Kypru byla zavržena, neboť kyperští Řeci by k němu nikdy nepřistoupili, a proto se hledalo jiné východisko. Oblíbeným se stalo řešení pomocí teritoriální výměny. Byly navrhovány výměny Kypru za řeckou část Trákie či některý z ostrovů patřících Řecku u tureckého pobřeží Egejského moře.¹⁰³ Tato varianta však byla rovněž zamítnuta kvůli očekávané negativní reakci ze strany Athén. Jako nepravděpodobnější se nakonec jevílo přiřazení Kypru k Řecku s tím, že Turecko by na ostrově obdrželo dvě teritoria, která by byla pod jeho svrchovaností.¹⁰⁴ Blízkovýchodní expert Bílého domu Komer toto řešení

¹⁰¹ AMZV, Teritoriální odbory 1960–1964, Turecko; Tajná zpráva velvyslance Brabce z 2. května 1964, s. 3–4.

¹⁰² Uslu (2003), s. 40.

¹⁰³ Nicolet, Claude: The Development of US Plans for the Resolution of the Cyprus Conflict in 1964: 'The Limits of American Power'. *Cold War History*, říjen 2002, Vol. 3, No. 1., s. 99–100.

¹⁰⁴ Nicolet (2001), s. 227.

doporučoval: „*Enosis by měla fungovat. [...] Turci, kteří se nebudou chtít přestěhovat, budou mít zaručenu lepší ochranu z Athén než Nikósie.*“¹⁰⁵

Dne 8. dubna bylo ve Washingtonu definitivně rozhodnuto, že nejlepším řešením kyperské otázky z pohledu zájmu Spojených států v oblasti bude připojení Kypru k Řecku spojené s dobrovolnou emigrací a nějakou formou úlev pro Turecko.¹⁰⁶

Zda by tato taktika mohla být úspěšná a jaká panuje ve Středomoří atmosféra, měl v Londýně, Athénách a Ankaře sledovat předseda komise pro zahraniční styky Senátu Spojených států amerických William J. Fulbright. Jeho mise začala 5. května v Londýně, kde se setkal s britským ministerským předsedou Homem, který americké řešení víceméně podporoval. Podobně pozitivní reakce se Fulbright dočkal i o den později v Athénách, které o připojení Kypru k Řecku usilovaly již delší čas. Nejproblematictější část mise ovšem nastala v Ankaře. Turci, jak později Fulbright informoval prezidenta Johnsona, podporovali tzv. dvojí *enosis* – tedy rozdělení Kypru na řeckou a tureckou část.¹⁰⁷

Spojené státy tedy opět stály před dilematem, jaké řešení pro kyperskou otázku zvolit. Strategický zájem USA v oblasti favorizoval turecký návrh, naopak blížící se prezidentské volby ve Spojených státech nahrávaly spíše podpoře řeckých zájmů (tedy *enosis*), neboť prezident Johnson nechtěl v nadcházejících volbách přijít o podporu významné řecko-americké komunity ve Spojených státech.¹⁰⁸

2.5.5 Turecké rozhodnutí intervenovat na ostrově a zastavení Turecka dopisem prezidenta Johnsona

Ani nasazení kontingentu mírových sil Organizace Spojených národů UNFICYP situaci na Kypru neuklidnilo. To byl jeden z hlavních důvodů, proč se 2. června 1964 sešla turecká Národní bezpečnostní rada a s definitivní platností

¹⁰⁵ Zpráva Komera Bundymu, 14. března 1964. National Security Files, Country File, Middle East, Cyprus, box 119, doc. 74. *Lyndon B. Johnson Library*; cit. dle Nicolet (2002), s. 100.

¹⁰⁶ Nicolet (2001), s. 228.

¹⁰⁷ Nicolet (2001), s. 234.

¹⁰⁸ Nicolet (2002), s. 103.

rozhodla vyřešit „kyperský problém“ vojenskou intervencí.¹⁰⁹ Důvodů pro intervenci bylo několik – vedle pokračujícího násilí na turecké menšině se zvyšovala rovněž vojenská disproporce mezi kyperskými Řeky a Turky, neboť Řecko přemístilo na ostrov velké množství zbraní i vojáků,¹¹⁰ což způsobilo významnou lokální vojenskou nerovnováhu. V rámci bezpečnostní nejistoty, jak jsem ji analyzoval v první části této práce, tato skutečnost znamenala pro Turecko velké ohrožení jeho zájmů v celé oblasti. Turecko rovněž mělo dost všech slibů ze strany svých západních spojenců a OSN ohledně uklidnění a vyřešení situace na ostrově, což byl další důvod k tomu, intervenci na základě Smlouvy o zárukách neodkládat.

Ještě tentýž den večer bylo rozhodnutí turecké Bezpečnostní rady oznámeno americkému velvyslanci v Turecku Raymondu Haremu, který okamžitě informoval Washington. Hare zároveň požádal tureckého ministerského předsedu İnönüho, aby Turecko s intervencí ještě dvacet čtyři hodin vyčkalo, aby se Spojené státy mohly k danému rozhodnutí vyjádřit.¹¹¹ İnönü souhlasil a Washingtonu tím poskytl časový prostor, v němž ministerstvo zahraničních věcí rozhodlo o vypracování dopisu, který měl být zaslán Turecku a odradit ho od intervence na ostrov. Ještě předtím, než dopis 5. června podepsal prezidentem Johnson a než byl poslán tureckému premiérovi İnönümu, okomentoval ho státní podtajemník Ball slovy „nejdrastičtější diplomatická nóta“,¹¹² kterou kdy viděl.

Dopis, jenž prezident Johnson adresoval přímo tureckému premiéru İnönümu, vyjadřoval znepokojení nad plánovanou tureckou intervencí na Kypr a upozornil, že intervence je možná pouze po konzultaci s ostatními garančními mocnostmi. Prezident Johnson rovněž zmínil, že podle americko-turecké dohody z července 1947 je nutné, aby Turecko získalo souhlas s použitím amerického

¹⁰⁹ Uslu (2003), s. 45.

¹¹⁰ Hradečný (2000), s. 93.

¹¹¹ Orální interview s Raymondem A. Harem z 22. července 1987. The Foreign Affairs Oral History Collection of the Association for Diplomatic Studies and Training (http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/D?mfdip:2:./temp/~ammem_PEs8::, 25. 4. 2008), server je provozován knihovnou Kongresu Spojených států amerických.

¹¹² Ball (1983), s. 350.

vojenského materiálu k jiným účelům, než jaké byly definovány smlouvou.¹¹³ Americký prezident navíc varoval tureckého premiéra, že vojenská intervence na Kypr by mohla vést k přímé angažovanosti Sovětského svazu. „*Doufám, že rozumíte, že vaši spojenci z NATO neměli možnost uvážít, zda mají závazek chránit Turecko proti Sovětskému svazu, pokud Turecko přijme kroky bez plného souhlasu a porozumění členů NATO, které povedou k sovětské intervenci.*“¹¹⁴ Zvláště touto větou z Johnsonova dopisu se cítili dotčeni a pohoršeni jak politici, tak veřejné mínění v Turecku, a dopis způsobil zlom v dosavadních velmi dobrých americko-tureckých vztazích. Například profesor Mehmet Gönlübol z Ankarské univerzity tuto nótu ve svém článku z roku 1971 označil za „*nejvýznamnější moment od druhé světové války, který nepříznivě ovlivnil vztahy mezi dvěma zeměmi.*“¹¹⁵

Johnsonův dopis v Turecku interpretovali jako opuštění Turecka Spojenými státy ve prospěch Řecka a jako jasné vyjádření prořeckých postojů ze strany Washingtonu. Někteří turečtí politici dokonce začali uvažovat o tom, že Turecko by se mělo začít orientovat více na země východního bloku a „třetího světa“, neboť bezpečnostní záruky ze strany Západu nejsou dostatečné.¹¹⁶

Inönü oficiálně odpověděl na Johnsonův dopis 13. června a jeho reakce byla podle očekávání negativní: „*Vaše zpráva, jak ve formulaci, tak v obsahu, byla velkým zklamáním pro spojence, jako je Turecko.*“¹¹⁷ Zároveň dodal, že Johnson by měl věřit věrnému spojenci, který se vždy choval podle mezinárodního práva a zdržel se nespravedlivých obvinění.

Zhodnocení tzv. Johnsonova dopisu není jednoduché. Na jednu stranu ostrá nóta amerického prezidenta narušila a významným způsobem ovlivnila americko-turecké vztahy na další desetiletí, na druhou stranu měla okamžitý efekt na odrazení Turecka od intervence na Kypru a s největší pravděpodobností odvrátila

¹¹³ Landau, Jakob M.: *Johnson's 1964 Letter to Inönü and Greek Lobbying of the White House*. Jerusalem: The Hebrew University of Jerusalem 1979, s. 20.

¹¹⁴ Plné znění dopisu: Landau (1979), s. 19-22.

¹¹⁵ Gönlübol, Mehmet: *Turkish-American Relations: A General Appraisal*. *Diş Politika* I., No.4, prosinec 1971, s. 50; cit. dle: Landau (1979), s. 5.

¹¹⁶ Harris, George S.: *Troubled Alliance. Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945–1971*. Stanford: Stanford University 1972, s. 115.

¹¹⁷ Nicolet (2001), op. cit., s. 243.

řecko-tureckou vojenskou konfrontaci. Prezident Johnson neměl při hledání řešení kyperské otázky a zabránění válce mezi klíčovými spojenci z NATO lehkou pozici. Je obecně známo, že Lyndon B. Johnson se při svém prezidentství zaměřil především na domácí politiku (zejména přijetí sociálního programu *Great Society*) a v zahraniční politice víceméně pokračoval v kurzu, který nastavil jeho předchůdce J. F. Kennedy. Podle mého názoru bylo Johnsonovo rozhodnutí odradit Turecko od intervence na ostrov výrazně ovlivněno jak mezinárodní situací, především narůstajícími problémy Spojených států v jihovýchodní Asii, tak předvolební prezidentskou kampaní v USA. Lyndon B. Johnson kvůli blížícím se listopadovým volbám zřejmě nechtěl čelit obviňování z eskalace další mezinárodní krize, a to i za cenu zhoršení vztahů s klíčovým spojencem USA ve středomořské oblasti. Vliv na rozhodnutí prezidenta mohla mít, jak uvádějí někteří autoři, i řecko-americká lobby, jejíž hlasy (podle některých propočtů se jednalo až o 500 000 voličů) nebyly v rámci volební matematiky zanedbatelné.¹¹⁸

2.5.6 Směřování k novému řešení

Nóta prezidenta Johnsona napjatou situaci ve východním Středomoří nevyřešila a kyperská otázka zůstávala i nadále otevřená a nejasná. Zvýšenou aktivitu Spojených států si žádaly nejen napjaté americko-turecké a řecko-turecké vztahy, ale i názor zprostředkovatele OSN Tuomioji, který opět upozorňoval, že za současných podmínek existuje malá šance na dohodu.¹¹⁹

Do východního Středomoří byl tedy opět vyslán státní podtajemník Ball, aby vedl jednání o situaci v oblasti s ministerskými předsedy Řecka a Turecka. Do Athén dorazil 10. června a jeho hlavní snahou bylo, aby řecký premiér Papandreu souhlasil se setkáním se svým tureckým protějškem İnönü a společně se pokusily najít řešení složitého kyperského problému. Papandreu jakákoliv

¹¹⁸ K tomu více: Landau (1979).

¹¹⁹ *The National Archives of the UK* (TNA): Public Record Office (PRO), Foreign Office (FO) 371/174756, doc. C 1015/1523; Instrukce pro jednání ministra Commonwealthu se státním podtajemníkem Ballem, 8. června 1964.

jednání odmítal, neboť podle jeho názoru „*situace již vykrytalizovala*.“¹²⁰ Ball mu však odpověděl: „*Celý svobodný svět sedí na sopce. Řešení musí být nalezeno co nejdříve a musí to být řešení trvalé. [...] Až budou chtít příště Turci intervenovat, zřejmě je nebudeme schopni zastavit a řecká vláda bude stát tvář v tvář této hrozbě.*“¹²¹

O den později dorazil státní podtajemník do Ankary. Tureckého ministerského předsedu podle jeho vlastních slov uklidnil, co se týče amerického přátelství vůči Turecku, a vyjádřil přání spolupracovat na vyřešení vzájemné rozepře.¹²² Ball Inönümu přislíbil, že pokud Řecko a Turecko naleznou společné řešení kyperské krize, Spojené státy s ním budou souhlasit bez ohledu na stanovisko prezidenta Makaria.¹²³ Toto prohlášení státního podtajemníka znamenalo posun v americkém přístupu ke kyperské otázce, neboť Spojené státy poprvé navrhly možnost „obejít“ kyperského prezidenta při hledání dohody o statusu Kypru. Ball pozval Inönüho do Washingtonu k jednáním; stejnou pozvánku obdržel i Papandreu.

2.5.7 Neúspěch návštěvy Papandrea a Inönüho v USA

To, že dohoda mezi Řeckem a Tureckem ohledně Kypru bude nanejvýš složitým problémem, bylo Washingtonu známo ještě předtím, než oba ministerští předsedové do Spojených států dorazili. Ve zvláštní zprávě americké Ústřední zpravodajské služby (CIA) z 19. června 1964 se uvádělo, že „*v nejbližší době je prakticky nemožná jakákoli dohoda mezi Řeckem a Tureckem založená na vzájemné spolupráci, a to kvůli oboustrannému nepřátelství.*“¹²⁴ Závěr zprávy zněl, že jakékoliv přijaté řešení nebude možné bez značného tlaku USA, který by

¹²⁰ TNA, PRO, FO 371/174756, doc. C 103145/9/G; Telegrafická zpráva podtajemníka Balla o rozhovorech s Papandreuem v Athénách.

¹²¹ TNA, PRO, FO 371/174756, doc. C 103145/9/G; Telegrafická zpráva podtajemníka Balla o rozhovorech s Papandreuem v Athénách.

¹²² Ball (1983), s. 354.

¹²³ Nicolet (2001), s. 250.

¹²⁴ The Director of Central Intelligence, Special NIE, 29. března 1964, National Security Files, Cyprus, box 6, doc. 2, *Lyndon B. Johnson Library*; cit. dle Nicolet (2002), s. 103.

alespoň na čas nepoškodil americké vztahy s Řeckem, Tureckem či oběma zeměmi.¹²⁵

Inönü dorazil do Washingtonu jako první a 22. června se setkal s prezidentem Johnsonem. Oba politici se shodli, že je nutné, aby řečtí a turečtí představitelé zasedli k jednacímu stolu a našli co možná nejdříve východisko z kyperské krize. Řecký ministerský předseda Papandreu, který do USA přiletěl 24. června, však k bilaterálním rozhovorům nechtěl přistoupit. Až po nátlaku amerického prezidenta a podtajemníka Balla byl ochoten setkat se se zástupci Turecka, ovšem pouze za podmínky, že dané rozhovory budou vedeny pod patronací OSN.¹²⁶ Státní podtajemník se proto vydal do New Yorku, aby záležitost konzultoval s generálním tajemníkem OSN U-Thantem. Ten s prostředkováním řecko-tureckých rozhovorů souhlasil, ale jen za předpokladu, že budou vedeny na neutrální půdě. Za místo setkání byla tedy navržena švýcarská Ženeva; za konzultanta jednání Ball navrhl bývalého amerického státního tajemníka Deana Achesona, a to nejen z důvodu pověsti schopného vyjednavče, ale rovněž kvůli jeho roli při zavádění tzv. Trumanovy doktríny ve Středomoří.¹²⁷

Dne 27. června se Ball opět setkal s řeckou delegací a tlumočil jí U-Thantovo stanovisko. Zároveň řecké představitele varoval, že pokud řešení kyperské krize nebude nalezeno v krátké době, Turecko by mohlo na ostrově intervenovat, a Spojené státy by mu v tom nebránily.¹²⁸ Papandreu následovně s rozhovory v Ženevě souhlasil.

2.5.8 Ženevské rozhovory a Achesonův plán

Konference v Ženevě začala 8. července 1964. Řeckou stranu zastupoval Dimitros Nikolareizis – velvyslanec v Bělehradě, Turci vyslali Nihata Erima, předsedu Komise pro zahraniční styky. Kvůli osudu svých základů na ostrově měla na zasedání zástupce i Velká Británie, přičemž volba padla na náměstka

¹²⁵ Nicolet (2002), s. 104.

¹²⁶ Uslu (2003), s. 58.

¹²⁷ Ball (1983), s. 349.

¹²⁸ Uslu (2003), s. 58.

státního podtajemníka Viscounta Samuela Hooda.¹²⁹ V Ženevě nechyběli ani zprostředkovatel OSN Sakari Tuomioja a Dean Acheson, který byl před odjezdem do Švýcarska instruován Georgem Ballem, jaké zájmy by Spojené státy na konferenci měly prosazovat. Nezávislý Kyperský stát Washington definoval jako hrozbu pro USA, neboť by oslabil řecké a turecké vazby na Spojené státy, podkopal soudržnost NATO, vytvářel problémy OSN a rovněž posílil pozici kyperské komunistické strany a Sovětského svazu na ostrově. Achesonovi bylo tedy doporučeno, aby v americkém zájmu prosazoval připojení ostrova k Řecku (*enosis*) s územní kompenzací pro Turecko a pokusil se v co největší míře neutralizovat politický vliv prezidenta Makaria.¹³⁰ Tato strategie víceméně vycházela z taktiky, kterou Spojené státy zvolily vůči kyperské otázce v dubnu 1964 (viz kapitola 2.5.4).

O tom, jak jednání v Ženevě probíhala, jsou vedle amerických zdrojů k dispozici i materiály z britských archivů, především telegramy, které zasílal lord Hood britskému *Foreign Office* (FO). V jedné z prvních zpráv pro FO Hood naznačil, že po rozhovorech s zprostředkovatelem OSN Tuomiojem a Deanem Achesonem došel k závěru, že „*se během rozhovorů v Ženevě k ničemu důležitému nedospěje.*“¹³¹ Hood správně odhadl, že dohoda mezi Řeky a Turky bude opět nesmírně složitá.

Achesonova diplomatická iniciativa začala odděleným jednáním s řeckou a tureckou delegací. S Turky probíhaly konzultace jednodušeji a americký zprostředkovatel se s nimi shodnul na připojení ostrova k Řecku s tím, že by byla vytvořena turecká zóna na východě ostrova, která, jak navrhoval Erim, by spadala pod tureckou suverenitu.¹³² Acheson rovněž doporučoval, aby v oblasti Nikósie, kde se nacházela významná turecká komunita, byla zřízena turecká samospráva

¹²⁹ Nicolet (2001), s. 256.

¹³⁰ Uslu (2003), s. 61.

¹³¹ TNA, PRO, FO 371/174753, doc. C 1015/1700; Hood ze Ženevy pro Foreign Office, 10. července 1964.

¹³² TNA, PRO, FO 371/174753, doc. C 1015/1702; Hood ze Ženevy pro Foreign Office, 13. července 1964.

k ochraně této národnostní menšiny.¹³³ Erim proti těmto návrhům neměl připomínek.

O den později se Acheson setkal s řeckým vyjednavatelem. Ten si však plán amerického vyjednavatele pouze vyslechl s tím, že ho musí konzultovat s Athénami. Bylo zřejmé, že Nikolareizis nemá mandát k vyjednávání.¹³⁴

Acheson tedy shrnul výsledky své diplomatické iniciativy a 14. července oficiálně představil americký plán na řešení kyperské otázky. Kypr se měl samostatně rozhodnout, zda se chce připojit k Řecku. Turecku měla být v severovýchodní části ostrova dána k dispozici část území, které by stalo neoddělitelnou součástí Turecka a bylo by pod jeho plnou suverenitou. Na ostatních místech ostrova, kde žila silná turecká komunita, bylo navrhováno zřízení turecké samosprávy a kyperští Turci v ostatních částech ostrova měli mít práva menšiny, která byla přiřknuta Lausanneskou smlouvou Turkům žijícím v Řecku.¹³⁵

Odpověď z Athén na tzv. Achesonův plán přišla 21. července a odmítala jakékoli připojení kyperského území k Turecku, Řekové byli pouze ochotni „vyměnit“ Kypr za malý ostrov Kastelorizo; Řecko dále navrhovalo, aby Turecko využívalo na ostrově pouze britské základny.¹³⁶ S tímto návrhem turečtí vyjednavatelé nesouhlasili, neboť by poškodil jak turecké strategické zájmy, tak jeho prestiž.

Podle mého názoru se tato reakce ze strany Řecka dala očekávat. Řecké veřejné mínění sympatizovalo s osudy kyperských Řeků a prezidentem Makariem; premiér Papandreau tedy nechtěl ztrácet „politické body“ tím, že by za takové situace souhlasil s postoupením části Kypru Turecku. Rovněž se domnívám, že svou roli sehrála již několikrát zmiňovaná bezpečnostní nejistota ve východním Středomoří. Jak jsem již definoval v kapitole 1.2, oba odvěcí rivalové – Řecko a Turecko – se ve vzájemných vztazích chovaly podle tzv. „hry s nulovým součtem“, ve které se jakákoli ztráta jedné strany automaticky rovnala

¹³³ TNA, PRO, FO 371/174753, doc. C 1015/1702; Hood ze Ženevy pro Foreign Office, 13. července 1964.

¹³⁴ Nicolet (2001), s. 258.

¹³⁵ Uslu (2003), s. 61; Couloumbis, Theodore: *The United States, Greece and Turkey. The Troubled Triangle*. New York: Praeger 1983, s. 46–47.

¹³⁶ Nicolet (2002), s. 106.

zisku strany druhé. Podle této teorie je tedy pochopitelné, proč Řecko nesouhlasilo s předáním části Kypru pod tureckou suverenitu.

2.5.9 Pokus o odstranění Makaria

Na neúspěchu ženevských jednání a nepřijetí Achesonova plánu měl velký zájem kyperský prezident Makarios; uskutečnění americké iniciativy by totiž znamenalo zánik nezávislého Kyperského státu, a tudíž omezení jeho politického vlivu.

Jednání v Ženevě byla přerušena začátkem srpna z důvodu obnovení bojů na Kypru. Řecko-kyperské vojenské jednotky zaútočily na turecké pozice v oblasti vesnic Kokkina a Masura na severozápadě ostrova. Podle některých zdrojů inicioval opětovné rozpoutání bojů samotný Makarios, aby tím způsobil krach jednání v Ženevě a nepřijetí Achesonova plánu.¹³⁷

Makariův vliv se zvětšoval každým dnem, jak se neustále snažil najít řešení kyperského problému. Nezávislou politikou a významným politickým vlivem Makaria začali být znepokojeni i řečtí politici v Athénách. V telegramu ze 4. srpna 1964 mezi ministerstvem zahraničí USA a britským *Foreign Office* americký diplomat Talbot popsal své setkání s řeckým ministerským předsedou následovně: „*Byl mnohem vyděšenější než minule a řekl, že řecká vláda je evidentně otřesená tím, jakým způsobem byl Makarios připraven vládou opovrhovat.*“¹³⁸ Talbot dodal, že existují signály, že by Papandreu mohl být ochotný k ústupkům, aby dosáhl toho, co chce ohledně Kypru.¹³⁹

Budoucí strategii Spojených států naznačil státní podtajemník Ball na zasedání Národní bezpečnostní rady (NSC) 4. srpna: „*Řekové by mohli být připraveni se zbavit Makaria pomocí ‚okamžité enosis‘, která by proběhla za tichého souhlasu Řecka a Turecka.*“¹⁴⁰ Vše tedy nasvědčovalo tomu, že společný

¹³⁷ Uslu (2003), s. 63.

¹³⁸ TNA, PRO, FO 371/174753, doc. C 1018/1761; Mr. Greenhill do Foreign Office, 4. srpna 1964.

¹³⁹ TNA, PRO, FO 371/174753, doc. C 1018/1761; Mr. Greenhill do Foreign Office, 4. srpna 1964.

¹⁴⁰ Ball to Bruce, Deptel London 1288, 21. srpna 1964: POL 27 CYP, box 12, NARA; cit. dle: Nicolet (2002), s. 108.

zájem na odstranění Makaria by otevřel cestu na konci tunelu ohledně kyperské otázky.

Situace kolem vyjednávání se zkomplikovala 8. srpna, kdy turecká Národní bezpečnostní rada rozhodla nepřihlížet nadále násilí páchanému na kyperských Turcích. Na základě Smlouvy o zárukách proto začalo Turecko bombardovat kypersko-řecké pozice na severozápadě ostrova.¹⁴¹ O den později informoval amerického velvyslance na Kypru Belchera kyperský ministr zahraničí Kyprianu, že jeho vláda požádala Sovětský svaz o intervenci.¹⁴² Přestože podle britských zdrojů tato žádost nebyla ve skutečnosti podána,¹⁴³ informace vyvolala ve Spojených státech šok. Napětí v americko-sovětských vztazích už bylo vystupňované ohledně situace v jihovýchodní Asii (především v souvislosti s incidentem v Tonkinském zálivu z 2. srpna 1964). Jakákoliv vměšování Sovětského svazu do záležitostí východního Středomoří a eskalace vzájemných vztahů byla pro USA nepřístupná, zvláště když se přibližoval prezidentský volební den.

Státní podtajemník Ball naléhal na okamžité pokračování Ženevských rozhovorů a nalezení řešení dříve, než Sověti vyslyší Makariovu žádost. George Ball telegrafoval Achesonovi do Ženevy instrukce o neprodlené eliminaci prezidenta Makaria prostřednictvím okamžité *enosis*, se kterou by bylo srozuměno Řecko i Turecko.¹⁴⁴

Podrobnější podobu amerického plánu nalezneme v telegramu lorda Hooda, který zaslal ze Ženevy 14. srpna *Foreign Office*. Hood ve své „top-secret“ zprávě uvádí, že bývalý americký státní tajemník Acheson prosazoval řešení problému postupně. Prvním krokem mělo být dosažení přímé dohody mezi Řeckem a Tureckem v Ženevě. Poté bylo na řadě schválení *enosis* v kyperském a řeckém parlamentu. Aby se zabránilo svržení İnönüho vlády v Turecku, bylo nutné veřejně vyhlásit, že situace na Kypru se vyvíjí podle dohody dosažené v Ženevě. Toto prohlášení mělo podle Achesona přijít po volbě v kyperském parlamentu, ještě však před hlasováním v parlamentu řeckém. Okamžitě po přijetí *enosis*

¹⁴¹ Adams, T. W.; Cottrell, Alvin (1968), s. 66.

¹⁴² Nicolet (2002), s. 109.

¹⁴³ Britskému diplomatu Renniemu to sdělil řecký velvyslanec ve Velké Británii. TNA, PRO, FO 371/174753 doc. C 1015/1809; Záznam konverzace s řeckým velvyslancem z 11. srpna 1964.

¹⁴⁴ Nicolet (2002) s. 109.

řeckým parlamentem mělo Řecko převzít vládu na Kypru za pomoci svého vojenského kontingentu na ostrově. V případě potřeby měli být řečtí vojáci připraveni použít k odstranění Makaria sílu.¹⁴⁵ Samotný Hood v závěru svého telegramu označil tento plán za „*velmi explozivní materiál*.“¹⁴⁶

V případě nezájmu Řecka na přímém zainteresování svých sil na svržení Makaria měl Acheson v záloze další plán, jehož základem bylo následujících pět bodů:

- 1) Potvrzení dohod z Curychu a Londýna. Tento krok by byl přivítán tureckou stranou;
- 2) Jmenování Řecka agentem vlády NATO a/nebo garanční mocností zodpovědnou za obnovení situace na Kypru;
- 3) Výměna tureckého kontingentu. Pokud by bylo bráněno příjezdu nových tureckých sil ze strany Kypřanů, mohla by to být záminka k odstranění Makaria;
- 4) Pokud by Řecko bylo napadeno při vykonávání svého úkolu, byl by aplikován článek 5 Severoatlantické smlouvy. Řekové by tedy měli garanci jak proti Sovětskému svazu, tak proti Turecku;
- 5) Zbraně NATO by směly být použity pouze pro účely Severoatlantické aliance; pokud by byly použity jinak, tak by bylo povinností ostatních členů NATO jim tyto zbraně odebrat. To by ospravedlnilo intervenci americké šesté flotily.¹⁴⁷

Zabránit válce mezi dvěma členy NATO bylo stálou prioritou Spojených států, a proto tento plán obsahoval poslední bod. Již v telegramu ze 17. srpna pro FO Hood informoval, že Spojené státy přemisťují do východního Středomoří svoji šestou flotilu, aby v případě nutnosti vytvořila letecké krytí pro Řecko či Turecko, pokud by se jedna země rozhodla zaútočit na druhou.¹⁴⁸ Britové varovali

¹⁴⁵ TNA, PRO, FO 371/174753 doc. C 1015/1898/G; Hood Renniemu do Foreign Office, 14. srpna 1964.

¹⁴⁶ TNA, PRO, FO 371/174753 doc. C 1015/1898/G; Hood Renniemu do Foreign Office, 14. srpna 1964.

¹⁴⁷ TNA, PRO, FO 371/174753, doc. C 1015/1896/G; Hood Renniemu do Foreign Office, 19. srpna 1964.

¹⁴⁸ TNA, PRO, FO 371/174753, doc. C 1015/1853/G; Hood Renniemu do Foreign Office, 17. srpna 1964.

před příliš radikálním řešením a v případě jeho selhání před fatálními důsledky: „*Nevyhraje, pokud zachráníme Kypr, ale ztratíme Turecko,*“ psali zástupci britského ministerstva obrany ze Ženevy do *Foreign Office*.¹⁴⁹

Spojené státy nakonec od „kospiračního plánu“ upustily; jeho odkládání totiž způsobilo, že již nebyl tajným, a jeho úspěch tedy nebyl zaručen. Dean Acheson navíc hodlal využít nečekané absence zprostředkovatele OSN Tuomioji, kterého 16. srpna postihla srdeční příhoda, a představil další možné řešení kyperské otázky. De facto se jednalo o modifikaci Achesonova prvního plánu; lišil se však tím, že území na východě Kypru nemělo být připojeno k Turecku, ale Řecko by mu ho na padesát let pronajalo.¹⁵⁰ Oproti prvnímu plánu Acheson tuto iniciativu koncipoval tak, že má být přijata jako celek, nebo odmítnuta. Tentokrát odmítavé stanovisko zaznělo především z turecké strany. Ženevská jednání proto s definitivní platností skončila nezdarem.

Své zklamání nad krachem rozhovorů v Ženevě sdělil prezident Johnson osobně řeckému velvyslanci ve Spojených státech. Řecký ambasador hájil svého ministerského předsedu Papandrea, který měl podle něj zájem na přijetí amerických plánů k vyřešení krize, nemohl však „obejít“ řecký parlament a ústavu. Na to mu Johnson emociálně odpověděl: „*Seru na váš parlament a na vaši ústavu. Amerika je slon. Kypr je blecha, Řecko je blecha. Pokud budou nadále dráždit slona, mohl by je udeřit slonův ocas, pěkně udeřit.*“¹⁵¹

2.5.10 Poslední pokusy USA o řešení kyperské otázky během roku 1964

Vláda ve Washingtonu si velice dobře uvědomovala, že otázka Kypru stále visí jako Damoklův meč nad Severoatlantickou aliancí a že rozpoutání krize ve východním Středomoří může přijít kdykoliv.

¹⁴⁹ TNA, PRO, Department of Defence (DEFE) 11/456, doc. 3581; telegram ze Ženevy do Foreign Office, 23. srpna 1964.

¹⁵⁰ Uslu (2003), s. 66; Nicolet (2002), s. 112.

¹⁵¹ Wittner, Lawrence S.: *American Intervention in Greece 1943-1949*. New York: Columbia University Press 1982; cit. dle: Brands (1995), s. 80.

Státní podtajemník George Ball a Dean Acheson byli toho názoru, že jakékoli další rozhovory jsou pouze plýtváním času a že jedině rozhodná akce může situaci ve východním Středomoří zachránit. Přišli tedy s radikálním plánem, podle kterého by se Turci vylodili na ostrově a zabrali by svoji část ostrova.¹⁵² Oba američtí diplomaté se domnívali, že pokud Turci budou jednat rychle, mohou se na ostrově pevně usadit dříve, než se Řekové rozhodnou k protiakci.

Tento radikální plán podle mého názoru znamenal risk ze strany USA. Pokud by vyšel, zřejmě by s definitivní platností vyřešil kyperskou otázku, pokud by se ovšem nezdařil, byly by Spojené státy obviněny z rozvíření nepřátelství mezi Řeky a Turky a mohl by způsobit další vměšování Sovětského svazu do záležitostí ve východním Středomoří.

Byl to nakonec samotný prezident Johnson, kdo rozhodl o neuskutečnění tohoto plánu. Vzhledem k problémům USA v jihovýchodní Asii a blížícím se volbám prezident zhodnotil, že není vhodná doba pro další válku.¹⁵³

Kyperská krize roku 1964 se tedy chýlila ke konci, paradoxně i přesto, že nebylo nalezeno žádné východisko. Problémy na Kypru byly pouze na určitou dobu posunuty stranou, což nic nezměnilo na faktu, že středomořský ostrov stále zůstával „časovanou bombou“, která mohla kdykoliv znovu vybuchnout.

Kyperská krize roku 1964 znamenala test pro americkou zahraniční politiku, zda je schopna prosazovat zájmy Spojených států i ve vzdálených částech světa. Přestože se vláda ve Washingtonu všemožně snažila najít řešení tzv. kyperské otázky, složitá jednání a nejrůznější strategie a plány žádané „ovoce“ nepřinesly. Jedna z nejvýznamnějších chyb, které se USA dopustily, byla podle mého názoru nejasně formulovaná a několikrát měněná strategie vůči kyperské otázce. Východiska z krize se vždy hledala na poslední chvíli, dlouhodobější taktika v diplomatickém „arzenálu“ Spojených států chyběla.

Je sice pravda, že vrchol krize v roce 1964 se odvíjel ve složité mezinárodní situaci (především kvůli napjatým americko-sovětským vztahům ohledně situace v jihovýchodní Asii), a ani blížící se prezidentské volby v USA vyřešení krize

¹⁵² Uslu (2003) s. 67–68; Brands (1995), s. 80–81.

¹⁵³ Brands (1995), s. 82.

nenapomáhaly, přesto americký neúspěch ukázal limity zahraniční politiky USA. Spojené státy nejenže nenašly odpovídající východisko z kyperských problémů, ale při pokusech o řešení krize udělala vláda ve Washingtonu řadu chyb, které vedly k výraznému narušení vztahů USA se strategicky důležitými spojenci Řeckem a Tureckem. Z kyperských událostí roku 1964 proto vyšel jako vítěz prezident Makarios. Ostatní strany konfliktu, ač si to možná zcela neuvědomovaly, byly těmi prohrávajícími.

Na druhou stranu je nutno podotknout, že role USA rozhodně nebyla jednoduchá. Kyperskou problematiku „zdedila“ po Velké Británii a špatně vytvořená kyperská ústava (viz kapitola 2.1) neumožňovala velký manévrovací prostor k diplomatickému vyřešení problémů na Kypru. Byla to právě tato krize roku 1964, která podhalila nový druh problémů, se kterými se Spojené státy budou ve druhé polovině dvacátého století potýkat. Kyperská krize prokázala, že v polovině šedesátých let USA neměly s takovýmto typem konfliktu zkušenosti a nevěděly si rady s jeho řešením.

2.6 Kyperská otázka v kontextu politického vývoje v Řecku a Turecku v letech 1965–1967

V únoru 1965 proběhly v Turecku parlamentní volby, které přivedly k moci opoziční pravicovou Stranu spravedlnosti. Podle některých autorů Spojené státy v předvolební kampani finančně podporovaly toto politické uskupení a měly eminentní zájem na tom, aby ve vládnutí vystřídalo Republikánskou stranu premiéra İnönüho. Jedním z důvodů amerického zájmu o změnu vlády bylo přesvědčení, že Strana spravedlnosti je více proamerická a že by lépe prosazovala americké zájmy v oblasti, včetně kyperské otázky.¹⁵⁴

V červenci 1965 odstoupila v Řecku vláda Georgia Papandrea a moci se ujal kabinet Stafanose Stefanopulose, který projevoval loajalitu ke Spojeným státům i ochotu k vyřešení kyperské otázky. Podle některých autorů to byly opět USA,

¹⁵⁴ Uslu (2003), s. 88–89.

které „tlačily“ na změnu vlády v Athénách a vytvoření takového kabinetu, který by byl nakloněn americké politice ve východním Středomoří.¹⁵⁵

Stafanopulosova ochota hledat kompromis ohledně Kypru byla natolik velká, že v květnu 1966 řecká vláda souhlasila s rozhovory s Tureckem. Ty začaly na konci června 1966 v Bruselu pod patronací Severoatlantické aliance. Řecký i turecký ministr zahraničí se shodli na připojení Kypru k Řecku, Řekové ovšem stále nechtěli podstoupit část kyperského území pod plnou suverenitu Turecka, a proto ke konečné dohodě nedošlo.¹⁵⁶

Další kolo jednání mezi Řeky a Turky proběhlo v prosinci téhož roku v Paříži. Ministři obou zemí uvažovali o tom, že vyřeší spornou kyperskou problematiku tím, že Kypr by se připojil k Řecku a Turecko by na ostrově získalo britskou vojenskou základnu Dekelia. Ani tyto rozhovory nebyly dovedeny ke zdárnému konci, neboť v Řecku padla vláda premiéra Stafanopulose.¹⁵⁷

K další významné události ve východním Středomoří došlo na konci dubna 1967 v Řecku. Skupina pravicových důstojníků pod vedením Georgia Papadopula a Nikolause Makrezose provedla vojenský puč. Samotní účastníci převratu nazývali svoji akci „*revoluce 21. dubna 1967*“. Podle jejich prohlášení tímto aktem odvrátili hrozbu komunistického puče a vysvobodili Řecko z chaosu a falešné demokracie.¹⁵⁸ Ve skutečnosti však „vláda plukovníků“ omezila parlamentní systém v zemi a výrazným způsobem porušovala lidská práva.¹⁵⁹ Do dnešní doby není stále jasné, zda se Spojené státy podílely na vojenském puči pravicových sil v zemi a do jaké míry plukovnícký režim podporovaly. Theodore Couloumbis například uvádí, že Georgio Papadopoulos v padesátých letech a počátkem šedesátých let pracoval pro americkou CIA a že existují racionální předpoklady k tomu, že se USA na vojenském puči roku 1967 podílely.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Couloumbis (1983), s. 49; Uslu (2003), s. 90–92, Vanezis, P. N.: *Makarios: Pragmatism v. Idealism*. London: Abelard-Schuman 1971, s. 165.

¹⁵⁶ Bolukbasi (1988), s. 132.

¹⁵⁷ Hradečný (2000), s. 100.

¹⁵⁸ Hradečný a kol. (1998), s. 508–509.

¹⁵⁹ Více např. Hradečný a kol. (1998), s. 511–513.

¹⁶⁰ Couloumbis (1983), s. 50–51; podobně Uslu (2003), s. 95–96.

2.7 Eskalace situace na Kypru během roku 1967

Již kabinet premiéra Papandrea měl obavy z přílišného vlivu kyperského prezidenta Makaria a i další vlády byly toho názoru, že Makarios záměrně zamezuje uskutečnění *enosis* a snaží se udržet nezávislou Kyperskou republiku, aby nebyla omezena jeho politická moc. V březnu 1966 proto ministerský předseda Stafanopulos rozhodl svěřit vrchní velení všech řeckých ozbrojených sil na Kypru Makariovu odpůrci a zapřísáhlému podporovateli myšlenky *enosis* generálu Georgiu Grivasovi. Kyperský prezident se obával ztráty části svého vlivu a z jeho rozhodnutí začaly být budovány zvláštní policejní oddíly, které se podle původního plánu měly nacházet pod jeho přímým dozorem;¹⁶¹ postupně však nad nimi získával moc generál Grivas. Tato tzv. Národní garda začala být vyzbrojována zbraněmi z Československa, dováženými na Kypr již během roku 1966.¹⁶²

Dne 15. listopadu 1967 došlo k opětovnému rozpoutání násilí na ostrově. Řecké a řecko-kyperské vojenské jednotky pod vedením generála Grivase napadly Turky osídlené vesnice Kofinu a Agios Theodorosa. Mírový kontingent OSN nebyl schopný zabránit útokům Řeků a jeho výzvy k ukončení střetů nebyly vyslyšeny.

Ještě tentýž den večer se sešla turecká Národní bezpečnostní rada a jednoznačně rozhodla o zaslání nóty Makariovi, ve které stálo, že Turecko začne bombardovat pozice kyperských Řeků, pokud nedojde ke stažení řecko-kyperských jednotek z okupovaných vesnic.¹⁶³ Zároveň Turecko požadovalo po Řecku a Kypru rozpuštění dvacetitisícové Národní gardy, stažení 12 000 řeckých vojáků a generála Grivase z Kypru, uklidnění situace v místě propuknutí bojů a záruku práv pro kyperské Turky žijící v těchto enklávách, finanční kompenzaci pro rodiny zabitých kyperských Turků a v neposlední míře posílení mírového kontingentu OSN.¹⁶⁴ Turecko navíc vyhlásilo všeobecnou mobilizaci a bylo připraveno k uskutečnění invaze na Kypr, pokud nebudou jeho požadavky

¹⁶¹ Hradečný, s. 99.

¹⁶² K tomu více Nicolet (2001), s. 336–338.

¹⁶³ Uslu (2003), s. 98.

¹⁶⁴ Adams, T. W.; Cottrell, Alvin (1968), s. 71.

v nejbližší době splněny. Opětovná hrozba válečného střetu mezi Řeckem a Tureckem přiměla Spojené státy k okamžité aktivitě.

2.8 Mise bývalého náměstka ministra obrany Cyruse Vance

Prezident Johnson nechtěl opakovat situaci, která nastala po odeslání jeho dopisu v červnu 1964, a proto se tentokrát zaslání nóty k odrazení Turecka od intervence na Kypr vyhnul. Americká administrativa uvažovala o dvou řešeních, která by měla zabránit válce mezi Řeckem a Tureckem. První návrh zněl, aby řecký král Konstantin a turecký prezident Sunay přijeli do Washingtonu k rozhovorům s prezidentem Johnsonem ohledně vyřešení situace ve východním Středomoří, druhou navrhovanou možností bylo vyslání zvláštního zprostředkovatele do oblasti.¹⁶⁵ Lyndon B. Johnson se nakonec rozhodl pro druhou variantu a do východního Středomoří poslal bývalého náměstka ministra obrany Cyruse Vance. Vance byl před začátkem své mise instruován přímo americkým prezidentem: „*Dělejte cokoliv můžete, aby jste zabránil válce. Pokud byste něco potřeboval, dejte mi vědět.*“¹⁶⁶

Vancovým hlavním úkolem bylo najít takovou formulaci tureckých požadavků, které by byly akceptovatelné pro obě strany konfliktu.¹⁶⁷ První zastávkou amerického zprostředkovatele bylo Řecko. Jednání v Athénách proběhla nad očekávání dobře, neboť řecká vláda si nechtěla ztěžovat svoji nelehkou pozici v očích Západu. Dne 25. listopadu souhlasili „plukovníci“ se stažením řeckých jednotek, včetně generála Grivase, z Kypru.¹⁶⁸

Vancova mise pokračovala v Nikósii, kde se americký diplomat snažil přesvědčit prezidenta Makaria o rozpuštění Národní gardy. Makarios však byl

¹⁶⁵ Uslu (2003), s. 100.

¹⁶⁶ Vance, Cyrus: *Hard Choices: Critical Years in America's foreign policy*. New York: Simon and Schuster 1983, s. 144.

¹⁶⁷ Nicolet (2001), s. 359.

¹⁶⁸ Uslu (2003), s. 102. Tento, možná na první pohled ne až tak zásadní ústupek, měl podstatný význam o sedm let později, kdy Turecko na Kypr skutečně intervenovalo. Turecké vylodění na ostrov by po technické stránce zřejmě nebylo možné, kdyby na Kypru stále byly přítomny tisíce řeckých vojáků.

v této záležitosti neústupný a nechtěl k tomuto kroku za žádných okolností přistoupit.

Během jednání v Nikósii se situace na ostrově uklidnila a Turci byly spokojeni se splněním alespoň části jejich požadavků (generální tajemník OSN U-Thant na začátku prosince 1967 rovněž přislíbil zvětšení kontingentu UNFICYP¹⁶⁹). Diplomatické posláni Cyruse Vance tedy slavilo úspěch, a dokonce „otevřelo dveře“ k dialogu mezi zástupci obou kyperských komunit Raufem Denктаšem a Glafkem Kleridisem, kteří se snažili najít dohodu ohledně Kypru s několika přestávkami téměř sedm let až do července 1974. Ovšem již délka trvání těchto rozhovorů napovídá, že k dosažení žádné výraznější dohody nedošlo.

Mise Cyruse Vance¹⁷⁰ byla jednou z mála diplomatických aktivit Spojených států týkající se kyperské otázky, ve které USA slavily úspěch. Byla to ale víceméně vnitropolitická situace v Řecku, která vyřešení této krátké krize napomohla. Řecká vojenská junta byla nucena k ústupkům, neboť řada západních zemí (včetně Spojených států) ji oficiálně neuznala a „plukovníci“ nechtěli dále prohlubovat svou mezinárodní izolaci.

Události roku 1967 postupně uzavíraly desetiletí, které pro ostrov Kypr znamenalo řadu zvrátů. Na jeho počátku byla po dlouhém úsilí slavnostně vyhlášena nezávislá Kyperská republika, která byla ovšem záhy uvrhnutá do nelítostného boje mezi dvěma kyperskými národnostmi. Rok 1964 dostal Kypr na přední stránky světových novin. Krize, která na ostrově vypukla, zachvátila celé východní Středomoří, hrozila válečným konfliktem mezi Řeckem a Tureckem a vynutila si významnou diplomatickou aktivitu Spojených států; stranou událostí v oblasti nezůstal ani Sovětský svaz. Lze jen těžko vyčíslit, kolik jednání, konferencí a rozhovorů se během šedesátých let o vyřešení kyperské otázky vedlo; východisko pro etnicky heterogenní ostrov však nalezeno nebylo. Kyperská republika do sedmdesátých let vstupovala s nejistotou ve svém dalším uspořádání a existenci. Každému, kdo kyperské události během šedesátých let

¹⁶⁹ Adams, T. W.; Cottrell, Alvin (1968), s. 73.

¹⁷⁰ Podrobnější popis této mise od přímého účastníka nalezneme v Hart, Parker T.: *Two NATO Allies at the Threshold of War*. Durham: Duke University Press 1990.

sledoval, muselo být jasné, že je pouze otázkou času, než „kyperská časovaná bomba“ opět vybuchne.

3. Americká zahraniční politika vůči kyperské otázce v 70. letech

3.1 Nixonova administrativa. Nový kurs americké zahraniční politiky

Administrativa prezidenta Richarda Nixona nastupovala do úřadu roku 1969 v situaci, která nebyla pro Spojené státy příznivá. V zahraniční agendě se USA potýkaly s nekončící vietnamskou válkou, která ovlivňovala i vnitropolitickou situaci v zemi. Navíc na konci šedesátých let se americká převaha vůči Sovětskému svazu začala rozplývat a hovořilo se o tom, že Sovětský svaz dosáhl vůči USA plné strategické rovnováhy.¹⁷¹

Nixonova administrativa se rozhodla danou situaci řešit přimknutím k nové strategii, která by nově vzniklou vojenskou paritu přeměnila v diplomatickou výhodu. Ta spočívala v uznání rovnocenného postavení Sovětského svazu v rámci mezinárodního společenství, ovšem za předpokladu, že se SSSR bude v prostředí revidované verze evropského koncertu devatenáctého století chovat jako tradiční mocnost.¹⁷²

Tato staronová koncepce mocenského koncertu, jejímž propagátorem byl především Henry Kissinger, se projevovala nejen v bilaterálních vztazích obou velmocí, ale i v jiných oblastech světa – východní Středomoří nevyjímaje.

3.1.1 Postoj Nixonovy administrativy k Řecku, Turecku a Kyperské republice

Americko-řecké vztahy lze v době Nixonovy administrativy označit za velmi dobré, a to i přesto, že Spojené státy váhaly s oficiálním uznáním řecké junty. Tato skutečnost byla zklamáním pro vlivnou řecko-americkou komunitu

¹⁷¹ Guzzini (2004), s. 113.

¹⁷² Guzzini (2004), s. 113.

v USA, která při volbách v roce 1968 podpořila tandem Nixon–Agnew nejen z toho důvodu, že budoucí viceprezident byl Řek, ale doufala i v revizi vztahů k juntě, kterou Johnsonova administrativa v tichosti tolerovala.¹⁷³ Ovšem příklon Nixonovy administrativy ke konceptu realismu v mezinárodních vztazích,¹⁷⁴ ve kterém humanitární a morální témata často ustupovala pragmatismu, způsobil, že se očekávání amerických Řeků nenaplnila.

Ve významných mezinárodně-politických otázkách se řecká junta přiklonila ke Spojeným státům (jednalo se např. o šestidenní izraelsko-arabskou válku v červnu 1967, Kaddáfího revoluci v Libyi v roce 1969, jordánskou krizi roku 1970 atd.),¹⁷⁵ neboť doufala, že úspěchem v zahraniční politice upevní svou pozici u obyvatelstva, u kterého „plukovnická junta“ příliš oblíbená nebyla.

Naopak vztahy Spojených států s Tureckem byly v sedmdesátých letech napjaté v důsledku tvrdého postoje Johnsonovy administrativy v otázce kyperské krize roku 1964. Nejvíce však americko-turecké vztahy v sedmdesátých letech narušovaly diskuse okolo produkce tureckého opia. Americký Úřad pro narkotika v roce 1968 uvedl, že 80 % nezákonně spotřebovaného opia v USA pochází z Turecka.¹⁷⁶ V roce 1971 tlačil Kongres na Turky, aby ve své zemi pěstování opia zakázali. Dokonce bylo přijato nařízení, které přikazovalo zastavit veškerou vojenskou a ekonomickou pomoc zemím, jejichž vlády nebrání produkci narkotik.¹⁷⁷ Turecko se nařízení podvolilo a v roce 1971 oficiálně pěstování opia ve své zemi zakázalo. Vládní koalice Republikánské lidové strany a islamisticko-fundamentalistické Strany národní spásy (u vlády od roku 1973) však svůj

¹⁷³ Nicolet (2001), s. 37.

¹⁷⁴ Jak jsem analyzoval v předchozích kapitolách, již administrativa prezidenta Trumana se v roce 1946 přiklonila k tzv. koncepci zadržování komunismu a následující americké vlády v tomto přístupu víceméně pokračovaly. Tato koncepce doznala výraznější změny za administrativy prezidenta Nixona, která Sovětský svaz začala chápat jako rovnocenného partnera v mezinárodním systému, neboť z této pozice s ním mohly Spojené státy vyjednávat i o tak závažných tématech, jako bylo např. odzbrojování.

¹⁷⁵ Řecko například umožnilo Spojeným státům a Izraeli plně využívat řecký vzdušný a námořní prostor při arabsko-izraelské válce v roce 1967. Významná byla i dohoda z roku 1972, na jejímž základě mohla americká šestá flotila využívat řecký přístav Elefsina u Pirea. (Hradečný a kol. (1998), s. 512).

¹⁷⁶ Bolukbasi (1988), s. 173.

¹⁷⁷ Bolukbasi (1988), s. 173–174.

zvýšený radikalismus v zahraniční politice demonstrovala tím, že 1. července 1974 zrušil premiér Bülent Ecevit zákaz pěstování opia se zdůvodněním, že „*nezávislý národ nemůže projednávat s jiným státem, které rostliny může pěstovat, či nikoliv.*“¹⁷⁸

Přestože z geopolitického i strategického hlediska představovalo Turecko pro Spojené státy důležitějšího partnera než Řecko, můžeme říci, že daleko lepší pozici v rámci vzájemných vztahů měla za Nixonovy administrativy vláda v Athénách, a to paradoxně i přesto, že řecký plukovnícký režim Spojené státy oficiálně nikdy neuznaly. Zřejmě k tomu přispíval i fakt, že až do podzimu 1973 byl Nixonovým viceprezidentem Spiro Agnew, který měl řecké kořeny.

Diplomatické vztahy Spojených států vůči Kyperské republice citelně ochladly po krizi roku 1964; USA rovněž s obavou sledovaly začlenění Kypru do Hnutí nezávislých států a jeho přátelské vztahy ze zeměmi „východního bloku“, včetně nákupu zbraní z Československa. V roce 1966 Washington proto definitivně zastavil již tak nízkou ekonomickou pomoc středomořskému ostrovu.

Přestože Nixonova administrativa sledovala rozvíjející se vztahy Kyperské republiky a Sovětského svazu, kyperská otázka zajímala Spojené státy v sedmdesátých letech především jako možné „jablko sváru“ mezi strategicky důležitými partnery Řeckem a Tureckem. Zahraniční politika prezidenta Nixona se již nevyznačovala tak významnými protikomunistickými premisami a na rozdíl od předchozích amerických administrativ se Washington již příliš nezajímal o rozvoj komunistické strany AKEL na Kypru, ale na ostrov nahlížel spíše jako na determinanta řecko-tureckých vztahů. Americké strategické zájmy ohledně Kypru byly před rokem 1974 definovány velmi neurčitě; v srpnu 1974 však bylo formulováno: „*Nemáme [USA] zásadní zájem o Kypr samotný, ale máme klíčový zájem o kyperské záležitosti v souvislosti se zájmy v Řecku, Turecku a východním Středomoří. [...] Naše strategie směřuje k odstranění Kypru jako možného důvodu sváru mezi Řeckem a Tureckem.*“¹⁷⁹

¹⁷⁸ Bolukbasi (1988), op. cit., s. 180.

¹⁷⁹ Department of State Briefing Paper: Cyprus: Lot 76D129, Entry 5037, Records of the Executive Secretariat, Briefing Books, 1958-1976: Foreign Policy Issues, srpen 1974, box 229, NARA; cit. dle: Nicolet (2001), s. 418.

3.1.2 Specifika diplomacie státního tajemníka Henryho Kissingera

Nixonova administrativa při svém nástupu do úřadu začala využívat novou koncepci, která se opírala o realismus a rovnováhu moci v mezinárodních vztazích. Autorem této strategie byl především Henry A. Kissinger. Své zaujetí pro realismus a rovnováhu moci si Kissinger přinesl již ze svých studií na Harvardově universitě. Podobně jako jiní realisté byl i Kissinger ovlivněn a inspirován rovnováhou moci, která se v Evropě vytvořila po Vídeňském kongresu. Poté, co se Kissinger v roce 1969 stal Nixonovým poradcem pro otázky národní bezpečnosti (od roku 1973 pak zastával funkci státního tajemníka), přenesl řadu svých myšlenek z akademického prostředí do praktické politiky.

Kissingerův teoretický přístup je možno charakterizovat jako historicky podložený realismus, který byl založen na důvěře ve velmocenskou diplomacii. Zásadní důležitost v tomto konceptu přikládal Kissinger mezinárodní politice před domácí.¹⁸⁰

V praxi se Kissingerova koncepce projevovala v tzv. politice zmírňování napětí (*détente*). Základním komponentem této politiky byl klasický koncept vyvažování moci, který se opíral o rovnováhu moci mezi hlavními velmocemi. Tato rovnováha byla chápána jako nezbytná nutnost pro stabilitu mezinárodního uspořádání.¹⁸¹ Kissingerova teorie počítala s několika druhy rovnováhy moci. Vojenská rovnováha měla podobu trojúhelníku od počátku sedmdesátých let, kdy Spojené státy navázaly diplomatické styky s Čínskou lidovou republikou. Ekonomická rovnováha se opírala o tři aktéry, stojící na různých stranách trojúhelníku – Japonsko, Evropu a Spojené státy. USA byly jediným aktérem, který byl součástí obou trojúhelníků, z toho důvodu hrály v celém systému klíčovou roli. Mohly totiž oba trojúhelníky propojovat a vynucovat si výhody v obou směrech – hospodářské rovnováhy mohly využívat k uplatňování vojenského zadržování vůči svým protivníkům, vojenskou závislost svých spojenců pak mohly využít k vymáhání hospodářských ústupků. Pro Kissingera se

¹⁸⁰ Smith, Michael Joseph: *Realist Thought from Weber to Kissinger*. Baton Rouge: Louisiana State University Press 1986, s. 193.

¹⁸¹ Bluemink, Gert Jan Klein: *Kissingerian Realism in International Politics. Political Theory, Philosophy and Practice*. Leiden: Universiteit Leiden 2000, s. 124.

toto propojování (řetězení) stalo, vedle rovnováhy moci, dalším z ústředních pojmů jeho politiky *détente*.¹⁸²

Nástrojem k udržování mocenské rovnováhy v mezinárodním systému je podle Kissingera diplomacie. Pokud diplomacie nebude usilovat o mocenskou rovnováhu, hrozí to, že se mezinárodní řád propadne do chaosu. Diplomacie jednotlivých států tedy musí neustále sledovat rozložení moci v systému, aby nedošlo k přílišnému nárůstu moci v rukou jednoho aktéra.¹⁸³

Kissinger věřil, že koncept rovnováhy moci lze použít téměř neomezeně v každé době a situaci. Můžeme ho, vedle ústředního postoje k Sovětskému svazu, vysledovat i v mnoha jiných Kissingerových diplomatických aktivitách (velmi známá a úspěšná byla například Kissingerova blízkovýchodní diplomacie mezi Izraelem a Egyptem v roce 1973).¹⁸⁴

O Kissingerově politice *détente* lze říci, že završuje americkou politiku zadržování¹⁸⁵ a v některých dílčích tématech zaznamenala úspěch. Zároveň je ovšem i symbolem mezí diplomatického koncertu a snahy aplikovat realismus jako diplomatickou praxi. V následujících kapitolách se pokusím analyzovat, zda jedním z příkladů neúčinnosti tohoto konceptu byla i kyperská krize roku 1974.

3.2 Role Spojených států v kyperské krizi roku 1974

Z mezinárodně-politického hlediska byla situace roku 1974 pro propuknutí další krize ve východním Středomoří příznivá, neboť jak řecký vojenský režim, tak turecká vláda začaly uplatňovat v zahraniční politice rázný kurs a vzájemná nevraživost obou států narůstala.¹⁸⁶ Nejvíce se tato situace promítla

¹⁸² Guzzini (2004), s. 119.

¹⁸³ Kissinger, Henry: *Großmacht Diplomatie. Von der Staatskunst Castlereaghs und Metternichs*. Frankfurt am Main: Ullstein 1972.

¹⁸⁴ Bluemink (2000), s. 126.

¹⁸⁵ K tomu více: Gaddis, John Lewis: *Strategies of Containment. A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*. New York: Oxford University Press 1982.

¹⁸⁶ Po říjnových parlamentních volbách roku 1973 vznikla v Turecku vládní koalice Republikánské lidové strany a islamisticko-fundamentalistické Strany národní spásy, která začala v zahraniční politice uplatňovat tvrdší kurs. V Řecku se v listopadu dostala do čela státu extrémní část vojenské

v problematice Kypru, který byl již po desetiletí nejvýznamnějším „jablkem sváru“ mezi Řeckem a Tureckem.

3.2.1 Odstranění prezidenta Makaria – bezprostřední příčina k propuknutí nové kyperské krize

Vojenská junta, jež se roku 1967 ujala moci v Řecku, zahájila na konci šedesátých let dialog s Tureckem, od něhož si slibovala dohodu o kyperské otázce, která již od padesátých let zatěžovala řecko-turecké vztahy. Řecká junta si od případného nového statutu Kypru¹⁸⁷ slibovala uklidnění situace na ostrově, zvýšení své prestiže v očích veřejnosti a v neposlední řadě oslabení vlivu kyperského prezidenta Makaria, který nechtěl respektovat autoritu Athén a „dovolil si“ provádět neutralistickou politiku s orientací na Sovětský svaz. Plukovnícký režim se proto snažil nejrůznějšími prostředky definitivně zlomit odpor kyperského prezidenta a přimět jej k „větší povolnosti“.

Dne 12. února 1972 zaslali příslušníci řeckého režimu Makariovi nótu, ve které jej kategoricky vyzvali k reorganizaci kyperské administrativy, odvolání protijuntovsky orientovaných ministrů a vytvoření vlády „národní jednoty“, která by výraznějším způsobem hájila zájmy Athén.¹⁸⁸ Nikósijská vláda athénské požadavky odmítla a vztahy mezi oběma zeměmi se začaly vyostřovat.

Nový vedoucí představitel řecké junty Dimitrios Ioannidis začal na začátku sedmdesátých let prosazovat tvrdší kurs v zahraniční politice, jehož projevem byl jak neústupný postoj ve vztahu k Turecku (byly ukončeny vzájemné rozhovory ohledně Kypru), tak ke kyperskému prezidentu Makariovi. Ioannidis již neusiloval o dohodu s Nikósií či Ankarou, jeho politika směřovala přímo ke

junty, která své vnitropolitické problémy rovněž řešila rázným přístupem v zahraničně-politických otázkách.

¹⁸⁷ Podle některých autorů uzavřelo Řecko a Turecko nepsanou dohodu, která vycházela z platnosti jednání, která probíhala v Curychu a Londýně, a předpokládala posuzování kyperského problému v bilaterálním rámci (tj. s vyloučením OSN) a přijetí turecko-kyperských návrhů na lokální správu ze strany kyperských Řeků v rámci urychleného vnitrokyperského dialogu. (Hradečný (2000), s. 108).

¹⁸⁸ Hradečný (2000), s. 109.

svržení kyperského vůdce a k následnému sjednocení Kypru s Řeckem.¹⁸⁹ Představitelé řeckého režimu si začali uvědomovat, že jediná cesta ke konečnému vyřešení kyperské otázky spočívá v odstranění kyperského vůdce a jeho nahrazení někým, kdo bude přístupnější řeckým návrhům. Ioannidis se tedy rozhodl vyřešit kyperskou otázku tímto způsobem.

Na jeho rozkaz začali protimakariovsky zaměřeni příslušníci Národní gardy¹⁹⁰ a členové ilegální vojenské organizace EOKA-B,¹⁹¹ do jejíhož čela byl z Řecka opětovně povolán generál Grivas, rozpoutávat násilné střety mezi Řeky a Turky na ostrově. Na začátku roku 1974 se situace na Kypru začala vyostřovat a Nikósijská vláda nebyla schopna čelit vzrůstajícím střetům mezi oběma etniky.

Prezident Makarios se pokusil vyřešit situaci dvěma kroky. Prvním zkrátil vojenskou službu kyperským Řekům v Národní gardě ze dvou let na čtrnáct měsíců. Tímto nařízením snížil Makarios počet příslušníků Národní gardy i počet řeckých důstojníků, kteří v ní sloužili. Druhý krok vyvolal ze strany Řecka větší reakci. Dne 2. července poslal Makarios řeckému prezidentu Faidonu Gizikisovi dopis, ve kterém obviňoval juntou z toho, že vede na Kypru teroristickou kampaň, a žádal odvolání všech řeckých důstojníků sloužících na Kypru. Dne 6. července otiskly tento dopis kyperské noviny; jeho obsah byl velmi emotivní: „*Kořeny zla jsou velmi hluboké, dosahují až k Athénám. Ty mohou za to, že strom zla a hořké ovoce, které kyperští Řeci jedí každý den, sílí, udržuje se a pomáhají mu růst a rozšiřovat se. Je to absolutně jasné. Říkám, že hlavní představitelé řeckého vojenského režimu podporují a řídí aktivity teroristické organizace EOKA-B.*“¹⁹²

V souvislosti s tímto dopisem vydal Ioannidis definitivní rozhodnutí k odstranění kyperského vůdce. „Operace prezident“ byla zahájena za úsvitu dne 15. července 1974 a hned od svého počátku se nevyvíjela podle představ jejích

¹⁸⁹ Hradečný (2000), s. 110–111.

¹⁹⁰ Makarios tehdy hořce litoval svého rozhodnutí z listopadu 1967, kdy nedovolil rozpuštění Národní gardy.

¹⁹¹ EOKA-B byla následovnicí Národní organizace kyperských bojovníků (EOKA), která byla založena v roce 1954 plukovníkem Georgosem Grivasem. Činnost EOKA byla oficiálně ukončena v roce 1960 vznikem samostatné Kyperské republiky. Během šedesátých let však vzhledem k vývoji na ostrově obnovila svoji aktivitu a v sedmdesátých letech se začala označovat jako EOKA-B.

¹⁹² Sonyel, Salahi R.: *Cyprus: The Destruction of a Republic and its Aftermath. British Documents 1960–1974*. Lefkosa: CYREP 2003, s. 341.

organizátorů. Nejdůležitější část – eliminace či odstranění prezidenta Makaria – se nezdařila, neboť arcibiskup uprchl přes britskou vojenskou základnu Akrotiri do zahraničí. Nová kyperská vláda, v jejímž čele stanul Nikos Sampson, se netěšila příliš velké oblibě u domácího obyvatelstva. Zvláště kyperští Turci nesli zvolení bývalého ultranacionalistického novináře a aktivního člena organizace EOKA-B velmi těžce, protože byl kvůli podílu na masakrech kyperských Turků přezdíván „řezník z Omorphity“. Představitel Turků na ostrově Rauf Denкташ prohlásil, že Sampson je tak nevhodným prezidentem Kypru, jako „*by byl Adolf Hitler nevhodným prezidentem Izraele*.“¹⁹³

3.2.2 Záměr, nebo selhání americké politiky v převratu na Kypru?

Role Spojených států amerických těsně před vznikem a během kyperské krize není v dnešní době stále zcela objasněna. Zvláště turečtí badatelé přisuzují USA vinu na svržení prezidenta Makaria a rozpoutání krize; někteří dokonce Washington obviňují z přímé angažovanosti v tomto převratu. Podle mého názoru lze mluvit spíše o zanedbání či selhání americké politiky vůči Kypru než o přímé angažovanosti v kyperských událostech. Tato pochybení se především projevila v ignorování či podcenění četných upozornění ohledně blížící se krize.

První varování o hrozícím převratu na Kypru se ve Spojených státech objevila na začátku února 1974. Thomas Boyatt, úředník ministerstva zahraničních věcí zodpovědný za Kypr, byl v americké administrativě jedním z prvních, kdo pochopil, že zvýšené teroristické aktivity na ostrově by mohly vést k ozbrojenému puči, jehož důsledkem by mohlo být odstranění kyperského prezidenta Makaria. Z tohoto důvodu Boyatt navrhl, aby prostřednictvím amerického velvyslance v Athénách Henryho Tasca bylo řeckému vůdci Ioannidesovi sděleno, že Spojené státy striktně odmítají jakoukoli iniciativu Athén, která by vedla ke svržení Makaria a vytvoření juntou ovládané vlády na Kypru. Státní tajemník Henry Kissinger si pozval velvyslance Tasca do Washingtonu, kde mu ovšem k Boyattovu překvapení oznámil, aby v dané

¹⁹³ Sonyel (2003), op. cit., s. 344.

záležitosti žádné kroky nepodnikal. Státní podtajemník Joseph J. Sisco později prohlásil, že Bílý dům tehdy nechtěl o ničem protiřeckém slyšet.¹⁹⁴

Další varování ohledně možného převratu obdržel státní tajemník osobně. Na schůzce z 22. března byl Kissinger informován náměstkem pro Blízký východ a jihoasijské záležitosti Rodgerem P. Daviesem, že sovětský a kyperský velvyslanec upozornili ministerstvo na hrozbu převratu. Když ovšem Kissinger žádal nějaké důkazy, které by toto obvinění potvrzovaly, ani jeden z velvyslanců mu je nedodal, a proto se státní tajemník odmítl záležitostí dále zabývat.¹⁹⁵ V květnu ovšem Kissingera v podobném duchu informoval předseda senátního výboru pro zahraniční vztahy William J. Fulbright, který obdržel informace od řeckého novináře Eliase Demetracipoulose. Žurnalista údajně získal důkazy o tom, že junta vyslala na Kypr důstojníky se speciálním rozkazem svrhnout Makaria. Kissinger opět odmítl jakoukoli aktivitu s odůvodněním, že nehodlá zasahovat do vnitřních záležitostí Řecka.¹⁹⁶

Čtvrté varování o hrozícím převratu přišlo koncem června a ze všech předchozích bylo nejzávažnější. Dne 20. června informoval Ioannides agenty CIA působící v Athénách o tom, že plánuje svržení kyperského prezidenta Makaria, a chtěl vědět, jaký postoj by k případnému převratu Spojené státy zaujaly. Na základě tohoto varování byli ministerští úředníci zodpovědní za Řecko, Turecko a Kypr přesvědčeni, že situace je závažná a že je třeba jednat. Boyatt poslal americkému velvyslanci v Athénách Henrymu Tascovi zprávu, aby se sešel s Ioannidesem a zprostředkoval mu americký nesouhlas s přípravou převratu.¹⁹⁷ Kvůli špatné práci velvyslanectví neobdržel Tascovi některé důležité informace a situaci vyhodnotil jako nezávažnou. Místo s Ioannidesem se setkal pouze s „loutkovým“ ministerským předsedou Androutsopoulosem, který jej ujistil, že zvěsti o připravovaném převratu nejsou pravdivé. Ambassador ignoroval i opětovná varování ohledně hrozícího puče a setkání s Ioannidesem odmítl s odůvodněním, že vůdce řecké junty je prehlivý a že by jej varování o převratu mohla rozlítit, místo aby jej přiměla ke zdrženlivosti.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Nicolet (2001), s. 419.

¹⁹⁵ Nicolet (2001), s. 416.

¹⁹⁶ Nicolet (2001), s. 416.

¹⁹⁷ Bolukbasi (1988), s. 182.

¹⁹⁸ Kissinger Henry: *Roky obnovy*. Praha: BB art 2002, s. 170.

Od července 1974 začaly zprávy o hrozícím převratu „zaplavovat“ ministerstvo zahraničí čím dál častěji. Přicházely jak od zaměstnanců ministerstva, tak od tajných služeb. Právě role tajných služeb v kyperském převratu, zvláště Ústřední zpravodajské služby (CIA), není dodnes vyjasněna. Vzhledem k tomu, že tandem Nixon–Kissinger začal ve své politice využívat tajných služeb častěji než předchozí administrativy, nabízí se otázka, jestli v převratu nebyla zainteresována právě americká zpravodajská služba. Někteří autoři toto mínění zastávají; podle jejich názorů CIA financovala teroristickou organizaci EOKA-B a spolupracovala s Ioannidesem na přípravě převratu. Například Suha Bolukbasi uvádí, že v Řecku působilo několik agentů CIA řeckého původu nakloněných připojení Kypru k Řecku. Podle Bolukbasiho den před převratem athénská pobočka CIA oznamovala, že Ioannides připrav ke svržení Makaria zanechal.¹⁹⁹ Pro tato tvrzení však kvůli neodtajnění řady dokumentů neexistují přesvědčivé důkazy. Pokud bychom přesto připustili, že někteří prořecky orientovaní agenti CIA podporovali svržení Makaria a klamali přitom ministerské úředníky, museli bychom počítat s tím, že pravděpodobně jednali bez souhlasu vedení CIA či americké vlády.

Přímou zainteresovanost Spojených států na převratu tedy zřejmě potvrdit nelze, a to i z toho důvodu, že ještě nebyly podány přesvědčivé důkazy, proč by USA k takovému kroku přistoupily. Domnívám se, že americká administrativa by musela mít velmi podstatné argumenty ke svržení Makaria, jeho odstraněním bez předchozí konzultace s Tureckem by totiž hrozilo narušení křehké rovnováhy ve východním Středomoří. Americké ministerstvo zahraničních věcí, zvláště pak samotný státní tajemník Kissinger, bylo navíc v této době zahlceno agendou jomkipurské války a kyvadlovou diplomacií na Blízkém východě. Když k tomu připočteme k vrcholu spějící aféru Watergate, zjistíme, že ovzduší ve Spojených státech k rozpoutání další krize rozhodně příznivé nebylo. Samotný Kissinger ve svých pamětech říká: „Zvláště v zoufalých měsících před Nixonovou rezignací jsme nepotřebovali nic tak málo jako propukající válku mezi dvěma členy NATO a etnické boje na dalekém ostrově.“²⁰⁰

¹⁹⁹ Bolukbasi (1988), s. 185.

²⁰⁰ Kissinger (2002), s. 161.

Domněnky o tom, že Spojené státy spolupracovaly při svržení Makaria proto, že se angažoval v Hnutí nezúčastněných států, udržoval přátelské vztahy se Sovětským svazem a nebránil se při sestavování vlastní vlády podpoře ze strany kyperské komunistické strany AKEL, již v sedmdesátých letech za Nixonovy administrativy nezněly příliš přesvědčivě. Přestože ministerstvo zahraničí nesouhlasilo s určitými aspekty Makariovy politiky, bylo pro USA klíčové, aby se Kypr především nestal „ohniskem sváru“ mezi Řeckem a Tureckem. Samotný vývoj na Kypru a politika prezidenta Makaria podle mého názoru v době uvolňování napětí v mezinárodních vztazích zaujímaly v tomto kontextu až druhořadou pozici. Konspirační plány na odstranění kyperského vůdce spadají do let šedesátých, a proto se nedomnívám, že by Spojené státy riskovaly křehkou rovnováhu ve východním Středomoří a případný konflikt mezi strategicky významným Řeckem a Tureckem kvůli odstranění Makaria; zvláště bez předchozí dohody s Turky. V hodnocení kyperského vůdce bych z větší části souhlasil s Henry Kissingerem: *„Nikdy jsme si ani na okamžik nemysleli, že je ‚kyperským Castrem‘. Kdyby to záleželo na nás, nekonal by se žádný převrat a mohli bychom s ním dobře koexistovat. Ve skutečnosti to nebyla otázka koexistence: nepovažujeme ho za nijak výjimečně protiamerického. Jeho hlavní slabinou, pokud nějakou má, je skutečnost, že na poměry svého ostrova má příliš velký talent. Proto může být sváděn k tomu, aby hrál hru, jenž je zneklidňující – nikoli pro nás, ale pro ostatní strany zainteresované v kyperské otázce.“*²⁰¹

Přestože z dostupných dokumentů nelze vyvodit přímou angažovanost Spojených států na svržení Makaria, není možno přehlédnout chyby a nečinnost americké administrativy, které převrat doprovázely. Americké ministerstvo zahraničních věcí mělo k dispozici před připravovaným převratem na Kypru řadu varování. Důvodů k podcenění a nečinnosti bylo několik. Americký postoj k celé záležitosti vycházel z předpokladu, že řecká junta nebude tak naivní, aby se pokusila svrhnout Makaria bez předchozí dohody s Tureckem. Tento názor zastával i státní tajemník Kissinger, jenž byl osobně několikrát informován o hrozící krizi ve východním Středomoří, ale přesto nepodnikl žádné kroky, které by převrat odvrátily. Jeho bezprostřední ospravedlnění den po převratu, že

²⁰¹ Kissinger (2002), s. 165.

„informace neležely na ulici“,²⁰² nezní příliš přesvědčivě. Rovněž není známo, že by se Kissinger sešel s řeckým velvyslancem ve Spojených státech Konstantinem Panayotakosem, aby s ním konzultoval šířící se zvěsti o připravovaném převratu.²⁰³ Kissinger později připustil, že situaci částečně podcenil. „*Kdybych býval měl dvanáct hodin na to, abych se lépe seznámil se zprávami CIA, poznal bych, že situace si žádá více pozornosti.*“²⁰⁴ Někteří američtí diplomaté však měli pro Kissingerovo vysvětlení pochopení, neboť jomkipurská válka, jež propukla v roce 1973, Kissingera diplomaticky zcela vytyžila, navíc státní tajemník čelil obviněním z možné účasti na aféře Watergate. Podle jejich názoru pro něj další dvě krize roku 1974 – převrat v Portugalsku a Kyperská krize – představovaly příliš velkou zátěž.²⁰⁵

Ostrým kritikem tehdejší zahraniční politiky státního tajemníka Kissingera byl bývalý státní podtajemník a jeden z důležitých aktérů kyperské krize roku 1964 George Ball. Ve svých pamětech uvedl: „*Státní tajemník Kissinger se pokoušel řídit státní administrativu z letadla, přitom ale nevěděl nic o Kypru a ani se neobtěžoval informovat sám sebe. Výsledkem bylo, že nechal řeckou juntou zinscenovat převrat na Kypru, který vyvolal tureckou invazi.*“ Ball dále dodává: „*[...] efektivní diplomacie velkého státu vyžaduje neustálou ostražitost na vysoké úrovni. Není možné, aby si všechna rozhodnutí přivlastňoval individuální virtuóz s vášní pro cestování.*“²⁰⁶

Na nepříjemný vývoj kyperských událostí mohl mít vliv i necitlivý zásah do organizace ministerstva zahraničních věcí, který Kissinger provedl dne 1. července. Kyperské, řecké a turecké záležitosti byly přesunuty z Near East Affairs Bureau (NEA) do European Affairs Bureau (EUR).²⁰⁷ Úředník ministerstva zahraničních věcí Wells později připustil, že „*velmi málo z nás mělo tehdy v EUR dostatečné znalosti o středomořské oblasti.*“²⁰⁸

²⁰² Nicolet (2001), op. cit., s. 419.

²⁰³ Bolukbasi (1988), s. 184.

²⁰⁴ Bolukbasi (1988), op. cit., s. 184.

²⁰⁵ Bolukbasi (1988), s. 184.

²⁰⁶ Ball, (1983), s. 359.

²⁰⁷ Stearns, Monteagle: *Entangled Allies: US Policy toward Greece, Turkey and Cyprus*. New York: Council on Foreign Relations 1992, s. 9.

²⁰⁸ Nicolet (2001), op. cit., s. 422.

Hlavní byrokratické selhání bychom však neměli hledat v EUR, nýbrž na americké ambasádě v Athénách. Velvyslanec Henry Tasca nerespektoval doporučení, aby se setkal s vůdcem řecké junty Ioannidesem, a nepodnikal ani jiné kroky, které by mohly blížícímu se převratu zabránit. Velvyslanectví rovněž špatně vyhodnocovalo zprávy tajných služeb a Tasca v dané záležitosti nekomunikoval s ministerstvem zahraničních věcí, ani se svými kolegy v Ankaře a v Nikósii.²⁰⁹

3.2.3 Reakce Spojených států na kyperský převrat – USA „balancující“ mezi Řeckem a Tureckem

Zpráva o vypuknutí kyperského převratu dorazila k Henrymu Kissingerovi s hodinovým zpožděním. Státního tajemníka o prvních detailech vznikající krize informoval jeho asistent Hartman. Ten Kissingerovi sdělil, že ačkoli nejsou důkazy, které by ze strany Řecka potvrzovaly vyhlášení *enosis*, dá se s jistotou očekávat okamžitá reakce Turecka, jež by mohla vyústit až ve vojenskou intervenci na ostrově.²¹⁰ Hartman vyslovil domněnku, že klíčové v dalším vývoji bude, jaký postoj Spojené státy k řecké vládě zaujmou. Podle Hartmana připadaly v úvahu tři scénáře: první počítal s možností, že by USA v souvislosti s kyperským převratem k řecké vládě žádné stanovisko nezaujaly. Tento postoj ovšem nedoporučoval, neboť by před veřejností vyvolal pocit, že Washington řecký puč *de facto* podporuje. Druhá možnost směřovala k pokusu o obnovení stavu před převratem, aniž by byla vůči Řecku uplatněna nějaká opatření. Třetí řešení situace bylo podobné jako v předchozím případě – obnovit status *quo ante*, ale s tím rozdílem, že by byly uplatněny vojenské sankce.²¹¹

Hartman doporučoval řešit situaci pomocí druhého návrhu: „*Je to nejlepší příležitost, jak zabránit tomu, aby kyperské události zkomplikovaly naše*

²⁰⁹ Podle některých zpráv se o neschopnosti velvyslance Henryho Tasca vědělo již dávno. Ministerstvo zahraničí jej však ze své funkce neodvolalo, a to údajně z toho důvodu, že vlivný projuntovsky orientovaný americký Řek, který svými penězi pomáhal Nixonovi zakrývat aféru Watergate, žádal prezidenta, aby byl Tasca v Athénách ponechán. (Nicolet (2001), s. 417).

²¹⁰ Nicolet (2001), s. 423.

²¹¹ Nicolet (2001), s. 424.

rozvíjející se vztahy se Sovětským svazem, a zároveň jsme zadali příčinu ke konfliktu mezi Řeckem a Tureckem.“²¹² Asistent zároveň doplnil, že pokud by druhé řešení nezafungovalo, byla by možnost přejít k plánu třetímu. Ten, možná trochu překvapivě, podporoval ministr obrany James Schlesinger, podle něhož neměly Spojené státy distancováním se od řecké junty a stažením části jaderného arzenálu ze země co ztratit.²¹³

Státní tajemník ovšem rozhodl zvolit vyčkávací stanovisko, čímž se de facto ztotožnil s návrhem prvním. Příklon k této taktice byl prokazatelně znatelný v prohlášeních mluvčího americké vlády Roberta Andersona. Ten na tiskové konferenci bezprostředně po převratu pronesl: „*Naše politika směřuje k podpoře nezávislosti, teritoriální integrity a ústavního uspořádání Kypru. Naléháme na ostatní státy, aby podporovaly stejnou politiku.*“²¹⁴ Kromě obecných frází neřekl Anderson ani jediné slovo, které by kyperský převrat odsuzovalo. Na jedné z dalších konferencí komentoval kyperské události následovně: „*Ne, z našeho pohledu nemůžeme mluvit o intervenci z venku.*“²¹⁵ Při setkání s novináři dne 16. července odpověděl Anderson na otázku, zda Spojené státy uznávají Sampsonův režim, že „*současná situace na Kypru je velmi nejasná, a v tuto chvíli nejsme schopni udělat v této věci rozhodnutí.*“²¹⁶

Příklon k vyčkávací taktice byl znát i z prohlášení samotného státního tajemníka. Na zasedání meziministerské Washingtonské zvláštní akční skupiny (WSAG) dne 16. července Kissinger prohlásil, že USA neudělají žádný krok, který by ohrozil americké letecké a námořní základny v Řecku. Kissinger odmítal odstranění Sampsona se zdůvodněním, že jednoznačné odsouzení řecké junty by mohlo být v Turecku chápáno jako signál k vojenské intervenci.²¹⁷

²¹² Hartman to Kissinger, Action Memorandum: ‘Greek Army Coup on Cyprus’, 15. července 1974: Lot 75D146, Records of the Executive Secretariat – Briefing Books, 1958–1976: Cyprus, 17. 7. 1974, box 206, NARA; cit. dle: Nicolet (2001), s. 423.

²¹³ Nicolet (2001), s. 424.

²¹⁴ Stern, Laurence: *The wrong Horse. The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy*. Toronto: Fitzhenry & Whiteside 1977; op. cit., s. 112.

²¹⁵ Stern (1977), s. 112.

²¹⁶ Stern (1977), s. 112.

²¹⁷ Bolukbasi (1988), s. 187.

Kissinger se podle všech indicií rozhodl, že na rozbouřeném „moři“ kyperských událostí bude „kormidlovat“ ve středním kursu. Státní tajemník nechtěl vyjádřit podporu Makariovi²¹⁸ ani Sampsonovi, ale snažil se najít třetí osobu, která by do vyřešení situace na ostrově převzala funkci jakéhosi „přechodného prezidenta“. Nejvhodnějším kandidátem na tento post se jevil být předseda kyperského parlamentu Glafkos Clerides. Jak později Kissinger připustil, během prvního týdne po převratu měly Spojené státy z vedoucích představitelů Kypru kontakt pouze s Cleridesem, jehož angažování mělo vytvořit možnost kompromisního řešení.²¹⁹

Jedno z dalších opatření, které Spojené státy v souvislosti s krizí na Kypru přijaly, bylo odeslání varovných zpráv do Athén i Ankar, ve kterých bylo dáno jasně najevo, že odmítají *enosis*.²²⁰ Zvláště v Řecku vyvolalo toto sdělení značné rozčarování, protože žádné veřejné prohlášení ze strany americké vlády v tomto smyslu nikdy nezaznělo. Řecký vůdce Ioannides se domníval, že když Spojené státy převrat veřejně neodsoudily, těší se jeho režim jejich podpoře. Byl proto velice zaskočen, když mu velvyslanec Tascas zprostředkoval varování ohledně případného uskutečnění *enosis*. Tascův popis Ioannidesovy reakce byl více než výmluvný: „*Generál vysloveně vybuchl, vyskočil, couvnul, kopl do stolu, až se převrátil, rozbil prázdnou skleničku a pronášel vulgární slova. Poté křičel, že jeden den dělá Kissinger veřejná prohlášení ohledně nezasahování do řeckých vnitřních záležitostí a o pár týdnů později U.S.G[overnment – vláda Spojených států amerických] hrozí intervencí.*“²²¹ Ioannides se snažil Tascas přesvědčit, že řecká junta převrat na Kypru nezinscenovala a že poté, co byl převrat uskutečněn, pouze asistovala kyperským nacionalistům při vytváření nových poměrů. Když americký velvyslanec prohlásil, že je to stěžejní pravda, „*generál opět vybuchl,*

²¹⁸ Makariovo označení „Castro Středozemního moře“ patřilo spíše do prezidentského období Lyndona B. Johnsona, ale Nixonova administrativa rovněž nechovala k Makariovi přílišnou náklonnost. Protože se Spojené státy pravděpodobně na jeho svržení nepodílely, Washington proti němu nijak neprotestoval a snažil se využít všech možností, aby byl kyperský prezident nahrazen osobou, která by byla přístupnější americké politice v oblasti.

²¹⁹ Nicolet (2001), s. 427.

²²⁰ Kissinger (2002), s. 172.

²²¹ Tascas, Embtel Athens 4528, 16. 7. 1974, Records of the Executive Secretariat – Briefing Books, 1958–1976: Cyprus, 17. 7. 1974, box. 206, NARA; cit. dle: Nicolet (2001), s. 428.

*mával rukama, kopnutím opět převrátil stůl, rozbil druhou skleničku, pronášel vulgarity a uvedl, že žádné spiknutí ani převrat neorganizoval.*²²²

Turecká vláda byla z amerického postoje k převratu rovněž zaskočena. Přestože Kissinger několikrát volal premiéru Ecevitovi a ujišťoval jej, že Sampson je pro Spojené státy neakceptovatelný, veřejné prohlášení v tomto smyslu ze strany Američanů, opět nutno zdůraznit, nikdy nezaznělo. Proto se nelze divit, že turecké veřejné mínění a tisk začaly USA obviňovat z podílu na přípravě kyperského převratu a dosazení Nicose Sampsona. Turecké noviny pravicového i levicového zaměření „tlačily“ na Bülenta Ecevita, aby nepromeškal příležitost, protože jinak by mohlo dojít k vyhlášení *enosis*.²²³

Podle výše uvedených skutečností byl Kissingerův přístup možná překvapující, ale v kontextu jeho diplomatického uvažování ho lze označit za tradiční. Americký státní tajemník se rozhodl při řešení krize ve východním Středomoří (jako již několikrát předtím) uplatnit diplomacii vyvažování. Kissinger sice jednal s Řeckem i Tureckem, ale oficiálně nevyjádřil důvěru ani jednomu z obou strategických partnerů. Kissinger zřejmě podcenil případnou reakci Turecka. Ankara se americkým přístupem cítila zklamaná a došla k závěru, že krizi lze vyřešit pouze rázným způsobem.

3.2.4 Hrozící turecká intervence a americké diplomatické pokusy o urovnání krize

Nově ustanovená Zvláštní jednotka pro kyperské záležitosti (*Task Force*) dne 17. července ostře kritizovala Kissingerův vyčkávací postoj a vybízela k jeho změně, neboť Turecko by podle jejích zpráv chtělo v nejbližších hodinách na Kypru vojensky intervenovat.²²⁴ Primárním důvodem k vojenskému řešení situace

²²² Tasca, Embtel Athens 4528, 16. 7. 1974, Records of the Executive Secretariat – Briefing Books, 1958–1976: Cyprus, 17. 7. 1974, box. 206, NARA; cit. dle: Nicolet (2001), s. 428.

²²³ Bolukbasi (1988), s. 190.

²²⁴ Nicolet (2001), s. 429.

bylo podle *Task Force* dosazení Sampsona do čela Kypru.²²⁵ *Task Force* dále informovala, že Turecko by případnou vojenskou akci se Spojenými státy zřejmě nekonzultovalo, a proto mohla přijít zcela neočekávaně.

Americkým diplomatům začínalo být čím dál víc jasnější, že jedinou možností, jak předejít turecké invazi na ostrov, je tvrdý zásah či opatření vůči řecké juntě a „loutkovému prezidentu“ Sampsonovi. Kissinger však toto východisko stále odmítal. Svůj tehdejší diplomatický postup později zdůvodnil v pamětech: „*Zatímco média, Kongres a naši spojenci volali po nějakém útoku na řeckou juntou, já jsem zkoušel vést americkou politiku tak, abych zachoval východní křídlo NATO a udržel Řecko i Turecko v Alianci. To podle mého názoru předem vylučovalo, aby se Spojené státy zcela identifikovaly s názorem jedné ze zainteresovaných stran.*“²²⁶

Poprvé od roku 1964 byla do kyperských záležitostí výraznějším způsobem zatažena i Velká Británie. Turecká vláda se na svém prvním zasedání po kyperském převratu usnesla, že případnou vojenskou akci je nutno konzultovat s Británií jako s garanční mocností. Dne 16. července byla britské vládě zaslána nóta vyzývající k vzájemným konzultacím ohledně Kypru. Následující den přiletěl Ecevit do Londýna, kde se setkal s ministerským předsedou Haroldem Wilsonem a s ministrem zahraničních věcí Jamesem Callaghanem. Ecevit tlumočil oběma britským představitelům nabídku, aby se Spojené království podílelo společně s Tureckem na kyperské vojenské intervenci. Wilson však tento návrh odmítl s odůvodněním, že ještě nebyly vyčerpány všechny mírové alternativy.²²⁷

Na londýnská jednání nedorazil Kissinger osobně, ale vyslal pouze svého podtajemníka Josepha J. Sisca. Proč Kissinger nevzal takto důležitou diplomatickou misi do svých rukou? Jednu z možných odpovědí nám nabízí diplomat Thomas Boyatt: „*Věděl jsem, že když Kissinger okamžitě vyslal Sisca, místo toho, aby jel on sám, znamenalo to, že zde není naděje a že on [Kissinger] nechce být ztotožňován s neúspěchem. Takto obětoval svého náměstka a jeho*

²²⁵ Nejmenovaný turecký diplomat ve Washingtonu prohlásil, že dosazením Sampsona spáchali Řekové neuvěřitelnou hloupost, neboť dali Turecku příležitost vyřešit kyperský problém jednou pro vždy. (Stern (1977), s. 117).

²²⁶ Kissinger (2002), s. 175.

²²⁷ Bolukbasi (1988), s. 191.

*spolupracovníky, mezi které jsem patřil i já.*²²⁸ Na druhou stranu je nutné připustit, že Kissinger se chtěl zdržovat ve Spojených státech, protože aféra Watergate šla k vrcholu.

Joseph Sisco byl Kissingerem instruován, aby pomohl Británii nastartovat proces vyjednávání a aby pozdržel případnou tureckou invazi.²²⁹ Sisco se s Ecevitem setkal 18. července a snažil se jej odradit od hrozící intervence na Kypr. Ecevit mu oznámil, že je ochoten od invaze na ostrov ustoupit, ovšem pouze pokud budou splněny následující podmínky: Sampson a pučisté odejdou z Kypru, Turecko vyšle na ostrov vojenský kontingent, kyperští Turci obdrží pod svou kontrolu pobřežní části ostrova a započnou vyjednávání, která by vedla k ustanovení federálního systému vlády mezi dvěma kyperskými etniky.²³⁰ Ecevitovi bylo jasné, že takovéto požadavky Řekové stěží přijmou. Siscovi však nezbylo nic jiného, než Ecevitovi přislíbit, že se pokusí řeckou juntou přesvědčit, aby tyto podmínky akceptovala, a ministerského předsedu požádal, aby v následujících třiceti šesti hodinách nepodnikal žádné kroky, dokud se nevrátí z Athén s odpovědí. Okamžitě po setkání s Ecevitem informoval Sisco Washington: *„Turci byli ve svých názorech velmi neústupní. Jedinou možností je započít určitou formu diplomatického dialogu mezi Řeckem a Tureckem. [...] Jsme na pokraji válečného stavu.*²³¹

S velice nelehkým úkolem nasedl Joseph Sisco do letadla a odjel do Řecka, kde turecké požadavky tlumočil představitelům vojenské junty. Ti však byli ochotni splnit jen první podmínku, tedy stáhnout z ostrova ty řecké důstojníky, kteří se převratu účastnili. Sisco se poté okamžitě vydal do Ankary, aby Ecevitovi tlumočil „řecký ústupek“; turecký premiér ovšem nadále trval na splnění všech svých podmínek.

²²⁸ Nicolet (2001), op. cit., s. 434.

²²⁹ Bolukbasi (1988), s. 191.

²³⁰ Bolukbasi (1988), s. 192.

²³¹ Stern (1977), op. cit., s. 118.

3.2.5 První turecká intervence – selhání Kissingerova konceptu rovnováhy moci

Zatímco Joseph Sisco se snažil vznikající kyperskou krizi řešit osobní aktivitou v oblasti, americký státní tajemník se pokoušel odvrátit vojenskou intervenci pomocí telefonických rozhovorů s Ecevitem. Henry Kissinger ale rovněž narazil na neústupný postoj tureckého premiéra, který mu radil, aby se nepokoušel vyvinout na Turecko takový tlak jako Lyndon B. Johnson v roce 1964, a varoval jej, že takováto taktika by znamenala odchod Turecka ze západní Aliance.²³²

Situace se jevila jako téměř neřešitelná a začátek turecké intervence se s přibývajícím časem neodkladně blížil, což bylo možné poznat i na Ecevitových veřejných prohlášeních: „*Nemůžeme tolerovat, že Řecko ovládá turecké obyvatelstvo na ostrově. Nemůžeme to tolerovat politicky, nemůžeme to tolerovat ani z humánního hlediska.*“²³³

Pouhé dvě hodiny před začátkem turecké intervence na Kypru, opět přiletěl Sisco z Athén do Ankary a žádal Ecevita, aby vojenskou operaci o dvacet čtyři hodin odložil. Ecevit to odmítl: „*Před deseti lety jak Turecko, tak i USA udělaly chybu. Spojené státy zabránily turecké vojenské akci a Turecko se podřídilo. [...] V tento okamžik nebude Turecko svoji chybu opakovat. Doufám, že ani vy ne.*“²³⁴

V pět hodin ráno 20. července 1974 se v severní části Kypru začaly vylodňovat první turecké jednotky, které obsadily přibližně 4 % rozlohy ostrova.²³⁵ Ecevit intervenci na ostrov odůvodnil Siscovi následovně: „*Podle vás jsme to dělali deset let. Nyní to uděláme podle nás.*“²³⁶

²³² Bolukbasi (1988), s. 193.

²³³ The Washington Post, 19. 7. 1974, s. A26.

²³⁴ Bolukbasi (1988), op. cit., s. 193.

²³⁵ Hradečný (2000), s. 112.

²³⁶ Stern (1977), op. cit., s. 120.

3.2.6 Druhá turecká intervence – definitivní rozdělení ostrova

Turecké vojenské manévry na Kypru byly oficiálně přerušeny 22. července, což umožnilo uzavření příměří mezi Řeckem a Tureckem a svolání konference, která se pokusila vzniklou krizi vyřešit. Hlavním iniciátorem Ženevského jednání (25. 7.–14. 8.) byla Velká Británie, která uplatnila svůj statut garanční mocnosti. Konference se vedle britského ministra zahraničních věcí Jamese Calaghana účastnil i jeho řecký (Georgios Mavros) a turecký protějšek (Turan Güneş), přítomni byli i zástupci obou kyperských národních komunit Glafkos Cleridis a Rauf Denктаş.

Většině zúčastněných diplomatů však bylo od počátku Ženevské konference jasné, že nalezení kompromisního východiska z kyperské krize bude náročné, a to i přes to, že v Řecku na konci července došlo k pádu vojenské junty.²³⁷ Oba tábory se totiž navzájem obviňovaly z porušení dohod z Curychu a Londýna a z násilností vůči civilnímu obyvatelstvu.

Definitivní krach jednání přineslo řecké odmítnutí návrhu tureckého ministra zahraničí Günese, který požadoval zřízení šesti separátních tureckých kantonů v různých částech ostrova. Ecevitova vláda vzápětí vznesla ultimativní požadavek, v němž pohrozila Řecku, že pokud do dvaceti čtyř hodin na Günešův plán nepřistoupí, opustí ženevská jednání. Glafko Cleridis se pokusil přimět Turky k návratu k jednacímu stolu, ale veškerá snaha byla marná. Dne 14. srpna skončila konference nezdarem a turecká vojska zahájila novou ofenzivu ze svého strategického předmostí kolem Kyrenie. Turecký postup se zastavil na tzv. *Atilově linii*, která v délce 180 km protíná celý ostrov, a v tureckých rukou skončilo přibližně 36 % kyperského území.²³⁸

Druhá turecká intervence byla již pouze konečným vyvrcholením předchozích událostí. Přestože až po ní došlo k definitivnímu rozdělení ostrova na řeckou a tureckou část, rozhodujícím předpokladem k rozdělení ostrova byla již intervence první. Pokud bychom brali v potaz, že Turecko bylo při první

²³⁷ Umírnění představitelé řecké armády se zalekli hrozícího válečného konfliktu s Tureckem a ztráty vlastního postavení, a proto vyslovili nedůvěru Ioannidisovi a z francouzského exilu povolali 24. července 1974 bývalého demokratického premiéra Konstantina Karamanlise, který měl kritickou situaci vyřešit.

²³⁸ Hradečný (2000), s. 115.

intervenci na ostrově v právu, neboť byla vedena v rámci curyšsko-londýnských ujednání z roku 1959, druhou intervenci už takto chápat nelze, protože byla mimo jakýkoliv rámeček mezinárodního práva.

3.2.7 Aféra Watergate – faktor ovlivňující politiku USA v kyperské krizi

Jedním z faktorů, které kyperskou krizi ovlivňovaly, byl vnitropolitický vývoj ve Spojených státech. Již od konce svého prvního funkčního období se prezident Richard Nixon musel potýkat se vznikající aférou Watergate, která se mu nakonec stala osudnou.²³⁹ Aféra začala nabírat na své intenzitě na podzim 1973, kdy byl Nixon předvolán k soudu, aby zde odevzdal magnetofonové pásky z Bílého domu, které měly prokázat jeho spoluvinu na aféře. Nixon se ještě několik měsíců snažil předvolání vyhnout, ale když 24. července 1974 Nejvyšší soud jednomyslně rozhodl, že prezident musí pásky předložit, a o pár dní později právní výbor Sněmovny doporučil vznést na prezidenta žalobu, Nixon kompletní sadu nahrávek z Bílého domu vydal.²⁴⁰ Prezident velmi dobře věděl, že pásky jej usvědčují ze zatajování důkazů, a proto před hrozící žalobou 9. srpna 1974 rezignoval.

Z pohledu vyřešení kyperské krize nemohla aféra Watergate přijít v horší čas. V roce 1986 to potvrdil i samotný Nixon: *„Kdybych tehdy nebyl zaneprázdněn aférou Watergate, mohl jsem být schopen, zejména s Henrym Kissingerem jako oslňujícím vyjednávačem, uplatnit autoritu, abych našim spojencům [Řecku a Turecku] vyjasnil, že jsme čestní zprostředkovatelé. Tuto roli jsme mohli hrát. Já jsem ale nebyl schopen a domnívám se, že pro Forda to bylo velmi obtížné, protože to byl čas, jak Henry uvedl, kdy autorita exekutivy byla*

²³⁹ Aférou Watergate je označováno vloupání do komplexu budov, v nichž sídlila Demokratická strana. Dne 17. června 1972 zde policie zadržela pět osob, které se snažily instalovat odposlouchávací zařízení. Prezident Nixon popíral, že by měl s vloupáním cokoliv společného až do 5. srpna 1974, kdy přiznal, že o vloupání věděl a úmyslně v této záležitosti lhal. Čtyři dny poté 37. prezident Spojených států rezignoval.

²⁴⁰ Tindall, George B.; Shi, David E.: *USA*. Praha: NLN 1994, s. 728–729.

oslabena. Mohu říci, že kyperská krize mohla být vedena mnohem efektivněji, kdybych býval nebyl oslaben aférou Watergate, která přišla ve špatný čas.“²⁴¹

Anthony Summers ve své knize *Nixon: arogance moci* uvádí, že Richard Nixon nebyl schopen už měsíce před svou rezignací plně vykonávat funkci amerického prezidenta, a nebylo tedy překvapením, že ani kyperskému konfliktu nevěnoval pozornost a zabýval se výhradně pouze svou osobní krizí.²⁴²

Kvůli Nixonově neschopnosti soustředit se na běžnou pracovní agendu, spočívala veškerá zodpovědnost za řešení kyperské krize na státním tajemníku Henry Kissingerovi. Tomu ovšem při vyjednáváních chyběla autorita prezidentského úřadu, navíc záležitosti okolo Watergate zatěžovaly i jeho, neboť nebylo jasné, zda se obvinění nerozšíří i na některé Nixonovy spolupracovníky. Nixon ovšem v Kissingerově přístupu ke krizi chybu neviděl: „*Henry udělal tolik, kolik mohl, ale neměli jsme páku. A tehdy byla vyžadována velká páka, politická páka z vyšší úrovně. Turci zřejmě vědomě brali tuto skutečnost v úvahu při své invazi.*“²⁴³

Prezident Gerald Ford nastoupil do úřadu příliš pozdě na to, aby mohl vývoj kyperských událostí ještě nějakým způsobem ovlivnit. „*Když Turecko zahájilo svou novou ofenzívu, byl Ford v Bílém domě teprve čtvrtý den a musel se seznamovat se svými novými pravomocemi a klíčovým personálem. Těmto úkolům věnoval téměř všechn svůj čas. Ford neznal a nemohl znát všechny detaily kyperského problému, aby mohl zvrátit běh událostí.*“²⁴⁴

Americké diplomatické snahy týkající se kyperské krize roku 1974 vyzněly zcela naprázdno. Tím, že Spojené státy veřejně neodsoudily svržení kyperského prezidenta Makaria, měly podíl na dalším zintenzivnění krize. Kissinger se podle svého zvyku snažil balancovat mezi oběma zainteresovanými stranami, ale tentokrát jeho koncept rovnováhy zcela zklamal. V prostředí východního Středomoří a rivality mezi Řeckem a Tureckem by bylo zřejmě vhodnější použít

²⁴¹ Sulzberger, Cyrus Leo.: *The World and Richard Nixon*. New York: Prentice Hall Trade 1987; op. cit., s. 237.

²⁴² Summers, Anthony: *Richard Nixon: Arogance moci*. Praha: BB art 2003, s. 549.

²⁴³ Sulzberger (1987), op. cit., s. 237.

²⁴⁴ Kissinger (2002), s. 159.

různějších diplomatických prostředků. Američané je sice ve svých rukou měli (např. ministr obrany James Schlesinger doporučoval distancování se od řecké junty, zastavení vojenské pomoci Řecku, a případně i stažení amerických jaderných zbraní z řeckého území), ale Kissinger je použít odmítl.

Podle mého názoru Kissingerova diplomatická iniciativa vyšla naprázdno, protože diplomacie vyvažování nemůže mít pro zmírnění konfliktu žádaný efekt, pokud se zainteresované strany neshodují na nejzákladnějších otázkách. V tomto případě nebyla mezi Řeckem a Tureckem shoda ohledně pojetí rovnováhy moci. Ta ve východním Středomoří v létě roku 1974, v atmosféře vzájemné rivality a bezpečnostní nejistoty mezi oběma státy, skutečně neexistovala.

Nelze rovněž opomenout, že problémy samotného Kypru byly především etnické povahy a v etnických střetech bojující strany velmi často nemají zájem na stabilitě či vzájemné rovnováze. Etnický konflikt, rozpoutaný mezi Řeky a Turky v červenci 1974 na Kypru, poskytoval jen úzký prostor pro vzájemnou dohodu. Spojené státy s podobnými střety neměly zkušenosti, jak připustil samotný státní tajemník,²⁴⁵ a to může být jeden z dalších důvodů selhání americké politiky v kyperské krizi roku 1974.

3.3 Mezinárodní důsledky kyperské krize roku 1974

3.3.1 Řecko – pád junty a vystoupení z vojenské struktury NATO

Vedle zmrazení diplomatických vztahů s Tureckem měla kyperská krize roku 1974 pro Řecko další významné důsledky. Jedním z nich byl pád vojenské junty. Umírnění představitelé řecké armády se zalekli hrozícího válečného konfliktu s Tureckem a ztráty vlastního postavení, a proto vyslovili nedůvěru Ioannidisovi a z francouzského exilu povolali bývalého demokratického premiéra Konstantina Karamanlise, který měl kritickou situaci vyřešit.²⁴⁶ Karamanlis přiletěl z Paříže do Athén 24. července 1974, a přestože byl ochoten jednat

²⁴⁵ Kissinger (2002), s. 162.

²⁴⁶ Hradečný a kol. (1998), s. 519.

v kyperských záležitostech o kompromisu (zvláště na Ženevské konferenci), druhé turecké intervenci a dovršení krize nezabránil.

Karamanlis se ovšem nehodlal smířit s vyústěním krize ve prospěch Turecka, a na druhou intervenci reagoval okamžitě. Vyhlásil odchod Řecka z vojenské struktury Severoatlantické aliance²⁴⁷ a rovněž deklaroval přezkoumání dalšího setrvání amerických vojenských základů na řeckém území. Toto rozhodnutí mělo dvě roviny. Jednak chtěl Karamanlis vyjít vstříc náladám domácí veřejnosti, která obviňovala Spojené státy z podpory předchozího režimu, a zároveň hodlal vytvářet na Washington tlak, aby přijal opatření vůči turecké intervenci. Návrat do vojenských struktur NATO podmínil Karamanlis obnovením *statu quo ante* na Kypru.²⁴⁸ Spojené státy byly z postupu Řecka zklamané a vyzývaly Karamanlise, aby si svoje rozhodnutí pečlivě rozvážil; Athény to ovšem odmítly.

Přestože odchod Řecka z vojenské struktury NATO vážně narušil jihovýchodní křídlo Severoatlantické aliance, nakonec neměl vážné důsledky pro vojenskou bezpečnost Řecka, regionu či celé Aliance. Řecko se do vojenské struktury NATO vrátilo roku 1980, na což měly výrazný vliv zlepšující se vztahy s Tureckem. Přesto mohlo mít rozhodnutí z roku 1974 o mnoho vážnější důsledky, a to si uvědomoval i tehdejší generální tajemník Severoatlantické aliance Josef Luns, který tehdy prohlásil, že se jednalo o nejvážnější vnitřní krizi Aliance v její dvaceti pětileté existenci.²⁴⁹

Dalo by se tedy říci, že Karamanlis využil kyperské krize ve svůj prospěch. Tím, že se distancoval od předchozího vojenského režimu, se zbavil odpovědnosti za svržení prezidenta Makaria. Odchodem z vojenské struktury NATO upozornil na chyby Spojených států a Severoatlantické aliance při urovnávání konfliktu a podařilo se mu rovněž přesvědčit světovou veřejnost, že krize byla způsobena výhradně tureckými intervencemi. Kyperská krize se tedy nakonec obrátila v neprospěch Turecka.

²⁴⁷ Oficiální stanovisko znělo následovně: „*Poté, co Severoatlantická aliance demonstrovala svoji neschopnost zabránit Turecku ve vytvoření konfliktu mezi dvěma spojenci, ministerský předseda nařídil stažení řeckých ozbrojených sil z NATO. Řecko zůstává členem Aliance pouze v politických aspektech.*“ (Nicolet (2001), op. cit., s. 445).

²⁴⁸ Hradečný (2000), s. 116.

²⁴⁹ Sonyel (2003), s. 460.

3.3.2 Turecko – přerušení americké ekonomické pomoci a vyhlášení zbrojního embarga

Kvůli druhé intervenci na Kypru a následným násilnostem na řeckém civilním obyvatelstvu pozbylo Turecko náklonnost svých spojenců i světové veřejnosti. Postavení na ostrově, kterého mohlo po svržení Makaria využít ve svůj prospěch, ztratilo Turecko v následných intervencích, v jejichž důsledku byla v konečném hodnocení za hlavního viníka krize označována Ankara.

Toto hodnocení převládalo i v americkém Kongresu, který po skončení aféry Watergate a odstoupení prezidenta Nixona hodlal využít svého silného postavení. Jako „trest“ za turecké intervence na Kypru schválil dne 17. října 1974 s platností od 5. února 1975 zastavení veškeré vojenské pomoci Turecku, včetně dodávky zboží, které již bylo zaplaceno.²⁵⁰ Turecká reakce na toto rozhodnutí byla nekompromisní. Turecko uzavřelo veškerá americká vojenská zařízení na svém území kromě jedné letecké základny. Embargo, stejně jako turecká „odplata“, trvalo do roku 1978.

Kissinger se během podzimu 1974 pokoušel Kongres přesvědčit, aby embargo na Turecko neschválil, a argumentoval tím, že „*ztratíme Turky, aniž bychom pomohli Řekům.*“²⁵¹ Kongres se i pod tlakem silné řecko-americké komunity ovšem rozhodl jinak a svým rozhodnutím de facto zmrazil možnost diplomatického vyřešení kyperské krize během roku 1974.

3.3.3 USA – uzavření amerických vojenských zařízení v Turecku a oslabení pozic ve východním Středomoří

Kyperská krize roku 1974 měla důsledky i pro Spojené státy. USA nesly velkou část odpovědnosti na oslabení jihovýchodního křídla Severoatlantické aliance a po vyhlášení embarga na Turecko nemohly využívat své tamní základny, odkud předtím monitorovaly raketovou a kosmickou činnost Sovětského svazu. Vyústění kyperské krize rovněž vedlo k různým spekulacím

²⁵⁰ Nicolet (2001), s. 446.

²⁵¹ Kissinger (2002), s. 194.

o spoluvíně Spojených států na vzniku a průběhu krize. Každopádně tím, že se Spojené státy v průběhu léta 1974 nepřiklonily k Řecku ani k Turecku, dospěli obyvatelé obou států k názoru, že je USA zradily. Staronový řecký premiér Karamanlis se kvůli silným protiamerickým náladám ve své zemi dokonce musel od Spojených států na čas distancovat a na protiamerickou atmosféru ve východním Středomoří doplatil americký velvyslanec na Kypru Roger Davis, který se stal v srpnu 1974 obětí atentátu.

3.3.4 Kypr – rozdělení ostrova

Těmi, na které vyústění kyperské krize nakonec dolehlo nejvíce, byli samotní obyvatelé Kypru. Kypr byl demarkační čarou (tzv. *Atilovou linií*) rozdělen na řeckou a tureckou část. Ankara ve své části rozmístila 35 000 vojáků, kteří pomáhali vyhnat z tureckých oblastí poslední řecké obyvatele, a na jejich místo přesídlilo z Turecka více než 115 000 anatolských Turků.²⁵² Při srážkách mezi Řeky a Turky zemřelo v létě roku 1974 přes 2000 obyvatel Kypru a přes dvě stě tisíc muselo opustit své domovy. V souvislosti s kyperskou krizí roku 1974 se vzhledem k velkému počtu obětí a násilností velmi často hovoří o genocidě na kyperském obyvatelstvu.²⁵³ Přestože po roce 1974 probíhala nespočetná jednání o znovusjednocení, Kypr je do dnešních dnů stále rozděleným ostrovem.

²⁵² Košťál, Vratislav: Prokletí Afroditina ostrova. *Mezinárodní politika*, 2004, Vol. 28, No. 3, s. 17–19.

²⁵³ O násilnostech na Kypru informuje více např. Gibbons, Hary Scott: *The Genocide Files*. London: Charles Braws Publishers 1997.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem hodnotil postoje zahraniční politiky Spojených států amerických k tzv. kyperské otázce v letech 1960–1974. Při analyzování amerických zahraničně-politických zájmů vůči východnímu Středomoří po druhé světové válce jsem zdůraznil strategický význam této oblasti v bezpečnostním systému Západu. Kypr, na jehož území vznikla v roce 1960 etnicky smíšená Kyperská republika, jsem představil jako determinanta řecko-tureckých vztahů a došel jsem k závěru, že za nejdůležitější faktor, který ovlivnil další vývoj ve východním Středomoří, je možno označit vstup Řecka a Turecka do Severoatlantické aliance v roce 1952. Domnívám se, že začlenění obou států do bezpečnostního systému Západu vedlo k poklesu bezpečnosti v dané oblasti a ke zvýšení odvěké rivality mezi Řeckem a Tureckem. Vztahy mezi těmito zeměmi od padesátých do sedmdesátých let jsem proto z bezpečnostního hlediska označil za velmi nestabilní. Vzájemná nevraživost a snaha každého státu o to, aby ten druhý nezáskal ve vzájemném soupeření více, se nejvíce projevovala v otázce středomořského ostrova Kypru. Komparací odlišností amerického postupu vůči Řecku a Turecku jsem ukázal, že pro Spojené státy bylo v kontextu bezpečnostní nejistoty mezi Řeckem a Tureckem velmi obtížné udržovat dobré vztahy s oběma strategicky důležitými spojenci. Obtížnost této role se ukázala i během kyperských krizí roku 1964 a 1974.

Při analyzování amerického postojů vůči Kyperské republice na počátku šedesátých let jsem došel k závěru, že administrativa prezidenta Kennedyho se v kyperské otázce zaměřila především na zamezení vlivu kyperské komunistické strany AKEL. Tento vyhraněný antikomunistický přístup podle mého názoru odvrátil pozornost Spojených států od skutečných problémů Kypru – etnické nesnášenlivosti a růstu moci nacionalisticky orientovaných politiků, především kyperského prezidenta Makaria III. Ten téměř bez povšimnutí Západu svými změnami v ústavě rozpoutal první vážnou krizi na středomořském ostrově.

Kyperská krize roku 1964 zastihla Spojené státy diplomaticky nepřipravené. Ve své analýze jsem došel k závěru, že Spojené státy neměly formulovanou strategii vůči kyperské otázce, a nevěděly si tedy s řešením krize rady. USA se sice snažily najít nejrůznějšími způsoby východisko z krizové situace, ovšem ve

své snaze úspěšné nebyly. Zvláště v červnu 1964 se situace ve východním Středomoří vyostřila, a dokonce hrozila vojenskou konfrontací mezi Řeckem a Tureckem. Spojené státy tehdy stály, slovy George Balla, před nejvážnější konfrontací od Karibské krize. Vláda ve Washingtonu se rozhodla napjatou situaci vyřešit zasláním nóty Turecku, ve které byla Ankara varována, že v případě intervence na Kypr nemohou USA a další spojenci v NATO zaručit jeho ochranu před možnou intervencí Sovětského svazu. Zhodnocení tohoto Johnsonova dopisu je velmi obtížné. Na jednu stranu okamžitě odvrátil hrozbu válečné konfrontace mezi Řeky a Turky, na druhou stranu způsobil, že se americko-turecké vztahy ocitly na „bodu mrazu“. Domnívám se, že zaslání dopisu nebylo v dané situaci řešením špatným, obsah dopisu však měl být volen citlivěji s ohledem na strategický význam Turecka.

Při svém výzkumu jsem došel k závěru, že kyperská krize roku 1964 ukázala meze americké zahraniční politiky ve vztahu k důležitým spojencům a rovněž její limity při řešení etnických sporů. Nedořešení situace ve východním Středomoří navíc „otevřelo dveře“ k další eskalaci násilí na Kypru, především ke krizi roku 1974.

Kyperskou krizi, která propukla v červenci 1974, lze kvůli jejím důsledkům a průběhu označit za jednu z nejvýznamnějších, která ve východním Středomoří po druhé světové válce propukla. Při zkoumání možné angažovanosti Spojených států na vzniku krize jsem se přiklonil k názoru, že Spojené státy sice na jejím vypuknutí podíl měly, ale nebyl úmyslný. Americké ministerstvo zahraničí podcenilo celou řadu varování, která propuknutí krize předpovídala, a samo se tím zbavilo možnosti přijmout opatření, která by propukající krizi zabránila; tím tedy neslo svůj podíl na vypuknutí a průběhu krize.

Při analyzování postoje Spojených států amerických ke krizi samotné jsem vycházel z předpokladu, že byl ovlivněn diplomacií státního tajemníka Henryho Kissingera. Pomocí pramenů a literatury, které jsem měl k dispozici, jsem došel k závěru, že to byl skutečně Henry Kissinger, kdo měl na průběh krize rozhodující vliv. Kissinger rozhodl, že USA v kyperské krizi otevřeně nevyjádřily podporu ani jednomu ze strategicky důležitých partnerů a snažily se diplomaticky balancovat mezi oběma spojenci. V uplatnění této strategie bych viděl důvod, proč krize následně eskalovala a skončila rozdělením ostrova. Kissinger se snažil balancovat mezi Řeckem a Tureckem, jeho koncept vyvažování – tolik

rozpracovaný v jeho teoretických dílech – však v situaci odvěké rivality a bezpečnostní nejistoty mezi oběma státy zklamal.

Zvolení diplomacie „balancování“ při řešení kyperské krize však z mého pohledu nebylo řešením šťastným, neboť eskalaci krize nezabránilo. V dané situaci, jak to ohledně navrhovali jiní členové americké administrativy, by bylo zřejmě účinnějším řešením použití jiných diplomatických postupů. Zároveň se domnívám, že kyperskou krizi roku 1974 je možno označit za jednu z ukázek mezi Kissingerova konceptu vyvažování moci, neboť ukazuje jeho nevýhody, které se plně projeví o pár let později, kdy došlo k pádu celé této strategie.

Na výsledek kyperské krize roku 1974 však vedle diplomatického řešení měly vliv i jiné faktory. Byla to především aféra Watergate, která znemožnila, aby Spojené státy, jako zprostředkovatel urovnání krize, použily prezidentské autority a důraznějšího diplomatického tlaku na státy ve východním Středomoří.

Kyperské krize roku 1964 a 1974 od sebe oddělovalo jedno desetiletí, rozdílná mezinárodní situace a rovněž odlišný přístup Spojených států při jejich vyřešení. V prvním případě Johnsonova administrativa zvolila rázný postup; ten však oslabil pozici Spojených států v Řecku i Turecku a narušil bezpečnostní situaci ve východním Středomoří. V roce 1974 bylo zvoleno řešení jiné – USA se snažily balancovat mezi Řeckem a Tureckem, aby nedošlo k narušení vztahů s oběma důležitými spojenci. Jedno však měly obě krize společné. Spojené státy byly v obou případech při jejich řešení neúspěšné.

Na kyperskou krizi doplatili nejvíce obyvatelé Kypru, kteří jejich následky pociťují do dnešní doby. Stovky z nich přišli během řeckých a tureckých vojenských manévrů o život a tisíce z nich museli opustit své domovy. Ostrov byl v roce 1974 rozdělen na tureckou a řeckou část a jakékoliv snahy o znovusjednocení ostrova do dnešních dnů ztroskotaly.

Spojené státy americké, jako vůdčí mocnost Západu po roce 1945, musely v období studené války řešit celou řadu krizí a konfliktů. Kyperská otázka však v tomto výčtu zaujímá zvláštní postavení, neboť Spojené státy nikdy nenašly řešení, které by zaručilo, aby se středomořský ostrov nestal důvodem sporu mezi strategicky důležitými spojenci Řeckem a Tureckem. Přestože situace ve východním Středomoří v letech 1960–1974 byla nadmíru složitá, hodnotil bych americkou zahraniční politiku vůči kyperské otázce v letech 1960–1974 jako neúspěšnou.

Summary

As a result of World War II the Eastern Mediterranean became one of the most strategic regions in a rising bipolar system. The United States of America realized the geostrategical importance of Greece and Turkey and therefore they provided them with Truman doctrine financial support as a means of preventing infiltration of the Soviet Union to the region. Greece and Turkey assumed their important role in the security system of the West and therefore the United States had an interest in political and economical stability of the area.

Nevertheless, from the fifties deep rooted historical tensions between Greece and Turkey intensified. The main reason for this was the Mediterranean island Cyprus, which was a traditional point of contention between both countries.

The Cyprus Republic was founded in 1960 as a way of solving problems on the ethnically divided island and leading to pacify Greek-Turkish relations. However, the independence of Cyprus did not calm the situation in the Eastern Mediterranean. Events on the island created significant crises in 1964 and 1974; Greece and Turkey were in both years on the brink of mutual military confrontation.

The United States took responsibility for the maintenance of the southeastern flag of NATO and from the end of the fifties started to be interested in the 'Cyprus Question' which intensified worsening Greek-Turkish relations. Between the sixties and seventies the United States tried many times to find a solution to the 'Cyprus Question', but they were not successful in their diplomatic activities. Contrariwise the U.S. attempts to solve the Cyprus crises of 1964 and 1974 only escalated the situation in the Eastern Mediterranean and worsen U.S. relations with Greece and Turkey. Overall, it can be said that U.S. foreign policy towards the 'Cyprus Question' between years 1960-1974 was thus rather unsuccessful.

Prameny a literatura

1. Archivní prameny

National Archives of The United Kingdom (TNA): Public Record Office (PRO)

fondy: Foreign Office (FO) 371

Ministry of Defence (DEFE) 11

Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (AMZV)

fondy: Teritoriální odbory 1960-1964, Řecko

Teritoriální odbory 1960-1964, Turecko

2. Tiskem vydané prameny

-Foreign Relations of the United States (FRUS), 1955-1957, sv. 24, Eastern Mediterranean 1955-1957. Washington 1989

-Foreign Relations of the United States (FRUS), 1958-1960, sv. 10, část 1, Cyprus 1958-1957. Washington 1993

-Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-63, sv. 16, Cyprus 1961-1963. Washington 1994

3. Prameny převzaté z internetu

-The Foreign Affairs Oral History Collection of the Association for Diplomatic Studies and Training

(<http://memory.loc.gov/ammem/collections/diplomacy/index.html>)

-United Nations Security Council Resolution (Resolution No. 186), březen 1964

(<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/211/44/IMG/NR021144.pdf?OpenElement>)

-United Nations Security Council Resolutions (Resolution No. 353, 354, 355), červenec-srpen 1974

(<http://www.un.org/documents/sc/res/1974/scres74.htm>)

4. Tisk

The Washington Post, červenec-srpen 1974

The New York Times, červenec-srpen 1974

5. Paměti

-Ball, George: The Past has Another Pattern. New York: Norton 1983

- Barkman, Karl: Ambassador in Athens 1969-1975 : the Evolution from Military Dictatorship to Democracy in Greece. London: Merlin Press 1988

-Kissinger, Henry: Roky obnovy. Praha: BB art 2002

-Vance, Cyrus: Hard Choices: Critical Years in America's Foreign Policy. New York: Simon and Schuster 1983

6. Literatura

-Adams, T.W; Cottrell, Alvin: Cyprus between East and West. Baltimore: The Johns Hopkins Press 1968

-Bahcheli, Tozun: Greek-Turkish Relations since 1955. Boulder : Westview 1990

-Bell, Coral: Kissinger in Retrospect: The diplomacy of Power-Concert. International Affairs 1977. Vol 53, No. 2

-Bluemink, Gert Jan Klein: Kissingerian Realism in International Politics. Political Theory, Philosophy and Practice. Leiden: Universiteit Leiden 2000

-Bolukbasi, Suha: The Superpowers and the Third World: Turkish American Relations and Cyprus. Lanham: University Press of America 1988

- Bolukbasi, Suha: The Cyprus Dispute and the United Nations: Peaceful Non-Settlement between 1954 and 1996. *International Journal of Middle East Studies*. 1998, Vol. 30, No. 3
- Brands, H.W.: The Wages of Globalism. Lyndon Johnson and the Limits of American Power. Oxford: Oxford University Press 1995
- Brown, James: Delicately Poised Allies: Greece and Turkey. London : Brassey's, 1990
- Camp, Glen D.: Greek-Turkish Conflict over Cyprus. *Political Science Quarterly*. 1980, Vol. 95, No. 1
- CSIA European Security Working Group: Instability and Change on NATO's Southern Flank. *International Security*. 1978-1979, Vol. 3, No. 3
- Coufoudakis, Van: Greek-Turkish Relations: The View from Athens. *International Security*. 1985, Vol. 9, No. 4
- Coufoudakis, Van: United Nations Peacekeeping and Peacemaking and the Cyprus Question. *Western Political Quarterly*. 1976, Vol. 29, No. 3
- Couloumbis, Theodore: The United States, Greece and Turkey. The Troubled Triangle. New York: Praeger 1983
- Davis, Thomas W.: The Role of The United States in the Cyprus Dispute Past and Present. In: Komoulides, John T.A. (ed.): *Greece in Transition: Essays in the History of Modern Greece 1821-1974*. London 1977
- Durman, Karel: *Popely ještě žhavé I.: Světová válka a nukleární mír*. Praha: Karolinum 2004
- Drulák, Petr: *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál 2003
- Fidler, Jiří; Mareš, Petr: *Dějiny NATO*. Praha: Paseka 1997
- Gaddis, John Lewis: *Strategies of Containment. A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*. New York: Oxford University Press 1982
- Gibbons, Hary Scott.: *The Genocide Files*. London: Charles Braws Publishers 1997
- Giglio, James N.: *The Presidency of John F. Kennedy*. Lawrence: Kansas University Press 1991
- Guzzini, Stefano: *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*. Brno: Barrister & Principal 2004

- Hadjipavlou-Trigeorgis, Maria; Trigeorgis, Lenos: Cyprus: An Evolutionary approach to conflict resolution. *Journal of conflict resolution*. 1993, Vol. 37, No. 2
- Harris, George S.: *Troubled Alliance. Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971*. Stanford: Stanford University 1972
- Hart, Parker T.: *Two NATO Allies at the Threshold of War*. Durham: Duke University Press 1990
- Hradečný, Pavel; Dostálová, Růžena; Hrochová, Věra; Oliva, Pavel; Vavřínek, Vladimír: *Dějiny Řecka*. Praha: NLN 1998
- Hradečný, Pavel: *Řekové a Turci: nepřátelé nebo spojenci?* Praha: NLN 2000
- Kissinger, Henry: *Großmacht Diplomatie. Von der Staatskunst Castlereaghs und Metternichs*. Frankfurt am Main: Ullstein 1972
- Kissinger, Henry: *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. Praha: Prostor 1999
- Košťál, Vratislav: *Prokletí Afroditina ostrova. Mezinárodní politika*. 2004, Vol. 28, No. 3
- Krebs, Ronald R.: *Perverse Institutionalism: NATO and the Greco-Turkish Conflict*. *International Organization*. 1999, Vol 53, No. 2
- Landau, Jakob M.: *Johnson's 1964 Letter to İnönü and Greek Lobbying of the White House*. The Hebrew University of Jerusalem 1979
- Luňák, Petr: *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha: Libri 1997
- Markides, Kyriacos: *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Haven: Yale University Press 1977
- Mastny, Vojtech; Kation, Craig R. Boulder (ed.): *Turkey between East and West: New Challenges for a Rising Regional Power*. Westview Press 1996
- Mayes, Stanley: *Makarios. A Biography*. London : Macmillan, 1981
- Nálevka, Vladimír: *Čas soumraku: rozpad koloniálních imperií po druhé světové válce*. Praha: Triton 2004
- Nedjatigil, Zaim M.: *The Cyprus conflict – A Lawyer's view*. Nicosia: A-Z Publications 1981
- Nicolet, Claude: *The Development of US Plans for the Resolution of the Cyprus Conflict in 1964: 'The Limits of American Power'*. *Cold War History*, vol. 3, No. 1, říjen 2002

- Nicolet, Claude: United States Policy towards Cyprus 1954-1974. Mannheim: Bibliopolis 2001
- O'Malley, Brendan; Craig, Ian: The Cyprus conspiracy : America, espionage, and the Turkish invasion. London: Tauris Publishers 2002
- Paterson, Thomas G.: Introduction: John F. Kennedy's Quest for Victory and Global Crisis. In: Paterson, Thomas G. (ed.): Kennedy's Quest for Victory. American Foreign Policy, 1961-1963. Oxford: Oxford University Press 1989
- Plechanovová, Běla; Fidler, Jiří: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 1997
- Polyviou, Polyvios G.: Cyprus. Conflict and Negotiation 1960-1980. London : Duckworth 1980
- Smith, Michael Joseph: Realist Thought from Weber to Kissinger. Baton Rouge: Louisiana State University Press 1986
- Stephen, Michael.: The Cyprus Question. A Considerable Guide to the History, Politics and Law of the Cyprus Question. London: Northgate 2001
- Stearns, Monteagle: Entangled Allies: US Policy toward Greece, Turkey and Cyprus. New York: Council on Foreign Relations 1992
- Stephens, Robert: Cyprus: A Place of Arms. Pall Mall Press: London 1966
- Stern, Laurence: The wrong Horse. The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy. Toronto: Fitzhenry & Whiteside 1977
- Sulzberger, Cyrus Leo.: The World and Richard Nixon. New York: Prentice Hall Trade 1987
- Summers, Anthony: Richard Nixon: Arogance moci. Praha: BB art 2003
- Sonyel, Salahi R.: Cyprus: The Destruction of a Republic and its Aftermath. British Documents 1960–1974. Lefkosa: CYREP 2003
- Tindall, George B.; Shi, David E.: USA. Praha: NLN 1994
- Tzermias, Pavlos: Geschichte der Republik Zypern. Tübingen: Francke 1998
- Uslu, Nasuh: The Cyprus Question as an Issue of Turkish Foreign Policy and Turkish-American Relations, 1959-2003. New York : Nova Science Publisher 2003
- Zürcher, Erik J.: Turkey. A Modern History. London: I.B. Tauris 2003
- Vanezis, P.N.: Makarios: Faith and Power. London: Abelard-Schuman 1971
- Volkan, Vamik D.; Itzkowitz, Norman: Turks and Greeks. Neighbours in Conflict. Huntington: The Eothen Press 1994